

Thor Haglund

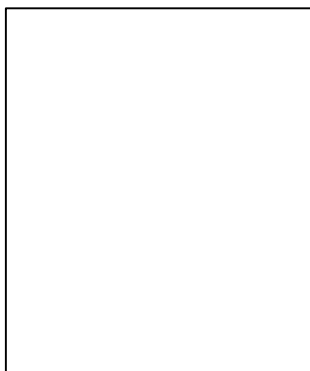

Hävla Mellanbruk. Thors familj bodde i det vita huset, som då låg intill valsverket

MINNEN

Från tidigaste år till och med 1919

Nedtecknade
Av
Thor Haglund

Några milstolpar

Jag är född vid Hävla Bruk den 30 mars 1885. Medan jag ännu gick i folkskolan, där det var varannandagsläsning, deltog jag vissa dagar i arbetet i hästskofabriken och valsverket. Jag fick så småningom sluta skolan i förtid för att helt ägna mig åt detta arbete.

Som 13-åring fick jag genom en släktings förmedling och på hans ansvar anställning på Aktiebolaget Pythagoras i Norrtelje den 3 okt. 1898. Där var jag först springpojke och arbetade sedan med mindre mekaniska arbeten och elektriska monteringsarbeten.

Då den avdelning, på vilken jag var sysselsatt, nedlades sökte jag mig till Stockholm, där jag den 16 mars 1900 fick anställning på W. Wiklunds elektriska avdelning, där jag var sysselsatt med instrument arbeten. Denna fabrik låg där sportpalatset nu ligger.

Denna avdelning nedlades den 20 dec. 1901. Trots ivriga försök lyckades jag inte att erhålla något arbete i Stockholm, varför jag reste hem till Hävla. Där fick jag arbete den 1 april 1902, först som smideshantlangare, och sedan som svarvare. Där stannade jag till den 22 juni 1903, då möjlighet till annat arbete yppade sig.

Från den 30 jun 1903 har jag varit anställd vid Aktiebolaget L.M. Ericsson, först som mekanisk arbetare, och sedan efter studier i Tekniska skolan, som ritare och därefter som verkstadsingenjör, från vilken post jag avgick med pension den 30 mars 1951.

Mitt första minne av livet. Om det är dröm eller verklighet det vet jag numera knappast.

Det var en söndagsförmiddag. På söndagen var allt så tyst och rogivande på bruket, medan det under veckan var ett ständigt buller från valsverket, som var i gång dag och natt från söndagskvällen till lördagseftermiddagen. Det vilar därför en sådan högtidsstämning över detta minne. Pappa och jag hade varit ute på någon liten promenad, och då vi kommo tillbaka, lyfte pappa upp mig utanför fönstret, så att jag kunde se in i köket. Där stod mamma med ryggen mot vedlåren och malde kaffe. (Mamma hade ingen kaffekvarn på den tiden utan kaffet stöttes i mortel, så det var väl en sådan hon hade i famnen.) Hon hade ett färggrant förkläde på sig, vilket ytterligare förhöjde den hemtrevliga stämningen.

När jag nu tänker på detta minne tycker jag att mamma såg så ung ut. Och det var hon ju också. Jag vet inte hur gammal jag själv då kunde vara, men om jag antar att jag var omkring 3 år, så var mamma omkring 36. Hon blev ju 2½ gånger så gammal innan hon den 19 jan. 1943 lämnade oss, nära 91 år.

Som vuxen tror man ofta att vad andra berättat om ens tidigare barndom är sådant som man själv minns. Därför vet jag inte om det minne jag nu går att berätta är vad jag minns eller om det blivit mig berättat. Kanske är det en blandning av båda delarna.

Det var också en söndagsförmiddag. Min bror Algot och jag samt troligen någon mer lekte nere vid bryggan, där pråmen, som användes för transport av smältstycken från Övre Hävla till Mellan bruket, låg förtöjd. Det var en rektangulär, flatbottnad pråm med låga sidor och den roddes med ett par väldiga åror, åtminstone tyckte vi då att de voro väldigt stora. Vi roade oss med att hoppa från bryggan och ner i pråmen. Det var naturligtvis ett litet mellanrum mellan bryggan och pråmen och nöjet och spänningen bestod väl i att klara detta mellanrum. Jag var minst, men skulle naturligtvis göra likadant som de äldre pojkarna. Men jag missade och hamnade i vattnet mellan bryggan och pråmen. De flesta karlarna voro borta, i kyrkan eller i kapellet eller någon annanstans, men vi hade en dräng, jag tror att det var Emil Österberg, och han var lyckligtvis hemma och i närheten så att han blev min räddande ängel. Förhållandena på platsen vore sådana att jag icke kunnat kravla mig upp själv, och jag hade nog ej heller kunnat få någon hjälp av kamraterna.

Jag har intet minne av hur ofrivilliga badet kändes, men vad jag tror mig minnas är, att jag, sedan jag lyckligt kommit på det torra igen och inburen i köket, blev uppställd i den öppna spiseln. Jag tror mig också minnas att jag hade på mig en kolt med vågig nederkant, som var kantad med röda band. Jag vet inte heller hur gammal jag kunde vara när detta hände, kanske omkring 4 år. De som möjligen kunnat svara mig på sådana frågor äro alla borta.

Det var inte enda gången jag var i sjönöd. Vi hade ju också nära till vatten vart vi vände oss. Mellan bruket var en liten ö, ty man måste gå över endera av två broar för att komma dit eller därifrån. Antingen över bron vid valsverket eller över bron vid gamla tröskverket. Vid denna bro fanns också en timmerränna, varigenom timmer flottades från Vagnaren till Stöparen. Det var högst spännande att se på då

flottningen ägde rum, att se hur stockarna rusade genom rännan och fortsatte genom den smala bäcken. Men vi nöjde oss inte bara med att se på, utan vi ville också gärna vara med och peta på stockarna, om dessa inte gingo så rakt fram utan visade tendens att stöta mot bäckens kanter och bilda s. k. bråte. Vi efterhärnade flottkarlarnas båtshakar genom att slå en spik i ändan på en lämplig stör, och sedan på ett eller annat sätt avlägsna huvudet och vässa ändan.

Jag hade skaffat mig en sådan "båtshake och stod på en björk vars stam växte ut över bäcken först i horisontal riktning och sedan rakt upp. När jag nu skulle ge en timmerstock en knuff för att den skulle gå den rätta vägen rullade den runt varvid jag förlorade balansen och stöp på huvudet i vattnet. Strömmen var stark och vattenståndet högt, men dock lyckligtvis ej värre än att jag kunde kravla mig upp. Om jag därvid fick någon hjälp av kamrater kan jag inte minnas. Vad jag däremot minns mycket väl är hur vattnet bubblade omkring mig de få sekunder jag var helt under vattnet. Lyckligtvis kom ingen timmerstock på den platsen just då, ty om så hade varit fallet kunde en för mig säkerligen ganska ödesdiger sammanstötning ägt rum. Jag antar att jag vid detta tillfälle var omkring 8-9 år.

Bredvid timmerrännan låg ålkistan, där ålen som kom från Vagnaren genom dammluckan hamnade. Pappa hade i uppdrag att sköta och vittja denna. Fanns endast ett par tre ålar i den fick han behålla dem, men var det större antal skulle de transporteras till brukspatron von Post på Frängsäter. Denna transport skedde vanligen i en säck, som bars på ryggen eller drogs på en kärra. Denna säck var som ett levande väsen. Det har även berättats mig att säcken en gång gick sönder och innehållet spred sig i diket och vållade ett fasligt besvär vid infångandet.

Medan jag är inne på detta avsnitt av Mellanbruket vill minnet gärna stanna vid allt roligt vi hade vid bäcken nedan timmerrännan och ålkistan. När ingen dammlucka var uppdragen hade den lågt vattenstånd och flöt fram så sakta. Där fångade vi småpojkar kräftor bl.a. Dess stränder, eller rättare, dess kanter voro på ett avsnitt alldeles lodräta och cirka tre kvarts meter höga och vattenståndet omkring en halv meter. I denna kant, nära botten, hade kräftorna sina bon. Vi gingo försiktigt på gräskanten och spejade ned mot botten. Fingo vi då se ett par klor hoppade och stampade vi på gräskanten så att kräftan kröp ut ur sitt hål. Då passade vi på att med en hemmagjord håv ta den, vilket också kunde gå bra med en klyka, som trädde över ryggen på kräftan. På ett annat ställe där det var ännu grundare gingo vi barfota i vattnet och sökte under stenarna och vi lyckades alltid fånga en och annan. Någon förbjuden tid för denna kräftfångst hörde vi aldrig talas om.

När detta skrives är tröskverket, som drevs av detta vattenfall för länge sedan jämnat med jorden och rännorna och ålkistan är borta och bäcken är nästan igengrodd. Det är vemodigt att se platsen nu. Men även om allt vore sig likt som i ens barndom skulle man nog nu i alla fall se det med andra ögon. "Barndomens solskensglänta har vuxit igen och står icke mer att finna"

I 6-7 årsåldern, eller var jag kanske ännu yngre, var jag svårt och länge sjuk i lunginflammation. Då faster Kari, som bodde vid Annelund ett litet stycke väg ovanför Övre Häfla (Skomakarns) vid ett tillfälle var på besök hemma sade hon till vem som ville höra på: Det ser ni väl att den pojken inte kommer att leva. Så jag måtte tydligen varit ganska illa därän. Detta har hon själv berättat för mig då jag

blev äldre. Jag har ett svagt minne av att då jag blev så bra att jag kunde tas ut var pappa med mig till doktor Lur vid Rejmyre och att jag efter den utfärden kunde gå själv från vagnen och in i köket.

I övrigt hade väl jag som andra de vanliga barnsjukdomarna, men därav minns jag ingenting.

Efter dessa minnen från den tidigare barndomen vill jag nu dröja vid minnet av hur Bruket såg ut vid den tiden. d.v.s. för omkring 65 år sedan.

På Mellanbruket, där jag är född och där jag bodde tills jag som 13-åring kom ut i världen, fanns valsverk och spiksmedja. Valsverket drogs på söndagskvällen och var sedan i gång utan uppehåll till lördag kväll. Arbetet utfördes i 6 timmars skift, 6-12, 12-6. Under hela veckan, nätter och dagar var det ett ständigt buller eller rättare rammel. Då valsarna gingo i tomgång var det ett någotsånär jämnt ljud. men så fort ett smältstycke gick igenom valsarna blev det ett annat ljud, vars längd och ton förändrades allt efter som smältstycket vid utvalsningen blev längre och smalare för att bli mycket långdraget då stängen började bli utvalsad. Under de få ögonblick, som förgick sedan stängen famnat valsarna och innan den satts in på nytt, och likaså mellan varje smältstycke återtog verket sitt tomgångsljud, för att sedan under utvalsningen genomgå hela serien av olika ljud. Utom förändringar i ljudet var det också ständiga förändringar i ljuseffekterna, vilka åstadkomma av det mer eller mindre varma järnet, och hade direkt samband med ljudet. Då det var mörkt ute och lampan släckt avspeglade sig dessa ljuseffekter också inne i rummet där jag låg, så att detta upplystes på olika sätt, först kraftigt och kortvarigt, därefter mindre kraftigt och långvarigare för att så småningom alldeles dö bort. Mitt hem låg ej mer än 30-35 meter från valsverket, så att det låg inom bra syn- och hörhåll, kanske något för bra. Man kan väl tycka att det skulle vara hemskt att ständigt höra buller, men jag var ju van vid det från födelsen och jag minns hur jag som liten fann det rogivande och sövande när jag lagt mig på kvällen. Nyare valsverk håller naturligtvis inte så mycket väsen. Detta var byggt 1860, enligt uppgift troligen ett av de första i Sverige. Övre Bruket anlades 1682.

Spiksmedjan anlades omkring 1830, och var alltså betydligt äldre än valsverket. Den var utrustad med 4 spikhammare, av vilka dock endast 3 voro igång då jag var barn. Varje hammare betjänades av tre personer, spiksmeden samt två som "huvdade" varav den ena också hade uppvärmningen av "tenen" om hand samt frambäring av den till den som satt vid hammaren.

När jag nu efteråt tänker på hur spiken kom till känner jag en oerhörd respekt och beundran för yrkesskickligheten hos dem, som sutto böjda vid spikhammrarna och med enorm hastighet producerade spik, som var lagom långa, lagom tjocka och som klipptes av på rätt ställe så att huvudet blev lagom stort, antingen det nu gällde 3, 4, 5, 6 eller 7 tums spik. Det måste ha varit oerhört påkostande att från tidiga morgonen till sena kvällen inta den nedhukade sittställningen och hela tiden spanna uppmärksamheten för att spikarna skulle bli lika då ju detta var helt beroende på ögonmått. Och så detta ständiga öronbedövande knatter.

Detta enformiga hamrande har dock inte etsat sig in i min hjärna på samma sätt som valsverkets olikartade ljud, vilka jag när som helst kan höra alldeles som om de

spelades upp från en grammofonskiva, eller som om de komme ur TV apparaten med tillhörande ljusvariationer. Detta beror nog mest på att spiksmedjan var i gång endast på dagen under det att valsverkets ljud gjorde mest intryck på mig just vid insomnandet eller uppvaknandet.

I spiksmedjan voro vi pojkar engagerade, vissa stunder, även om vi voro ganska små. Vi skulle "sätta i spik", som det hette.

För avsyning av spiken användes s.k. spikbräden, cirka en och en halv meter långa och 30 centimeter breda försedda med hål passande för spiken och så tätplacerade som möjligt. I dessa hål skulle spiken plockas ner. Och det var vad vi småpojkar kunde göra. Annars måste smederna eller hantlangarna göra detta på rasterna eller efter arbetets slut. Vi var nog inte alltid så särskilt förtjusta i denna spikplockning, vi hade nog kunnat ha roligare på annat håll, men då pappa sade till oss att göra det var det bara att lyda.

Avsyningen skedde i "Spikboa", som finns kvar ännu då detta skrives, och verkställdes av bruksbokhållaren, en högtstående person på den tiden. Bräderna ställdes på lut, jämt så mycket att spiken inte ramlade ur, varigenom spikarna blevo lätt tillgängliga för avsyning. De felaktiga petades bara ur. Därefter stälptes brädan över en låda, varvid spikarna ramlade ner i denna, och ett kritstreck ritades på en svart tavla. Genom denna anordning var det lätt att hålla räkning på spikarna då varje bräda hade lika många hål.

I spiksmedjan, och väl även i smältsmedjan, förekom något som kallades överjärn och överkol. Smederna tilldelades en viss mängd järn och kol för att framställa en viss mängd smide. Fanns järn och kol över sedan den bestämda kvantiteten smide blivit levererad, ersattes detta av bruket, antingen kontant eller genom någon premie. I slakten (Bertil) fruns en silversked med inskription H.Qvarfoth, Häfla Bruk, 1839, För överjärn., och en silversked (Elly) märkt Allard, Brevens Bruk, 1826.

Jag tycker mig ännu kunna se pappa sitta nerhukad med böjd rygg och spänd uppmärksamhet framför spikhammaren och med vana händer vända tenen, som måste vridas vid varje hammarslag, och de föllo oerhört tätt, för att spiken skulle bli fyrkantig, eller kanske rättare för att det skulle bli någon spik alls, och sedan snabbt föra tenen åt sidan och låta hammaren hugga av spikämnet. Och sedan upprepa samma rörelser för en ny spik. Enligt uppgift av bror Oscar, som var med och huvdade, tillverkades på en dag mellan 3 och 4000 tretumsspik. Min äldste bror, Fritz, som sedan reste till Amerika, arbetade också i spiksmedjan. Vid en av de andra hammarna satt farbror Fredrik och vid den tredje arbetade farbror Tolf.

I min barndom voro spiksmedjan och valsverket icke i gång samtidigt. Som det erfordrades mindre personal i spiksmedjan än i valsverket, blevo de överflödiga arbetarna hänvisade till att göra dagsverken vid Häfla by eller att gå i skogen och hugga famnved, ett föga lämpligt arbete för smeder.

Det kom sedermera en tid då samtliga arbetare vid Mellanbruket fingo hålla till godo med detta föga lönande arbete. Det var under denna svåra tid som bror Fritz emigrerade.

Pappa, som var en duktig arbetare, van att arbeta undan och icke dra sig, ville då helst arbeta på beting, och tog då med sig en eller ett par av oss pojkar att plocka sten, då han hade odlingsarbete eller plocka grenar e.d. då han arbetade i skogen.

Spiksmedjan nedlades helt så småningom. Jag skulle vilja gissa att detta skedde något av åren 1893-1895. Naturligtvis kunde icke denna arbetsmetod konkurrera med nyare tillverkningsätt. I valsverket fortsatte driften periodvis under något år in på 1900-talet, huvudsakligen för att förse hästskofabriken med järn för dess tillverkning av hästskor.

Pappa var valsmästare och hade ansvaret för verket och järnet, samt för anskaffning av folk för den eller de veckor valsverket skulle vara i gång. Jag minns så väl hur pappa någon söndag i förväg gick omkring i gårdarna och tingade folk, eller hur han skickade bud åt olika håll. Det var tre knektar som alltid var med nämligen Ejnar och Tilly samt Lilja. Självskrivna voro förstås smederna vid Övre Häfla. Sedan fylldes luckorna med kraftiga karlar från gårdarna och torpställen. I uppsättningen ingick även några pojkar. Jag minns mycket väl en dag i skolan då pappa utan vidare klev in i skolrummet och fram till fröken Lindström och bad att få låna ett par pojkar till valsverket. Jag blev ytterst förskräckt över en sådan djärvhet, att komma in i skolan under pågående lektion, men fröken tog det lugnt och frågade bara "vilka då?" jaha "min" och så var det en till, jag minns nu icke vilken. "Min" det var Algot vid det tillfället. Lånet blev utan vidare beviljat.

Pojkarna, två till varje skift, hade sitt arbete vid rätbänken, en plan järnbänk, något över en halv meter bred och så lång att den längsta förekommande järnstång kunde läggas upp på den, samt ungefär en kvarts meter hög över golvet. När järnstången gått igenom sista valsparet och alltså var färdigvalsad låg den parallellt med rätbänken och omkring en meter från denna. Då var det rätpojknas tur att gripa in. De hade då att med sin tång ta ett stadigt tag i var sin ända av stången, ta ett bra fotspjärn och taktfast slänga upp stången på rätbänken, samt därefter med samma grepp och säkra fotspjärn, om inte med ännu bättre, slänga upp stången ett stycke över bänken och därefter kraftigt ner mot denna fyra gånger, alltså om det gällde plattjärn, först flata sidan sedan ena kanten så flata sidan igen och slutligen den andra kanten. Vad som återstod av ojämnheter, huvudsakligen i ändarna, arbetades bort med träklubbor. Efter detta rullades stången över till bänkens ena sida, där en uppstående kant fanns, för att kallna, varefter den bars bort till en hög på golvet för att avsynas och vägas m.m.

I rätpojknas arbete ingick också att en av dem någon halvtimme före nästa skifts början skulle gå omkring och väcka dem, som skulle avlösa det nu arbetande skiftet. Dessa bodde på olika håll, några alldeles intill valsverket andra lite längre bort t.ex. Orestens, Fallet, som det kallades på den tiden, där skolhuset låg, och Juställs. Detta gällde ju på dagen endast de, som bodde i Kojan d.v.s. drängstugan, eller de som logerade i något rum, som upplåtits för dem som inte kunde komma hem mellan skiften. På dagen eller under ljusa nätter var ju detta uppdrag en kärkommen och efterlängtd omväxling, men under mörka nätter var det långt ifrån välkommet, för att inte säga fruktat, åtminstone var det så med mig, och säkert av andra också. Det var de många spökhistorierna, som berättades under de korta raster som bestods. Dessa tillbringades under den mörka årstiden bakom vällugnen i en miljö som inte kunde vara lämpligare för spökhistorier. Det var ett smalt

utrymme mellan den långa ugnen och ytterväggen försett med en sittbänk och utan annan upplysning än det ytterst sparsamma ljus som kom från slagguttaget på ugnen. För övrigt var det mörkt runt omkring så att man knappt kunde urskilja ansiktena på de sotsvarta mannen. En och annan starkare ljusreflex från slagguttaget upplyste under något ögonblick den närmaste omgivningen, vilket ytterligare förhöjde eller underströk spökstämningen.

Den som på min tid hade de flesta historierna på lager och som därjämte besatt en god berättarkonst var Gusta Jonsa. Han hade att sköta slagghålet, som det vanligen kallades, och göra slaggsten av den uttrinnande slaggen. Han var i vanliga fall anställd vid Hävla by, som Hävla Gård alltid kallades på den tiden, som ladugårdskarlar eller något sådant. En särpräglad typ, som jag kanske återkommer till i något annat sammanhang. Det fanns ju andra också, som hade åtskilligt att berätta, så det var ej att undra på att en ung pojke blev uppskrämd.

I detta sammanhang kan nämnas att detta ställe bakom ugnen var en kär tillflyktsort för luffare, och det är inte att undra på ty där var varmt och skönt. Särskilt minns jag en, som väl kanske inte kan kallas luffare i egentlig mening, ty han var visst bosatt i Regna, varifrån han gjorde sina utflykter. Han hette, eller gick åtminstone under namnet, Pelle Hättler, och liknade mera ett trasbylte än en människovarelse. Hans fötter voro helt omlindade med trasor. Vi pojkar reflekterade inte över vilket tragiskt människoöde, som låg bakom. Vi gjorde väl, som barn för sed hava, narr av honom och ställde till spratt om vi kunde komma åt.

Efter denna avvikelse återgår jag till rätbänken, där jag under åtskilliga veckor arbetat i 12- till 13-årsåldern. Det var ett hårt arbete för en pojke i den åldern, och därtill skiftarbete. Men det var inget ovanligt på den tiden. Tvärt om kunde de äldre berätta att de fått börja arbeta ännu tidigare, fast knappast i valsverket. Första tiden fick man oerhört ont i händerna av det hårda greppet i tången. Man fick blåsor, som det sedan gick hål på, och skinnet inuti handen var ju tunt och känsligt. I början på skiftet kunde man knappt ta i tången utan att det gjorde ont, men det var bara att hugga i. Så småningom blev man ju tjockhudad i händerna, och då gick det bättre och bättre. Jag har en känsla av att om någon kommer att läsa dessa rader, de komma att anse detta som en överdrift, men det är nog inte det. Ävenså fick man blåsor på fötterna av träskorna. Detta är kanske lite svårare att förklara. De hade inte så god passform precis. De tillverkades av smederna själva, eller av dem, som var särskilt händig med detta. Grovt tillyxade albottnar med ovanläder av gamla stövelskaft. De skoddes sedan med rejäla hemmasmida klackjärn och tåjärn. I min tidigare barndom tillverkade smederna även nubben, som användes för att spika fast ovanlädret med, men vid denna tid köptes de i en strut, som handlarna då för tiden voro så skickliga att vrida till. Jag fick senare ett par köpta träskor att användas i dagligt bruk för att så mycket som möjligt spara på läderskorna. Jag använde dem även i skolan, men fick där lida mycken smälek för dem, ty jag var ensam om att bära sådana.

För oss pojkar blev det en stunds uppehåll mellan varje järnstång, ty nästa smältstycke sattes inte in i valsarna förrän någon stund efter sedan föregående stång var färdigvalsad, och det tog naturligtvis kortare tid att klara rätningen av en stång än att valsa ut nästa.

Bredvid rätbänken fanns en filbänk med ett gammalt skruvstycke, några nötta filar, en hammare och någon sorts handborrmaskin. Det hade väl funnits bättre resurser förr, ty det var väl meningen att kunna verkställa enklare reparationer. Men vid denna tid fanns ju mekanisk verkstad vid hästskofabriken, och där verkställdes väl en del reparationer för valsverket. En mycket gammal, kraftig järnsvarv för svarvning av valsar fanns också. Jag ser ännu tydligt för mitt minne hur gubben Fajent, som han vanligen kallades, stod lutad över den och ytterst sakta men säkert svarvade om spåren i gamla valsar. Vi pojkar fingo dra slipsten, då han slipade svarvstålen, ty någon smärjelskiva fanns ej. Fajent hade tidigare varit valsmästare och efterträddes av sin son Oskar Fajent, som dock relativt ung hastigt avled efter ett olyckligt fall mot den öppna spiseln. En av hans döttrar bor nu vid Övre Hävla, och är gift med Helmer Hellberg. Oskar Fajent efterträddes av min far.

Det var vid den filbänken med de grejor, som där fanns, som jag tillbringade mina fristunder mellan arbetet vid rätbänken. Vad jag började med minns jag inte men jag var snart i full fart med att göra en cykel. Jag hade inte större fordringar på den än att jag skulle kunna sitta på den och åka utför järnbobacken. Trampanordning låg helt utanför mina möjligheter. Den var modern såtillvida att hjulen voro lika stora, men de voro ej större än en knapp halvmeter. Så småningom blev den åkferdig, vilket tog lång tid, inte bara under arbetet i valsverket utan även däremellan. Men det visade sig att jag haft för klen bandjärn i hjulringarna och för glest mellan ekrarna, så att när jag satte mig på och åkte blev hjulen månghörningar. Det gick i alla fall att åka utför backen, men det blev guppigt. Jag tycker mig minnas att även andra pojkar fick åka på den, naturligtvis mot ersättning av något slag. Den blev dock ganska snart oduglig att åka på.

Jag arbetade sedan på en telegraf, inte elektrisk, ty en sådan låg helt utanför både mina kunskaper och mina möjligheter i övrigt. Den var tänkt så, att då man tryckte ner telegrafnyckeln, det vill i mitt fall säga en hävstång, skulle ett snöre, som var fäst vid denna, verka på en hävstång på mottagningsapparaten så att en blyertsspets trycktes mot en pappersremsa, som vevades fram av den som tog emot telegrammet. Denna blev aldrig färdig, men åtskilliga detaljer hade jag dock knåpat ihop. Dessa mina jobb och mitt stora intresse för dylikt var nog den direkta anledningen till att jag kom att lämna Hävla och kom ut i världen redan som 13-åring. Härtill återkommer jag senare.

Jag stannar ett tag vid valsverket och minnena därifrån. Jag fortsätter där jag slutade en gång förut nämligen bakom vällugnen där slaggen rann ut i formar och blev slaggstenar. Den som skötte detta hade även till uppgift att fylla på stenkol, vilket skedde genom det så kallade koltornet. Detta, som var beläget mitt över fyren på ugnen, bestod av en vid tratt, som i den nedre trängre öppningen var tillsluten med en kyrkklocksliknande anordning, som hängde i en kedja och medelst en hävstång kunde lyftas, så att kolen, som fylldes i tratten, kunde rinna ned i fyren. Kolen transporterades i skottkärra direkt från kolhögen uppför ett svagt sluttande plan till koltornet. Markytan var nämligen på denna sida betydligt högre belägen än golvet i valsverket. Under de få ögonblick, som klockan var upplyft och kolen rann ner, steg det upp eld och rök från fyren, så att den som skötte detta arbete alltid var svart som en sotare. Här minns jag särskilt "Korstugen" som var det svartaste som fanns. Han lär visst aldrig ha tvättat sig under veckan, och det gjorde väl förresten ej smederna heller.

Som jag nämnt tidigare låg tvåfamiljehuset, där vi bodde, endast 25-30 meter från valsverket, och det låg parallellt med detta. Och just mellan dessa byggnader låg stenkolshögen, vilken för det mesta hade rätt ansenliga dimensioner. Den var vår utsikt från köksfönstret i min tidigaste barndom, och från kammarfönstret, då vi senare flyttade in i andra ändan av huset. Mamma klagade också över den svarta kolhögen. Men så hade vi så mycket finare utsikt åt det andra hållet, där vi hade sjön Vagnaren så gott som inpå stugknuten.

Det fanns också ett kolhus, beläget på andra sidan dammen, men detta var huvudsakligen avsett för lagring av träkol för spiksmedjans behov. Kolryssarna kördes upp på en lutande uppkörsväg utanför huset och in på en bro, belägen högt över golvet, varifrån sedan ryssarnas innehåll tippades ned i djupet, varefter fordonet fortsatte ut i andra ändan av huset. Tillvägagångssättet är ju detsamma som, åtminstone på den tiden, användes på större gårdar vid inkörning av säd och hö. Det föresvävar mig dock att kolryssarnas innehåll först tippades i en mättingsanordning i form av en vagg. Kontrollen var, tror jag, inte på något håll eftersatt. Träkol var ju lätta och likaså ryssarna, som de forslades i, ty dessas sidor och gavlar voro av flätverk, liksom på korgar, så att en häst eller ett par oxar kunde dra flera ryssar efter varandra. Synen av en lång rad av dessa svarta ryssar, skarpt avtecknande sig mot den vita snön, kommande Vagnaren utför, har etsat sig in i mitt minne.

Sedan spiksmedjan lagts ner, och några träkol alltså inte längre behövdes, användes kolhuset bl.a. till vedbodar för smederna, samt en del därav som tillfälligt kostall, när en smed, eller ett par tillsammans, köpte en ko till slakt.

Nu har jag kommit ett stycke från valsverket igen, men jag fortsätter nu med att dra fram andra sysslor och personer, som livligt framträder för mitt minne. Jag har ju tidigare berättat om det obetydligaste jobbet, som kunde skötas av pojkar, samt om arbetet med att sköta slagghålet och koltornet, som ansågs lämpligt för gubbar, fast det var minsann inte så lätt arbete att skjuta en skottkärra full med stenkol. De övriga posterna inom tillverkningen krävde hårdare arbete, yrkesskicklighet samt större ansvar.

Vi har då först vällaren, som skötte vällugnen med dess regleringsanordningar och såg till att smältstyckena voro lagom varma, då han drog ut dem ur ugnen. Han hade på mösskärmen en lucka, som det kallades, och den bestod av en fyrkantig tyglapp, stor nog att täcka ansiktet, och i dennas mitt var insatt ett blått glas. Det hela låg ovanpå mössan då luckan icke var i bruk, men medelst en knyck på huvudet fälldes den ned framför ansiktet, då vällaren skulle titta in i ugnen.

Jag minns särskilt fyra vällare, nämligen gubben Österberg, jag använder här liksom på andra ställen den benämning, som var vanlig bland de äldre, hans son Robert samt senare Adolf Orest och Antonsson. Vi pojkar hade stort intresse av vilken vällare, som hade skiftet. Det var nämligen så att vi var roade av att smida d.v.s. vi skaffade oss en järnten, som vi värmdes genom att träda in den i mellanrummet eller den springa, som bildades mellan ugnsluckan och ugnen, och sedan mot något lämpligt underlag hamra på av alla krafter. Ibland försökte

vi väl att efterlikna något, men oftast fick vi väl nöja oss med att se hur arbetsstycket ändrade form en smula. Det var vid den värmningen som vi var intresserade av vilken vällare, som tjänstgjorde. Vi visste när det inte var skäl i att försöka komma stickande med någon järnbit. och vi hade på känn när vi vågade försöka, även om vi sedan misslyckades, och vi kände oss i vissa fall säkra på att få "varma", som vi uttryckte det.

Det var förstås inte alla gånger det bara berodde på vällaren hur det gick med smidet. Pappa såg inte med blida ögon att vi ungar sprungo omkring i valsens, som valsverket alltid kallades, utan han körde iväg oss, och ve oss om förvaltaren råkade komma. Men vi visste vilka faror, som möjligen kunde hota vårt nöje, och vi undveko dem skickligt.

Ett annat nöje, som vi vid lämplig tidpunkt ägnade oss åt, passar det kanske att berätta om i detta sammanhang. Det var att steka äpplen genom att lägga dem ovanpå vällugnen. Men då höllo vi inte till på vällarens sida, utan på baksidan, och där kommo vi inte i kollision med någon. Svårigheten låg i att få tag i äpplen, ty ingen av smederna hade något fruktträd, med undantag av Österberg, som bodde vid skolhuset, och Oresten, som hade ett päronträd. Men alltid fingo vi väl tag i något, om inte annat så fanns det suräpplen, d.v.s. frukt från vilda äppelträd, som växte på några ställen. Vi stekte potatis på samma sätt genom att lägga dem med skalen på utanpå ugnen och då var det åtminstone inte svårt att få tag i råmaterial. Efter en lämplig tid voro de möra och goda, åtminstone för hungriga pojkar.

När vällaren hade smältstycket lagom varmt och dragit ut det ur ugnen, var det frambäraren som tog hand om det. Han manövrerade en kraftig tång, som medelst en kedja var upphängd i ett på en skena i taket löpande hjul, och kunde alltså lätt och ledigt hantera ganska tunga smältstycken. Hans uppgift var nu att föra smältstycket till valsarna och släppa det igenom dem. Sedan togo de, som voro placerade vid valsarna hand om utvalsningen. Av dessa minns jag bäst farbror Fredrik och ibland pappa, på främre sidan av valsarna, och Ejnar och hans son Rudolf på bakre sidan. Många andra skymtar för mitt minne, men ingen så tydligt som dessa. Så hade vi smörjaren, som utom arbete vid utvalsningen av stången, också skulle se till att alla lager, och de voro många och långt ifrån kullager, voro välsmorda. På den posten minns jag bäst Orsson= Olsson.

Det fanns en man till, som utom vällaren arbetade vid ugnen nämligen bakvarmaren. Han hade till uppgift att lägga in smältstycken längst bort i ugnen, där värmen var svagast, och sedan undan för undan rulla dem framåt allteftersom det blev plats. Reträttplats för vällare.

En annan syssla av mera sporadisk art var knippningen. Denna bestod i att plocka tillsammans mindre järnbitar, avklipp o.d., till ett knippe av ett smältstyckes storlek och sedan vira om två eller tre järnband och kraftigt vrida till dessa, så att det hela bildade ett fast stycke. Detta upphettades sedan så starkt att bitarna vällades (svetsades) ihop och utvalsades sedan som ett vanligt smältstycke.

Medan valsverket ännu var i full gång räckte inte alltid vattenkraften till utan en ångmaskin kopplades till som hjälp. Denna sköttes av farbror Tolf. Vad jag minns bäst av denna maskin var regulatorn, som snurrade runt och vars två kulor

avlägsnade sig från sin axel och ströp till ångan när maskinen gick för fort, och sedan närmade sig axeln och ökade ångtillförseln när den saktade farten. Det var fascinerande och jag tröttnade inte att titta på detta.

Ångpannan eldades med ved och fyren var belägen i den vägg på valsverket, som var parallell med dammbron. På andra sidan vägen, som ledde förbi valsverket och mitt för fyren var veden placerad. Jag tycker mig minnas att detta vedupplag var övertäckt med ett tak, som även täckte över vägen och fyröppningen, varigenom en tunnel eller övertäckt gång uppstod. Detta ligger dock i en fjärran dimma. Det enda jag med säkerhet minns är att denna gång kallades Smygan.

När ångmaskinen togs bort minns jag inte alls, men troligen skedde det då jag var borta från Hävla. Däremot minns jag när valsverket skrotades ner, ty då var jag själv med. Pappa hade fått detta uppdrag, och hade betalt per 100 kg för det skrotade godset. Detta måste ha skett i början av 1902, då jag i brist på arbete i Stockholm vistades hemma i Hävla, men ännu inte börjat arbeta där. Min arbetsperiod där var mellan den 1 april 1902 och den 22 juni 1903, varefter jag åter fick arbete i Stockholm, denna gång hos L.M.E.

För blästern till såväl spiksmedjan som valsverket fanns en blåsmaskin med tre cylindrar, vardera väl en meter i diameter, som pumpade luft till de olika fyrarna. Den stönade och höll ett väsen, som hördes vida omkring, när inte valsverket var i gång och överröstade den förstås.

Jag har ett särskilt minne som just har samband med detta oväsen. Det röjde nämligen min bror Algot och mig, då vi en gång skulle "smida", ett nöje som jag förut nämnt något om. Jag skrev ned det till Algots 70-årsdag och drog det på födelsekalaset, och jag återger här det huvudsakliga. Jag vill dock först nämna att det i spiksmedjan, som ännu fanns kvar, fast den inte längre var i gång, fanns ett par smideshårdar, som väl troligen varit avsedda för reparationsarbeten. Och valsverket var inte heller i gång den veckan.

"En dag då Algot och jag inte hade något särskilt för oss hittade Algot på att vi skulle smida, ett kärt nöje, denna gång kanske särskilt frestande då vi nog hade en känsla av att vi var på förbjudna vägar, ty det hade naturligtvis ej kommit i fråga om pappa varit hemma. Men han såväl som allt annat manfolk var i arbete vid Skärfors. Men för att få järnet varmt måste vi ha bläster, och att sätta i gång blåsmaskin var ingen lätt sak och dessutom ett djärft företag. Men Algot resonerade tydligen som så att svårigheterna voro till för att övervinnas, och hur han nu bar sig åt så fick han igång den. Men då nu allt på Bruket stod stilla bröt den tystnaden på ett förfärande sätt. Men vi fäste oss inte vid det, utan vi gjorde upp eld i en av hårdarna, och vi smidde och hade det trevligt och kände vad som nu för tiden så ofta efterlyses, nämligen trivsel i arbetet. Men säg mig en sällhet, som varar beständigt. Rätt som det var öppnades dörren till smedjan och där stod den, som vi väl fruktade mest i denna situation, nämligen bruksförvaltaren Molin. Han stod där i sin röda tröja, som han alltid, efter vad jag minns hade under kavajen, röd varm och andfådd, han var ju ganska korpulent.

Han hade befunnit sig på vägen i närheten av Övre Hävla och så rätt som det var fått höra att blåsmaskin var i gång på Mellanbruket. Han om någon borde ju veta

att allt stod stilla där. Han kunde inte begripa hur det var fatt, och han begav sig också så fort han någonsin kunde till ort och ställe för att se vad som var å färde.

Och så stod han nu där och den förskräckelse vi kände kan inte beskrivas. Det blev ord och inga visor. Han framhöll särskilt eldfaran, och däri hade han ju alldeles rätt. Jag misstänker dock att han under den barska ytan hade roligt åt att se de två förskräckta och handfallna pojkestackarna, ty han var inte fullt så farlig som vi hade fruktat. Vi fingo inte mål i mun förrän han gjorde en antydning om att det var väl vi som också kastat sten på fönsterrutorna i smedjan. Då kunde vi tala igen, ty till det voro vi oskyldiga.

Vi fingo, eller rättare Algot fick, stränga order om att genast slå igen blåsmaskin och släcka elden, vilket allt skedde med en tacksam känsla av att det inte blev värre. Lyckligtvis talade inte förvaltaren om detta för pappa, ty vi hörde aldrig om saken vidare.

I min tidiga barndom hade smederna drängar, som städslades för ett år i taget, och hade mat, husrum och tvätt samt någon kontantlön. De bodde i ”Kojan”, en åttakantig byggnad, som finns kvar ännu. Varför den fått just den formen kan man fråga sig. Om det var för att den skulle passa bra på kullen, där den står, eller om det var för att få så många väggar som möjligt att ställa sängar utefter. Varje säng var avsedd för två så att det blev många personer, som hade sitt hemvist i det enda rummet. Mitt emot dörren, vilken förde direkt in utan vindfång eller förstuga, fanns en stor öppen spis. Jag har hört talas om att luften var ganska tjock när alla svettiga och smutsiga inhysingar kommit in och noga stängt igen alla lufthål för att behålla den goda värmen, och jag betvivlar det sannerligen inte. Pappa lär ibland ha haft två till tre drängar, efter vad min bror Oscar har berättat mig.

Som de flesta familjerna voro välsignade med många barn så kan man förstå att hushållen blevo stora och en oerhört stor arbetsbörda lades på hustrun, även om hon hade hjälp av en piga, som det hette på den tiden. Och att karlarna skulle ge sina hustrur ett handtag, när det gällde vad som på den tiden ansågs som kvinnogöra, kunde ej komma i fråga. Men de hade ju sin långa arbetstid och sitt hårda arbete, så de orkade väl ej heller med mera. Möjligen kunde de gå och ge grisen mat på söndagarna och då se efter att denna viktiga medlem av hushållet växte och artade sig bra.

Grisen var en så viktig sak för de flesta att det vid en bjudning var vanligt att gästerna, sedan de förplägats och behövde röra på sig, gingo ut för att bese varandras grisar, och sakkunnigt diskutera deras storlek och antagliga vikt i förhållande till deras ålder. Det var inte bara fördelaktigt att ha en stor och fet gris, det var en ära också.

Och strax före jul slaktades den. Då kom det mycken god mat i huset, dels sådan som förtärdes under den närmaste tiden efter slakten, och dels sådan, som iordningställdes för kommande behov. I köket hängde då på spett i taket paltbröd och korv och på vinden hängde rökta skinkor och i en tina låg nedsaltat fläsk.

För att få billigare kött hände det att ett par smeder tillsammans köpte en levande ko på Regna marknad eller annorstädes. Den fick leva några veckor, eller så länge det fanns foder till den, varefter den slaktades och delades mellan köparna.

Det kan ju av ovanstående tyckas att folket levde flott på fläsk och kött. Men de voro många om det, så att det blev nog inte så fett per man. Sill, spicken, stekt och kokt, och potatis utgjorde nog en betydande del av matsedeln, i synnerhet som sill på den tiden var billig, den billigaste mat man kunde få. Den var dock sällan av god kvalitet, ty det fanns ingen konkurrens, emedan Bruket på den tiden var ensamförsäljare av den varan, vilket gällde även andra varor.

Och därmed äro vi inne på de s.k. "uttagen", vilka ägde rum en viss dag i början på varje månad. Kontanta pengar var inte ofta sedda, men i stället fingo smederna på motbok ta ut varor, som Bruket hade i lager i ett magasin vid Övre Hävla. Det var säd, råg, vete och jag tror korn, det var sill, salt, fotogen samt blypolletter, som gällde mjölk och smör, vilket sedan mot avlämnande av dessa polletter levererades från Brukets gårdar, huvudsakligen från Svarttorp. Magasinet där varorna delades ut var kallt och dragigt, och det tog lång tid innan det hela var överstökat. Alla husmödrarna måste vara samlade på ett givet klockslag, men det var inte så alldeles säkert att bokhållaren, som skötte utdelningen, behagade infinna sig genast. Han stod så skyhögt över smedshustrurna, att han inte behövde ta någon hänsyn till dem. De fingo stå där utanför magasinet och vänta, även i det värsta vinterväder, men det var ju förstås inte så värst mycket varmare inne i magasinet, men det skyddade ändå mot blåst och snö. Det knotades nog friskt i skaran, men ingen vågade säga något. Därtill måste alla stanna tills alla fått vad de skulle ha, ty en vara i taget utdelades till alla. Det står livligt för mitt minne hur mamma fruktade dessa uttagsdagar, särskilt när det var kallt och ruskigt, men också för att de togo bort så mycket tid från de många andra göromålen. Sedan uttaget var gjort skulle säden forslas till Skärfors, där kvarnen då var belägen, och malas. Detta skedde vanligen samma dag och även då måste husmödrarna vara med, så att så gott som hela dagen gick till spillo.

Jag nämnde något om att det var ont om kontanta pengar, men något av den varan måste ju ändå familjerna ha, ty det fanns ju andra behov för livets nödtorft än vad som Bruket tillhandahöll. Det behövdes kaffe och socker mm, och det behövdes kläder. Smederna fingo emellertid inte ett bestämt belopp per månad eller så, det fanns ingen bestämmelse, som gällde vare sig tid eller belopp. Det var att be bruksförvaltaren Molin när man befann sig i särskilt trångmål att få lite pengar. Svaret var i de flesta fall, tycker jag mig minnas, att det inte fanns några pengar inne. När smederna saggat tillräckligt länge kom det väl in pengar, ty de fingo något litet belopp, naturligtvis mindre än vad de begärt. Detta att hålla igen lite på smedernas begäran om kontanter var kanske nödvändigt för att inte för stor skuld skulle uppstå vid årsuppgörelsen.

Vid årsskiftet eller så omkring tillsades en och en av smederna att komma upp på brukskontoret vid Övre Hävla för att göra "räkning", som det hette. Jag tror inte att de i allmänhet hade reda på sin ekonomiska ställning i förhållande till Bruket annat än på känn. Dels berodde väl detta på knapphändiga anteckningar, eller brist på sådana, dels på att räknekonsten var föga utvecklad, men det berodde nog också på att smederna troligen inte hade reda på priserna på de varor, som de togo ut från Bruket.

Det blev väl därför spännande när inkomsten å ena sidan jämfördes med uttag och kontant utbetalning å den andra. Denna uppgörelse var ju mera komplicerad då

överjárn och överkol ännu förekom. I de flesta fall blev det nog skuld, efter vad jag kan minnas att jag hörde av de äldres samtal. Åtminstone var det så i min barndom, då Bruket höll på att gå tillbaka, kanske var det bättre tidigare, då det var bättre konjunkturen. Blev det överskott för någon, så hände väl det i någon mindre barnrik familj.

Pappa hade nog rätt bra reda på sin ställning, så långt detta var möjligt, ty han förde anteckningar och han var duktig i att räkna. I huvudräkning var han ovanligt snabb och säker. Men det hjälpte nog inte, ty det var i allmänhet skuld för hans del, men han hörde ju heller inte till de barnfattiga.

Antingen det nu var överskott eller skuld överfördes resultatet på ny räkning.

Dessa förhållanden med avlöning delvis in natura i stället för kontanter ändrades när hästskofabriken kom igång och bruksrörelsen och Brukskontoret förlades till Skärfors, som nedre Bruket på den tiden kallades och som numera är det egentliga Hävla. Tidpunkten för denna ändring kan jag inte minnas men jag skulle tro att den skedde någon gång under åren 1894-95. Efter den tiden hade arbetarna timlön eller ackord och lönerna utbetalades varje månad.

Förmånen av fri bostad, ett rum och kök oberoende av familjens storlek, fanns dock ännu kvar, ävenså delvis fri ved.

Utom de förnödenheter, som familjerna kommo i åtnjutande av genom uttagen, alltså ur Brukets förråd, hade de att ordna resten av matsedeln själva efter bästa förmåga. Hur de ordnade kött- och fläskfrågan har jag redan nämnt om i annat sammanhang. Här nedan vill jag nu nämna något om två viktiga födoämnen, nämligen potatis och bröd.

Varje hushåll hade inom Bruksområdet ett litet land, där de satte tidig potatis, bondebönor och kanske några andra grönsaker. Dessutom ingick i förmånerna ett stycke åker vid Hävla gård, vanligen vissa fåror, där en pinne i åkerrenen visade gränsen mellan mitt och ditt. I förmånen ingick beredningen av jorden samt körningen vid sättning och upptagningen av potatisen. Jag tror mig minnas att potatisskörden räckte hela året. Till bostaden hörde en utmärkt jordkällare, för förvaring av rotfrukter m.m. och där förvarades även svagdrickat.

Allt bröd bakades naturligtvis hemma. Och det var stora bak, ty det var många som skulle mättas och varje bak skulle räcka länge. Vanligen voro också de sista kakorna eller limporna ganska möjliga, men det var bara att skära bort det värsta, och sedan äta så länge det fanns något kvar. Om vi barn knotade, ty det var ju inte så särskilt gott, så fick vi höra att vi skulle äta möjligt bröd så blev vi starka. Kanske var det riktigare än någon då visste. Ingenting förfors emellertid, ty det möjliga, som skars bort fick grisen äta upp, och så kom det igen som gott fläsk. Så gott fläsk har jag förresten aldrig ätit, som det, som kom från de av hushållen själva uppfödda grisarna.

I varje lägenhet fanns en stor bakugn, så lång att den eldades upp med vanliga famnvedstrån. Granved skulle det vara för den uppeldningen. Sedan veden brunnit ner och stenarna i ugnen voro tillräckligt uppvärmda, rakades glöden ut och ugnen sopades ren med en s.k. ugnspop, en tallruska, fuktad i vatten och fastsatt på ett

skaft. Sedan sattes brödet in på de varma tegelstenarna, som utgjorde ugnsbotten. Där fick det rum många kakor på en gång. Det var mest vanligt grovt rågbröd i form av hålkakor, samt till jul och andra helger även limpor. Vetebröd bakades aldrig vid dessa tillfällen, åtminstone kan jag ej minnas det. Det var förresten en sällsynt vara då. Sedan vi fick kokspisel, bakade mamma kanske en vetebröds-kaka till söndagen och gräddade den då i stekugnen. Brödet förvarades sedan i en lår på vinden i ett rum, där mjöl, kött och fläsk även förvarades. Undantag utgjordes av tunna kakor, som skulle bli knäckebröd, samt av paltbröd som hängdes på en stång i taket i köket för att torka. Det var vanligt att ge de närmaste grannarna var sin smakkaka vid storbaken. Vi pojkar fingo nöjet att sköta den detaljen. När sen grannarna bakade kom det smakkakor därifrån. På det viset fingo vi emellanåt en färsk kaka, som då delades upp så broderligt som möjligt.

Ett sätt att öka sovlet på matsedeln var att fiska. På den tiden fanns det fisk i sjöarna däromkring, både i Vagnaren, Regnaren, Stöparen och Hunn. Många av smederna tillbringade mycken fritid på sjön, där de säkert fann en välgörande avkoppling, andra fiskade väl mera sporadiskt och av mera matnyttiga skäl. Pappa tyckte nog om att komma ut på sjön, både sommar och vinter, men jag tror dock att han fiskade mest för att få ett välbehövligt tillskott till matförrådet. Han fiskade med nät, mjärddar, långrev och han rodde drag och svirvel, och han slantade, det sistnämnda gick till ungefär som när man numera fiskar med spinnspö, fastän slantningen skedde från ekan och man kunde ju inte kasta så långt som med spinnspö. Det gällde att välja fiskredskap efter årstid, efter vädret, när gäddan tog, när braxen lekte och en hel del andra omständigheter. Vi pojkar fingo vara med och ro. Pappa skulle alltid försöka fånga "varfördagsgäddan", d.v.s. en gädda till Maria bebådelsedag, som alltid kallades Varfördagen. Det var vanligen den första gädda, som fångades i öppna sjön det året. Det skedde väl på olika sätt, men jag minns särskilt att han lade ut nät i Gataskärr, och jag kan ännu känna den friska, kyliga kvällsluften i den tidiga våren, då ännu isen fortfarande delvis låg kvar i vikarna. En eller två gånger om året, då det gick att fånga mört till bete, lades det ut långrev med ett par hundra krokare. Då räknade vi med stort fiskafänge, och det blev det i allmänhet också. Vid utläggningen på kvällen måste pappa ha två pojkar med, en som rodde och en som satte betet på kroken under det att pappa själv lade ut reven.

Vi rodde då från Mellanbruket under gamla åbron, genom Ekängen in i Svarttorpaån genom Stöparen och in i sjön Hunn. Det var långt att ro och det tog tid, men för fiske av så pass stora proportioner, lönade det sig. Vi lade vanligen ut reven så att en del kom att ligga vid Uvberget, där det lär vara mycket djupt. Vi närde alltid förväntningar att vi där skulle få den verkliga storgäddan. Vi fick väl inte den största, som dolde sig på djupet, men vi fick många stora gäddor där. På morgonen, dagen efter utläggningen, redan vid 4-5 tiden, skedde vittjandet. Och jag vill lova att det var spännande. Vi förde vanligen hem ett par baljor med fisk, mest gäddor, men även en och annan ål. Att sälja fisk kom aldrig i fråga, det fanns väl ej heller några avsättningsmöjligheter, men däremot fingo vi pojkar springa omkring och ge bort fisk, framför allt till änkor eller till sådana, som ej kunde fiska själva.

När braxen lekte kunde man få stora mängder av den i en sorts mjärde, som huvudsakligen användes för just detta fiske. Den sattes ned i en s.k. vase, vilken utgjordes av några störar, nedstuckna i sjöbotten, vid vilka mjärden fasthölls med ett par "hanks". Kring dessa störar sattes björklövruskor, för att locka dit

braxnarna. Jag minns särskilt ett tillfälle då jag var med pappa för att vittja en mjärde. (Enl. det språkbruk, som användes vid Hävla, åtminstone av oss, hette det för övrigt inte att vittja en mjärde eller ett nät, utan det hette att leta en mjärde eller ett nät). Vi sågo redan på avstånd ett stim av braxnar kring vasen, vi sågo ryggarna ovan vattenytan, tätt, tätt. Då mjärden drogs upp visade det sig att den var så full av braxen att den inte tålde den stora påkänningen, utan gick sönder, och alla braxnarna fick sin frihet åter, för den gången åtminstone.

Vi pojkar var inte så förtjusta i braxen, ty den hade så mycket förrädiska småben i ryggen. I allmänhet var vi nog inte så mycket för att äta fisk, ty hur vi nu bar oss åt så fick vi ofta ben i halsen, som vi sedan hade ett fasligt besvär med. Men att vara med att fiska det tyckte vi om.

Till livets nödtorft hör ju också dryck. Och de behövde dricka mycket, smederna, så som de svettades i sitt arbete. Om man skall ange den huvudsakliga drycken, den som det förbrukades den största kvantiteten av, så blir det nog vatten, ty något annat förelag nog inte, och det hade man sjön att ta ur, ty i nödfall fick sjövattnet duga, fastän det jämte vattnet nog slank med ett och annat också. Det fanns ingen källa eller brunn på själva bruket, men det fanns en källa i närheten av vägen till Juställs, men jag tror inte att den höll vatten jämt. Sedan fanns det en i skogen, ett bra stycke på andra sidan gamla tröskverket och en djup brunn vid Hävla gård. Från dessa ställen hämtades vatten, när det var som varmast, men det blev ju inga stora kvantiteter på en gång, så långt som det var att bära vattnet, vanligen en eller ett par krukor. Det gjordes försök i valsverket med att blanda mjöl i dricksvattnet, ty denna blandning skulle släcka törsten bra och den skulle tillika vara hälsosam. Men jag tror inte att den slog igenom, ty det var nog ingen välsmakande eller lockande dryck.

Men varje hushåll bryggde sitt svagdricka, och det var egentligen dit jag ville komma med här dryckesbeskrivningen. Det bryggdes i stora kar, så att det blev en bra sats på en gång. Det förvarades sedan i källaren, där potatis m.m. förvarades. Innan det blev slut var det i allmänhet ganska surt, men det ansågs bara bra, ty det släckte då törsten bättre. Senare kom en bryggare från Åndenäs och sålde svagdricka i ankare eller kuttingar, och det köptes väl då det var råd till det.

Svagdricka användes väl även som måltidsdryck, i den mån det fanns tillgång till det. Det kokades också dricksoppa av det, och det användes även, sötat med sirup, i stället för mjölk till gröt. För övrigt användes till maten skummjolk, en mycket välskummad mjölk. Jag tror att den var mera välskummad än vad en separator förmår, eller åtminstone vad en sådan numera gör. Den var ganska blå. Söt mjölk kom på grund av priset - jag tycker mig minnas 8-10 öre per liter - ej i fråga annat än som kaffeградde och även till det fick nog skummjölken duga i de flesta fall. Det kunde väl hända att någon av oss pojkar på lördagen försågs med en 10-öring och en liten bleckkruka och beordrades att gå till Svarttorp och köpa kaffeградde för hela slanten. Det var rätt lustigt också att när mamma tittade i krukans, då vi kommo hem, kunde hon genast säga vem som mätt upp grädden, om det var moster Stava själv eller om det var någon av de andra.

Så långt tillbaka, som jag kan minnas, användes ett utrymme i spiksmedjan för såväl brygning som bykning. Var detta skett tidigare, då detta utrymme användes för sitt

egentliga ändamål, vet jag icke, men det är möjligt, och kanske troligt, att det skedde i det fria, i en vid sjökanten uppmurad ugn. En sådan användes ännu medan jag var barn för bykning av dem, som bodde vid Fallet, den plats där skolhuset var beläget.

Bland de mångskiftande göromål, som hustrun hade att sköta om var även vävning. Hon måste se till att det fanns lakan, handdukar, att det fanns tyg till vita skjortor och till arbetsskjortor, och delvis även till andra kläder, hon måste ta vara på allt gammalt tyg av alla sorter och därav klippa mattor och sedan väva mattor. Vävstolen stod i köket, och varje liten stund, som kunde undvaras från de övriga göromålen tillbringades där. För oss barn var det trivsamt att leka i det rymliga köket och höra vävstolen dunk, dunk, och det ingav oss trygghet att mamma satt där.

När man nu ser tillbaka på vad en arbetarehustru med många barn och ett stort hushåll hade att sköta om, så måste man förvåna sig över att de kunde hinna med allt och att de orkade. Det är klart att de måste ha extra hjälp vid t.ex. slakt, med allt vad det förde med sig, och vid bykning, och kanske också av en piga, om de i hushållet även hade drängar. Men husmodern måste dock ha ansvaret för att allt fungerade. Nutida bekvämligheter voro ju okända. Vatten måste bäras in från sjön, slask bäras ut. Det blev också lång arbetsdag, och det var arbete i ett hela dagen. Först upp och sist i säng. Sedan alla gått ikull måste hon kanske sitta uppe och stoppa strumpor eller lappa trasiga arbetskläder. Många gånger, när jag höll på att somna, såg jag mamma sitta och stoppa och lappa, medan hon allt emellanåt nickade till av sömnhet. Någon ledighet förekom ju aldrig, och icke heller någon förströelse. Den enda omväxlingen var väl ett besök i bönhuset på söndagsförmiddagen. Det ser dock inte ut som om hårt och hårdigt arbete skulle förkorta livet. Mamma blev nära 91 år, och pappa mycket nära 84.

Trots det myckna arbetet hände det aldrig att någon av de många bäddarna endast bäddades om på morgonen och sen fick stå så under dagen, utan alla bäddades upp. Till och med dubbelsängen i kammaren sköts ihop, bäddades högt och täcktes med ett vitt, virkat överkast. Detta fastän kanske ingen gick in där under dagen. Där var alltid städat och fint.

Skolundervisningen under min uppväxttid var väl undermålig om man jämför den med nuvarande undervisning, och högtstående om man jämför den med vad de äldre berättade om sin skolgång. Jag hörde berättas om ambulerande skola, där undervisning bedrevs endast några veckor på varje plats. Det viktigaste ämnet då var väl katekesen, samt skrivning och räkning, så mycket som kunde hinnas med på den korta tiden. Att läsa hjälpligt, tror jag barnen i allmänhet kunde innan de började skolan.

Mamma berättade att hennes skolgång varade i ungefär tre veckor. Det var emellertid hon som ombesörjde brevväxlingen med oss barn, då vi lämnat hemmet. Hon skrev mera lättlästa brev än mången doktor kan göra. Hon kunde dock inte skriva stora bokstäver, så att begynnelsebokstäver i såväl början på en mening som i början på namn, skrevs med små bokstäver. Stavningen var det naturligtvis också lite si och så med. Hon berättade mycket utförligt vad som hände hemma och i trakten. Det tog säkert mycket lång tid för henne att få ihop varje brev. De senaste

brev, som jag fick från henne, skrev hon då hon var boråt 90 år och hennes syn var då så dålig att hon inte såg några linjer på papperet och hon såg väl inte heller hur hon skrev, men hon skrev dock lika utförligt, och hjärtligheten, tacksamheten och förnöjsamheten var inte att ta miste på.

Pappas skolgång känner jag inte så bra till, men jag antar att den varade väl endast några veckor. Han skrev aldrig några brev till oss barn, den saken skötte ju mamma. Endast en gång, efter vad kan minnas, fick jag ett brev från honom. Jag bodde då i Stockholm och jag ombads att köpa en lottsedel i penninglotteriet, där dragningen skulle äga rum någon dag senare. Pengar får du senare, underförstått när vinsten kommer. Jag köpte lotten och den utföll med en vinst på 50 kr. Jag löste omedelbart in den på ett växelkontor, och sände summan med avdrag för lottpriset till pappa. Han blev nog ganska förvånad då pengarna kom, endast några dagar efter sedan han skrev. Jag var ofantligt glad att skicka hem de pengarna, ty de behövdes så väl.

Pappa var en flitig tidningsläsare, så han följde med sin tid. Han läste för övrigt vad han kom över. Detta berodde nog också delvis på att hans hörsel var svårt nedsatt, så att han hade stora svårigheter vid samtal. Ibland prenumererade han ensam på en tidning, men oftast blev det nog så att ett par familjer av sparsamhetsskäl slog sig tillsammans om en, som de sedan turade om att läsa. Jag såg ytterst sällan att mamma slog sig ned med en tidning, men då det gällde att bestämma vilken tidning det skulle prenumereras på, då ville emellertid mamma också ha ett ord med i laget. För henne var det viktigast att få en tidning med mycket papper i, ty papper behövdes till så mycket, och tidningen var det enda av den varan.

För oss barn fick läsningen inskränka sig till skolböckerna, ty några andra fanns inte. Skolbibliotek eller annat lånbibliotek var för oss okända begrepp. I tidningsväg var söndagsskoltidningen den enda, ända tills dess att lärarinnan i skolan ordnade det så att vi fingo var sin jultidning där. Och det var en verklig sensation för oss att göra bekanskap med en sådan, både beträffande innehållet och illustrationerna. Omslaget var i färg och avbildade ofta en vacker vinterdag, då solen höll på att gå ner, eller något liknande. Det var ofta utfört av Jenny Nyström. Det var en stämning över denna bild, liksom över hela tidningen, som jag aldrig glömmer. Vi voro inte bortskämda med sådant.

Den enda bok jag kan minnas att jag läste som barn, utom skolböckerna förstås, var en historisk roman. Var jag fick tag i den sönderlästa boken har jag nu efteråt många gånger funderat över. Jag tror också att jag läste den i smyg, inte för att jag tror att den var olämplig för barn, men jag tror ändå inte att mamma och pappa gillat att jag läste den. Men jag minns ännu hur oerhört intressant och spännande jag tyckte den var.

Med skolböckerna kom jag bra överens. Jag tror inte att jag älskade dem precis, men läxorna vållade mig inte heller några större svårigheter, så vitt jag nu kan minnas.

Före min skoltid undervisade Per Gustaf Hjelte, som var gammal i gården - av pojkarna vanligen kallad Per Gustaf -, men just som jag började skolan drog han sig tillbaka, och bosatte sig i Käxelvik. I hans ställe kom en ung lärarinna, fröken Anna

Lindström, som fick det tvivelaktiga nöjet att ge mig det mått av kunskaper, som den korta skolgången medgav.

Det fanns endast ett klassrum i skolan, och i det undervisades alla tre klasserna i småskolan samtidigt tisdag, torsdag och lördag, samt folkskolans fyra klasser måndag, onsdag och fredag. Detta var väl, kan jag nu förstå, ganska besvärligt för lärarinnan att klara upp, men det gick tydligen.

Det är ju klart att undervisningen inte kunde bli så omfattande. De viktigaste ämnena var väl katekesen och biblisk historia samt de vardagsnödvändiga kunskaperna i skrivning och räkning till husbehov, och därefter en liten inblick i svensk historia, geografi och naturlära, samt ett svagt försök till sång. Slöjd för flickor ingick i undervisningen, men för pojkarna fanns ingen sådan.

Några skoldagar har av olika skäl inristat sig i mitt minne.

Vi hade en dag en läxa om t-ljudet, och jag hade sett över den så slarvigt, att jag inte fått med allt, utan endast en mindre del. När jag kom till skolan fick jag av de andra pojkarna veta läxans omfattning. Den dagen var jag ängslig och rädd, fastän det naturligtvis inte fick synas, utan jag sprang ju med de andra pojkarna, och väsnades, kanske lite mer än vanligt till och med. Läxan skulle förhöras på eftermiddagen, men det blev ingenting av med det, ty tiden räckte inte till, och oändligt glad var jag. Men nog tycker jag nu att det var ett bra onödigt bekymmer.

En annan dag hade vi välskrivning, och jag satt och plitade samma bokstav, sida upp och sida ner i min skrivbok. Det var ju meningen att vi skulle gå fram till katedern och visa upp vår skrivning, när vi tyckte att vi lyckats forma bokstaven skapligt lika den bokstaven, som fröken skrivit in som förskrift, eller när vi blev uppmanade att komma fram. Men jag tyckte kanske inte att det var så stor likhet mellan min och frökens bokstav, eller också var det av ren lättja jag inte gick fram utan fortsatte att skriva hela lektionen och jag tror även en del av nästa. När då fröken frågade om alla visat sin skrivning var jag så upptagen av att skriva, så att jag hörde inte frågan, kan tänka. Men då steg en flicka upp och talade om att jag inte varit framme. En skvallerbytta alltså. Är det möjligen därför jag kommer ihåg episoden. Jag beordrades emellertid att genast komma fram, och där fick jag mig en ordentlig skrapa, men fick i alla fall börja med en annan bokstav.

En dag blev Frans och jag, då vi gingo ut på rasten, ombedda av fröken att gå till källan och hämta en hink vatten åt henne. Det skedde ju helt lågmält, det var en privatangelägenhet, så vi uppfattade tydligen inte. Strax efter får vi se fröken själv knoga iväg med en hink för att hämta vatten, en oerhörd syn för oss. Vi hann emellertid inte hämta oss förrän vi fick se en flicka springa efter och ta hinken och springa iväg till källan. Det var samma flicka, som jag härovan kallat skvallerbytta, hon var duktig också. Men hur vi pojkar kände oss, när vi förstod hur det hängde ihop, kan man lätt tänka sig. Vi var inte alls ohågade att hjälpa vår skolfröken, och det hade vi gjort ofta. Men vi fick vårt straff, och det bestod i att vi på eftermiddagen inte fick svara på en enda fråga, hur ivrigt vi än viftade med armar och händer.

En annan gång meddelade fröken på morgonen att kyrkoherden under dagen skulle komma till skolan på besök. Vi misstänkte att han skulle förhöra oss, och vem vet

vad han kunde hitta på. Någon nåd eller förståelse väntade vi oss i alla fall inte, såsom vi sågo saken, åtminstone var jag rädd. Skälet för denna rädsla kan jag dock inte ange. Möjligen berodde den på den nedärvda respekt som jag hyste för all överhet. Jag sökte efter en utväg att komma ifrån det farliga besöket, och om en stund bad jag fröken med ynkelig stämma att få gå hem, ty jag var så sjuk. Fröken genomskådade mig emellertid, så jag fick lov att stanna och uthärda. Hur besöket sedan gestaltade sig har jag intet minne av, men det blev nog inte så farligt .

Det fanns i skolans närhet, men utom synhåll därifrån, ett äppleträd med mycket vackra och lockande frukter. Nu efteråt förstår jag att det var åkerö. En rast då Frans och jag voro ute och sprang omkring, kommo vi till detta lockande och förföriska träd, som nu dignade under närapå mogna frukter. De kunde nås ganska lätt om man steg upp på staketet. Om vi voro tveksamma inför frestelsen och diskuterade saken först, kan jag ej minnas, men resultatet blev i alla fall att Frans steg upp på staketet och tog ett äpple, som han räckte mig, tog sedan ett för egen räkning och klev ner. Vi försökte nu att så hastigt som möjligt få i oss äpplena - det var en kort rast - men de blev dryga och ville fastna i halsen. Då vi sedan började lektionen räckte en flicka upp handen - det var densamma, som skvallrat förut - och då fröken nickade åt henne talade hon om att Frans och Tor hade tagit äpplena under rasten. Hur hon nu kommit på oss kunde vi naturligtvis ej begripa. Vi försökte inte neka, vi stod där bara och skämdes. Vi fingo naturligtvis en ordentlig uppsträckning inför hela skolan, men någon annan bestraffning tror jag inte att vi fick, åtminstone kan jag ej minnas det. Men den skam vi kände var straff nog och tillräckligt för att hålla oss borta från förbjudna frukter.

Skolavslutningen på sommaren, som av oss barn, och av de äldre också, helt enkelt kallades examen - det uttalades förresten med l på slutet i stället för n - var verkliga högtidsdagar för oss. Dagen före kom de äldre barnen till skolan för att tillsammans med fröken dekorera skolsalen. Alla som då kom dit medförde buketter av ängsblommor, och kanske även någon bukett odlade, och pojkarna begav sig till någon närbelägen plats för att hämta löv, björk och ek huvudsakligen, och med allt detta pyntades nu skolsalen så att den liknade en lövsal med blommor. Även förrummet och yttertrappan försågs med lövruskor. Vilken doft och vilken stämning. Alltid fick man väl något nytt i klädväg till den dagen, och detta gjorde att man kände sig ännu högtidligare till mods. Så kom "Anna i byn" dit med en korg, innehållande bullar, pepparkakor och karameller, som hade god åtgång, ty det hörde ju till att man den dagen var stadd vid kassa, vilket betyder att man hade några kopparslantar, som sparats för just detta tillfälle.

Så samlades då alla barnen i skolsalen, jämte deras mammor, de som kunde komma ifrån. Jag kan inte minnas att det var några pappor med, de hade väl inte tid. Efter inledningen, som väl bestod i sång och bön, gav lärarinnan frågor och några barn beordrades fram till svarta tavlan för att visa sina kunskaper i räkning och rättskrivning. Då gällde det att hedra sig så att ens föräldrar inte behövde skämmas för en. Prästen höll sedan ett tal, vari han riktade sig till barnen, till föräldrarna och sist till lärarinnan och tackade henne för hennes arbete. Jag minns ännu att prästen en gång tackade henne för hennes nitiska arbete. Detta ord nitiska var för mig fullkomligt obekant, så jag kunde inte förstå vad han menade. Efteråt frågade jag någon, så att jag fick klarhet.

Jag känner ännu doften av löv och blommor, och jag kan när jag vill på nytt uppleva den högtidliga stämningen. Det fanns ju en sak till, som förhöjde nöjet ytterligare. och det var friheten tills skolan började igen på hösten.

Eleverna i avgångsklassen fingo sina betyg. Dessförinnan utdelades inga betyg, så att man visste förut inte hur ens sak låg till, men det bekymrade väl heller ingen. För oss existerade ingen poängjakt.

Min sista skoldag var ingen högtidsdag, och jag minns den därför icke som sådan utan snarare som ett snöpligt slut.

Det var så att jag behövdes i arbetet - jag hade ju redan innan dess arbetat i valsverket och hästskofabriken vissa dagar, då jag var ledig från skolan - och då det nu skulle bli ombyte av läraren, fröken Lindström skulle nämligen flytta och Hjelte skulle vikariera tills vidare - och då jag nu hade endast ett år kvar, begärde pappa att jag skulle få sluta skolan. Jag var då 12 år.

Det var naturligtvis pappas mening och min tro att jag skulle vara med någon tid tills den nya läraren kunde bedöma mina kunskaper och utröna om jag ägde tillräckliga kunskaper för att klara mig i livet inom det område där jag befann mig, och där det naturligtvis förutsattes att jag skulle kvarbliva.

På första skoldagen efter sommarlovet var jag med som vanligt och i den tron att jag skulle vara med tills vidare. Döm därför om min förvåning när Hjelte, när uppropet var avklarat, börjar förhöra mig inför hela skolan och beordrar mig fram till svarta tavlan för att visa mina kunskaper i räkning och rättskrivning. Jag brukade kunna mina stycken, men nu blev jag så överrumplad och förbryllad, att resultatet inte blev vad det borde eller kunde ha blivit. Därtill var jag alldeles obekant med läraren och hans sätt att diktera. Han dikterade något vari ingick "jägarens sju drängar", och jag tyckte att han sa "jägarens sjuder ängar" och den meningen kunde jag inte förstå. Jag begrep ju så småningom och det vållade mig inte några svårigheter att klara stycket sedan. Men det var en pinsam situation som jag inte kunnat glömma. Hur det gick med räkningen och övriga frågor minns jag däremot ingenting om.

Sedan hälsade han barnen välkomna åter, utom Tor som ju ska sluta. Så var den dagen. Betyget fick jag så småningom, betydligt mera slätstruket än det säkerligen skulle ha blivit, om fröken Lindström skrivit det.

Att det inte fanns någon slöjd för pojkar tyckte jag var ledsamt, ty ett sådant skolämne skulle jag omfattat med mycket stort intresse. Som jag nämnt i annat sammanhang hade jag med tillgängliga resurser sysslat lite med mekaniska arbeten, om man nu vågar använda ett sådant uttryck för min lek i den vägen, men jag var även mycket intresserad av snickeri. Det skulle säkerligen murare Pettersson intyga, om han ännu levde. Ty hos honom i hans verkstad hängde jag och såg på och frågade ideligen, så att han emellanåt blev ganska otålig och lät mig första, att han helst ville vara ensam, då han arbetade.

Han bodde då i stugan närmast gamla tröskverket på nedbotten, där Adolf Orest tidigare bott. Han var både murare och snickare, en vanlig yrkeskombination på den

tiden. Han hade sin snickareverkstad i "kojan", så att jag hade inte långt dit. Han kunde nog en hel del, och han hade rikhaltig verktygsuppsättning för finsnickeri.

Hans arbete emellanåt bestod i att ånra kälkar, och som detta arbete förmodligen inte längre förekommer, beskriver jag det här. De kälkar, som användes i skogen för ved- och timmerkörning, voro nämligen inte skodda med järn utan med trä. Runda alstammar, med en diameter på 9 - 10 cm., skraddes plana på en sida, och denna sida lades mot kälkmeden och fastsattes där med träpluggar, varefter de skraddes på sidorna och jämnades av på undersidan, och kälken var färdig för skogskörning. Denna skoning höll ju inte så länge, men den hade naturligtvis sina företräden, eftersom den användes.

Jag har härovan använt ordet skräda, och det ordet torde behöva en förklaring, ty detta arbetssätt finns väl ej längre, varför ordet också fallit ur bruk. Allt rundtimmer, som förr användes till bjälklag och timrade väggar m.m., förvandlades till fyrkantiga stockar genom att med en mycket bred yxa, s.k. bila, hugga sidorna plana och raka, och detta kallades att skräda stocken. Det fordrades stor skicklighet att hugga jämt och fint. Yxans egg fördes parallell med stockens längdriktning, och en skicklig timmerman kunde hugga breda och långa sammanhängande spånor. Påmärkningen för att få huggningen rak skedde med ett kritat snöre, som fastsattes i båda ändar på stocken, så att det var spänt och sedan lyftes från stocken på mitten och släpptes, varvid det gjorde ett vitt streck längs stocken.

Jag byggde mig också en egen liten snickareverkstad inne i skogen bakom "kojan". Det är mig nu faktiskt obegripligt var jag fick tag i de brädstumpar, som gick åt, ty det var ont om sådana, och likaså var det ont om spik. Kanske pågick något bygge nånstans, där man kunde få plocka avfallsbitar, och leta efter spikar, som snickarna tappat. Det gick föralldel inte åt så stora kvantiteter av någondera sorten ty bygget var ganska minimalt. Om jag nu minns rätt var det väl ungefär 1 m. brett och drygt 1,5 m. långt. Hela ena gaveln skulle utgöra dörr, men en sådan saknades. En glugg till fönster fanns, men naturligtvis inget glas. När den ståtliga byggnaden var färdig, d.v.s. så långt jag kunde komma, flyttade jag in mina få grejor. Men sen blev jag bestulen på en del saker, och då förlorade jag intresset för den egna verkstaden. Den var väl heller inte så användbar, det var väl själva byggandet som var roligast.

För att få utlopp för mitt intresse och för att få lära mig något gick jag på eget bevåg till snickare Nordqvist i Ängstugan och bad honom att jag skulle få komma till honom de dagar jag hade tid. Det var en finsnickare av gamla stammen, bekant vida omkring för sina fina, polerade möbler. Och en snäll och förstående farbror desslikes. Han lovade mig att få komma, och jag var där också några gånger, men det blev inte många lediga dagar, ty jag måste arbeta i fabriken. Så det blev inte något med min snickarlära.

Vid Ängsstugan bodde då även en byggnadssnickare eller timmerman, och vid Tallbacken bodde också en. De två arbetade tillsammans och byggde hus och logar m.m. lite varstans i trakten. De byggde huset mitt emot stallbacken, av mig benämnd Stora torget, numera väl benämnd Busshållplatsen. De två kompisarna kallades av murare Pettersson för "Ängarestugan" och "Tallarebacken,"

I huset, där skolsalen jämte förrum till denna var inrymt, fanns en lägenhet, och där bodde "Österbergen" med sin son Wiktor och sin hushållerska Flinta. De övrig sönerna voro vid denna tid utflugna ur boet. Jag minns honom som en liten, butter gubbe. Han var vällare i valsverket och under hans skift var det inte skäl i att vi pojkar kom stickande med någon järnten, för att få värma den. Han var tystlåten och gjorde inte mycket väsen av sig, och han var säkerligen mycket skötsam. Hans son Wiktor, som var något äldre än jag, var väl bevandrad i en hel del saker, som det nog inte var meningen att vi skulle lära oss, men han delade mer än villigt med sig av sina kunskaper. Efter många, många år träffade jag i Uppsala en sonson till Österberg, som var baptistpastor där, och han hade en bror, som även var pastor. Vilken av Österbergs pojkar, som var deras far har jag icke klart för mig, i varje fall inte Wiktor.

I ett vindsrum ovanpå bodde en änka, och fastän jag väl kommer ihåg att jag var däruppe många gånger och att jag tyckte att det var så trivsamt där, kan jag inte komma ihåg vad hon hette.

I den andra byggnaden hade lärarinnan sin bostad, och där bodde även barnmorskan, som i tidernas morgon var fröken Bergqvist. Jag förmodar att hon har haft åtskilligt att göra med mitt inträde i denna världen. Under en tid måste väl barnmorskan ha bott på annat ställe, ty faster Fia och farbror Tolf bodde i den lägenheten under en del av min skoltid.

Ovanpå i ett vindsrum bodde faster Emma. Hon hade hushållat för en smed, tror jag att han var, som hette Bark. Hon var änka, tror jag, och hon hade en son som hette Henning, något tiotal äldre än jag. Han arbetade på bruket, men flyttade sedan till Stockholm, där han utbytte namnet Pettersson mot Lidner. Han arbetade också i Norrtelje ett tag medan jag var där. Han förde nog ett rätt äventyrligt liv. Han hade en son som arbetade på L.M.E. medan jag var där. Han fifflade emellertid med stämpeluret under ett söndagsarbete, så att han blev avskedad. Även han är död sedan många år. Faster Emma var inte känd att vara så särskilt snäll. Egentligen hade alla mina fastrar skinn på näsan, så var det med faster Fia och så var det även med Faster Lovis vid Rejmyre, fast de tillika var rejåla fruntimmer med ordning och reda och ett klart förstånd. Faster Kari hade nog ett något snällare sätt, så som jag nu minns fastrarna.

Till de båda husen hörde en trädgård, som delades mellan Österbergen och lärarinnan, samt en mindre vid husets gavel, som hörde till barnmorskebostaden. Där fanns bra fruktträd och många krusbärs- och vinbärsbuskar. Den var dock i ett förfallett skick, åtminstone gäller detta om lärarinnans del, sådan hon övertog den. För att sätta den i stånd hade fröken Lindström anlitat en gammal man som hette Sten. Han bodde i något torp nånstans i skogen. Han hade väl tidigare varit trädgårdsmästare, i varje fall var han väl bevandrad i trädgårdsarbete. Jag vet inte hur det kom sig, men jag hängde honom i hämlarna, så snart jag hade någon stund. Och han var en snäll farbror, som förstod sig på barn, så han undervisade mig hur man skulle gräva och hur man satte blomplantor m.m., och han lät mig också hjälpa till med arbetet. Han gav mig också några blomplantor och några små buskar, som jag skulle ta hem och sätta. För den skull grävde jag upp ett litet land mellan kojan och husknuten, där vi bodde, och ordnade där en miniatyrträdgård, något i stil med

vad jag sett hos lärarinnan. Jag hämtade sedan sand från sandgropen och bredde ut på de minimala gångarna.

På söndagsmornarna knogade vi iväg till söndagsskolan i Betaniakapellet, som då låg vid Kvarnfallet. Det var en ganska lång väg, men den var inte så lång från Mellanbruket då, som den skulle vara nu, ty vi hade på den tiden en genväg till Övre Bruket, som gick över Tegelluddehagen och över Genvägsbron, som gick över Vagnaren just där Tranbärskärret tog vid. Man slapp därigenom den långa omvägen kring Juställs. Icke heller gick man förbi Övre Bruket, utan man hade en genväg över mossen, och detta förkortade vägen ytterligare.

Vägen syntes heller aldrig lång, ty det var ju så mycket att titta på, särskilt under sommaren. I Tegelluddehagen och utefter hela vägen var det gott om blommor av alla slag. Det gällde att söka reda på de första blåsippknopparna, sen blev marken blå av dem, sen blev den vit av vitsippor, och så kom gullvivor och liljekonvaljer. Sen var det tid att söka reda på de första smultronen, som att börja med inte var flera än att de trädde upp på ett strå. Och så kom de andra bären. Men då blev det inte bara att plocka på lek på söndagarna, utan nu blev det vardagsgöra att ge sig ut i skogen med mer eller mindre stora korgar och försöka fylla dem innan man gick hem. Man måste ju också stanna en stund vid Genvägsbron och titta på fiskarna i det klara vattnet. Vid vägen i närheten av Övre Bruket fanns i en stor hasselbuske ett ormbö, och där måste man naturligtvis stanna och se efter om det var någon orm framme. På vårarna kunde man få se hela knippen av ormyngel ligga i solen utanför boet. På Mossen växte en vildapel, och det gällde att noga hålla reda på när dess frukter var någotsånär ätbara. Och så var det så mycket annat, så att vägen blev aldrig lång.

I söndagsskolan undervisade farbror Per i Svarttorp, som tillika var föreståndare, "Kvarnängen", Charlott Tolf m.fl., och Wilhelm, skomakare, skötte upprop och delade ut premier, vilka bestod i ett blomsterkort om man varit med fyra söndagar å rad, och han delade även ut tidningar och tog upp kollekt.

Vi hade en söndagsskolfest på sommaren och en på vintern, och båda voro uppskattade tilldragelser, var och en på sitt sätt.

På sommaren blevo vi bjudna på saft och bullar, och sedan tågade vi till en lämplig gräsplan, där det sedan lektes av hjärtans lust. Även Charlott och Vilhelm var med i leken. Jag minns att Vilhelm var så förfärligt kvick i benen, men för Charlott var det svårare på grund av de långa kjolarna, som användes då. En sommar hade Algot och jag fått nya halmhattar med band som hängde ända ner på ryggen. Vi fingo därför gå hand i hand i täten av tåget i stället för fana.

Från vinterfesterna minns jag bäst den stora julgranen, doften från denna och från ljusen, samt den goda värmen, som kom från många ljus, från kamin och från många människor, ty vid dessa tillfällen var kapellet alltid fullsatt. Vi fingo gå in i kammaren, som var belägen bakom predikstolen och i samma plan som denna, ett visst antal i taget, och där vankades det kaffe och många olika slags bröd, något som vi inte voro bortskämda med, och som därför var mycket lockande för oss.

När vi sen skulle hem på kvällen var det alltid kallt och klart med en oändlighet av stjärnor och ett klingande slädföre. Var man mycket liten kunde man kanske få åka med i någon släde. Och det var storartat att bli instoppad i en sådan och känna hästdoften och höra bjällerklängen.

Det är egendomligt, men jag kan inte minnas annat än att det alltid var de allra vackraste vinterkvällar vid julfesterna och varma och vackra dagar vid sommarfesterna. Det är väl så att det är endast de vackra dagarna, som stannat i minnet.

Jag har ett minne i samband med söndagsskolan, eller rättare från promenaderna till och från denna som inte är av det behagligare slaget. Det vill säga att då var jag ytterst generad, men nu kan man ju le åt det.

Det var så att fröken Lindström lämnade ett par kasserade knäppkängor till Kristin, hennes hushållerska, för att hon skulle ge dem till någon flicka, som de passade åt och som väl behövde dem. Men nu gick Kristin i stället till mamma, som hon var god vän med, och undrade om inte någon av oss kunde använda dem. Jag fick prova dem och de passade alldeles utmärkt, tyvärr. Det var ju fina kängor, tunt och mjukt läder, spetsiga i tån och med tåhättor och diverse utsirningar, och foten mådde fint i dem. Det var inte frågan om annat än att jag skulle bli den lycklige ägaren till dem, och använda dem som söndagsskor. Men vad jag fick lida smälek av kamraterna för dessa kängor. Det kan nog var och en tänka sig. Jag måtte inte ha haft dem så länge, ty jag kan numera inte minnas mer än några tillfällen, då jag varit särskilt utsatt för obehaget.

I Betaniakapellet anordnades också, utom de vanliga gudstjänsterna förstås, så kallade stormöten, till vilka någon närbelägen församling inbjöds. Vanligen var det väl Eksjö, och de hade en utmärkt sångförening, som då var med och bidrog med mycket sång. Jag minns att jag kände det ända ner i benen, när jag hörde körsången. Då såg jag också min blivande hustru, som var med sina föräldrar, vilka båda sjöngo med sångkören. Dessa möten varade hela dagen, och det var väl sörjt för gästernas förplägnad. Alla församlingens medlemmar hade förning med sig, och denna dukades upp för gemensam middag. Och där fanns gott om god mat. Vi barn, som hade far eller mor där, fingo också en släng av sleven, och vi tyckte förstås att det var väldigt festligt.

Det är särskilt ett sådant möte, som fastnat i mitt minne. På eftermiddagen vid det tillfället, skulle det bli diskussion, någonting som jag inte visste vad det var. Det skulle då väljas en ordförande och vad detta innebar var mig lika främmande. Till denna post valdes Gustav Andersson i Eksjö, en i denna trakt välbekant man, affärsman och kommunalman. Han svarade helt blygsamt då han föreslogs: "har ni ingen lämpligare?" Men det visste nog både han och de övriga att det fanns det inte. Diskussionsämnet var "Vad är sinnesändring?". Det var väl några farbroder, som gjorde sina inlägg, men därav minns jag ingenting och förstod det naturligtvis inte heller. Men så reste sig den unge predikanten, en studerande från Betelseminariet, som tjänstgjorde där på sommaren. Han fångade åhörarnas intresse med att tala om att då han en dag satt och läste sin engelska Bibel, eller var det rent av hans hebreiska, så träffade han på ett ord, och han sade det på engelska, eller hebreiska, som han inte kände igen, och då han såg efter i lexikonet så visade det sig att det

betydde sinnesändring. Resten minns jag ingenting av. Man kan ju förstå att denna lärdom skulle imponera på människorna där och då. Och det gjorde det inte minst på mig själv, och det är väl därför jag minns det så väl.

Man kan ju undra varför kapellet byggdes så långt från Bruket, då ju de flesta, som hörde dit bodde där. Men det lär förhålla sig så, att ägaren, eller var det kanske förvaltaren, nekade baptisterna att bygga på Brukets mark.

-----|-----

Jag har hittills huvudsakligen sysslat med Mellanbruket, och endast flyktigt och i andra sammanhang berört Övre Hävla, som dock på den tiden var det egentliga Hävla. Där var brukskontoret beläget, och där hade alltså bruksledningen sitt hemvist. Det är den äldsta delen av Bruket, och anlades redan år 1682. Först i början på 1800 talet införlivades Mellanbruket och Skärfors med bruksområdet.

Kontorshuset var helt byggt av slaggsten, på den tiden orappat, så att man kunde se varav det var byggt, och där residerade bruksförvaltare Molin och hans bokhållare.

Hit kallades smederna när de skulle göra upp årsräkningen, eller när förvaltaren hade något annat otalt med dem, och hit gingo de när de skulle försöka få lite kontanter eller hade något annat att andraga. Där gick det väl inte alltid så fridfullt till. Smederna var ett nackstyvt släkte, och bland dem fanns det gubbar, som kunde säga ifrån och som gjorde det också, om de ansågo att deras rättigheter på något sätt naggades i kanten. Förvaltaren var en myndig man, och han måste ju tänka på sitt fögderi, och handla därefter, och han kunde också säga ifrån. Båda parterna var ju hetsiga, så det blev naturligtvis sammandrabbningar emellanåt. Jag hörde ju en del av de äldres samtal, men därav framkom helt naturligt endast den ena partens relation av vad som förekommit

Annars var ju den sociala klyftan mellan arbetarna och förvaltaren - ja även mellan arbetarna och bokhållarna - oerhört stor. Och respekten för denna överhet var i storlek därefter, isynnerhet bland kvinnor och barn.

Att förvaltaren tillhörde det sociala toppskiktet, enligt våra begrepp, framgick ju av att han bodde ensam i herrgårdsbyggnaden, vilken var omgiven av blommor och fruktträd. Där fanns stall med hästar, och där fanns vagnar och slädar, och kusken Larsson bar livré, då han var ute och körde herrskapet. Ofta då vi barn på söndagsmornarna knallade iväg till söndagsskolan vid Kvarnfallet, mötte vi detta ståtliga ekipage med förvaltaren och hans fru på väg till Skedevi kyrka.

På den tiden var ännu smältsmedjan i full gång. och tillverkade smältstycken för valsverkets behov. Dessa forslades på sommaren utför Vagnaren till Mellanbruket i en pråm, vilken jag tidigare omnämnt i annat sammanhang. På vintern fraktades de efter häst den långa omvägen kring Juställs utom då isen var tillräckligt tjock för ett kunna bära häst och tungt lass, då färdvägen var densamma, som pråmen hade på sommaren.

Framför härden och vid hammaren ser jag tydligt för mitt minne den frodige Kalle Hellberg, den långa och magra Otto Karlsson, Ludvig Haglund, Carlbergen m.fl. De voro klädda i endast en lång, grov vit skjorta, vita långstrumpor och träskor. De

voro väl jämnt svettiga på grund av värmen från härden och det tunga arbetet, och att de inte förkylde sig, i den dragiga smedjan, eller när de gingo ut för att lufta på sig, tyder på att de voro ett härdat släkte.

När smältan var färdig och bearbetades av hammaren hördes de tunga och dova slagen lång väg, och mycket tydligt hördes de vid Mellanbruket, och de ingå som en beståndsdel i barndomens minnesvärld.

I handsmedjan residerade handsmeden Pihlblad (uttalades Pillbla), och i sågen härskade Snickar-Hellberg, och i en liten röd byggnad vid ån ovanför dammluckorna hade hans son Adolf en snickarverkstad. Han var dövstum, och kallades därför aldrig annat än "Döven". Han utförde beställningar på allt, som kunde tänkas förekomma inom yrket, möbler, kälkar, likkistor m.m. Där luktade alltid så gott av torr furu och hyvelspån.

På alla dessa ställen var det roligt att titta in, då man besökte Bruket, som det kort och gott kallades i dagligt tal, och se på hur där arbetades.

-----|-----

Vid Skärfors fanns i min tidiga barndom såg och kvarn. Av sågen minns jag just ingenting förrän den var flyttad till Övre Bruket. Kvarnen minns jag dock ganska väl, ty jag var med mamma många gånger där, då hon efter "uttaget" vid Bruket, såg till att få säden malen. Den sköttes av mjölnare Skagerström och hans söner Verner och Hugo.

Så började då hästskofabriken byggas, eller rättare experimenteras fram. Man hörde så mycket om den, att den aldrig blev färdig, att alltid något gick sönder där o.s.v. Och det tog nog ganska lång tid innan verkmästare Ericsson lyckades lösa alla svårlösta problem, som hade med tillverkningen att göra. Han var, så vitt jag vet, ensam om detta, och resultatet vittnar om att han besatt en god portion uppfinningsförmåga, och att han var en duktig konstruktör. Visserligen har förändringar vidtagits, sedan han lämnade Hävla, särskilt gäller väl detta uppvärmningsanordningarna, men maskinerna äro i stort sett likadana nu, som de voro då. Med beslagssmidet är det en annan sak, ty där är stora förändringar vidtagna.

Att börja med användes mest äldre personer vid maskinerna, de måste ju först och främst ha sysselsättning, men så småningom blev det mest bara pojkar. Pappa stod en tid vid böjern (böjmaskin), men ersattes snart av yngre och billigare krafter, sådana som min bror Oscar, min bror Algot och mig själv.

Men innan jag kom så långt hade jag vissa dagar, då jag var ledig från skolan, hjälpt till på annat sätt i fabriken. Jag var då placerad bakom sömhålshejaren med plåtask, innehållande såpa i näven, och mitt arbete bestod i att efter varje hästsko, eller i vissa fall med något längre mellanrum, föra upp asken mot stansarna, så att dessa blevo doppade i såpan.

Hålstansningen var tydligen ett svårt problem att börja med, ty det var svårt att få stansarna att hålla. I ett tidigare utvecklingsskede fanns en annan maskin för detta arbete, men i den gjordes endast fyra hål i taget, vilket måste ha varit en flaskhals i

tillverkningen. Med hejaren gick det mer än dubbelt så fort, varigenom tillverkningen flöt jämnare.

Det var naturligtvis det enklaste arbetet, som förekom, men för en 12-åring var det nog rätt så påfrestande - det förstår jag nu - att stå så hela dagen från 7 på morgonen till 7 på kvällen, och hela tiden passa hejaren så att såpasken kom dit i rätt tid, men framför allt att den togs bort i rätt tid. Det hände mig verkligen ett par gånger att asken kom emellan, och såpan stänkte omkring våldeliga. Om det var mitt slarv, eller om det var slarv av hejaren, minns jag inte nu.

Så småningom, då jag blev mera stadigvarande, hamnade jag bakom stora hejaren, sen kom jag till "spetsen" (spetsmaskin) och så slutligen till "böjern". Mera hann jag inte med i hästskofabriken.

Jag kan emellertid skryta med, och jag gör det gärna, att jag varit med om att tillverka 7000 hästskor på en dag.

Det var så vist ordnat då, att endast vällarna, som bestämde takten, hade ackord, medan vi andra vid maskinerna hade timlön. Vi hade bara att följa med, ty det fick inte bli något avbrott i tillverkningskedjan. Behövde vi avlägsna oss några minuter från vår maskin, måste en ställföreträdare rycka in. Det blev Hagström, vår förman, som fick göra det. Hagström var kommen utsocknes ifrån, och blev sedan gift med Amanda i Svarttorp, dotter till Sofi och Per Andersson i Svarttorp. De emigrerade sedan till Amerika.

Hur kände vi pojkar oss i denna grottekvarn? Ja vi kände naturligtvis ingen trivsel i arbetet, det hade väl varit för mycket begärt, men vi visste ju att vi voro där av hård nödvändighet, och vi böjde oss under denna. Men åtminstone när vi kommo tillsammans, en klunga pojkar, på några minuters rast, hetsade vi upp varandra att hata allt vad hästskofabrik hette av hjärtans lust, och vi fantiserade om att det eller det skulle hända, så att vi åtminstone för en tid skulle bli fria från hästskomaskinerna.

När något gick sönder, som det tog resten av dagen att reparera, fingo vi i regel något plockgöra för att fylla ut dagen. Detta var en synnerligen kärkommen omväxling. Vid ett sådant tillfälle blev jag utskickad utanför fabriken, där det legat en stenkols hög, för att plocka upp stenkolsbitar, som möjligen lågo kvar. Det var en vacker vårdag, jag minns särskilt hur bl.a. himlen var, och jag njöt i fulla drag av att vara ute. Och när jag slutade fanns nog inte den allra lilla minsta kolbit kvar på marken. En annan gång blev jag tillsammans med farbror Tolf ålagd att plocka upp allt brännbart avfall, som låg kvar inuti grunden på det under byggnad varande huset mitt emot stallbacken. Att gå nerhukad där vår ju inte så trevligt, som mitt ovannämnda uppdrag, men det var i alla fall en välkommen omväxling.

En gång fick någon av oss se att det uppstått en spricka på en gjuten del av stora hejaren. Kännedomen om denna för oss glädjande tilldragelse spreds hastigt bland pojkarna, och så fort vi hade något tillfälle, tittade vi förhoppningsfullt efter om sprickan ökat något. Det visade sig snart att den inte skulle svika våra förhoppningar, ty den ökade hastigt. Vi tego emellertid med vår upptäckt, men så småningom observerade Hagström våra intresserade granskningar, och upptäckte

sprickan. Det blev genast stopp, för att inte skadan skulle bli ännu större. Och glada voro vi.

Ja, så var det då. Så småningom förbättrades förhållandena, arbetstiden blev kortare, och det blev ackord även för pojkarna. Och jag antar att trivseln också blev bättre.

Hur många ören vi pojkar hade i timmen. kan jag inte minnas. Detta kan synas underligt, då så många saker av mindre vikt, stannat kvar i minnet. Men det kanske kan förklaras av, att jag aldrig såg till någon avlöning, ty pappa kvitterade naturligtvis ut avlöningen för oss alla, och tog hand om pengarna, och gav oss sedan vad vi behövde. Några ekonomiska bekymmer för egen räkning hyste man inte då i min ålder.

Vi bodde vid denna tid ännu kvar vid Mellanbruket, så att vi hade ju en bra bit att gå morgon och kväll. Cyklar hade vi förstås inga då, de voro än så länge en lyxvara och rätt sällsynta. Vi voro nu fyra i familjen, som samtidigt arbetade vid Skärfors, pappa i beslagssmedjan, Oscar på mekaniska verkstaden, och Algot och jag i fabriken. Och vi måste ha matsäck med oss till både frukost och middag. Det var säkert inte så lätt alla gånger för mamma att ordna detta.

Året efter sedan jag lämnat Hävla flyttade familjen ner till Skärfors, varigenom det blev betydligt bekvämare för både mamma och pappa och bröderna. Detta måste ha skett 1899.

-----|-----

Vid Skärfors fanns det vid denna tid också en limfabrik med benmjölskvarn. Denna tillhörde dock inte Bruket utan ägdes och drevs av en herre vid namn Fredriksson. Fabriken var belägen på "Moa-udde", och dess mest utmärkande drag var att det luktade så illa därifrån Den brann sedermera ned till grunden, och återuppbyggdes ej. Under en tid senare hade Fredriksson en benkvarn i blåsmaskinshuset vid Mellanbruket, sedan all drift där var nedlagd. Dit kom en myckenhet illaluktande ben, och bland pojkarna gick det ryktet, att det var människoben med, vilka förstås i så fall kom från det mörkaste Afrika.

Fredriksson var sedan en tid bruksförvaltare vid Hävla, innan disponent Ljungström kom dit. Han åkte vanligen cykel, och jag minns honom särskilt väl därför att han lämnade så bra grindpengar, då man var i tillfälle att öppna en grind åt honom.

Apropå grindpengar, så var dessa en av de inkomster varmed vi pojkar berikade vår handkassa. Det fanns gott om grindar på landsvägen på den tiden, och vid tillfällena, då det var särskilt livlig trafik, t.ex. vid Regna marknad, lade en eller högst två av oss pojkar beslag på en grind, som vi sen troget vaktade och öppnade för varje skjuts. Det blev ju alltid några kopparöre av de flesta, och kanske t.o.m. en vit slant ibland.

Då jag nu är inne på inkomstkällor, vill jag nämna vad som fanns tillgängligt av det slaget för oss pojkar. Det fanns ju ingen veckopeng för oss som det väl i en del fall finns nu för tiden, utan vi fick skaffa oss vad vi behövde av det slaget själva. Vi hade ju användning för lite kontanter till examensdagen, vi ville ju också ge några

små julklappar, och vi frestades ibland att springa upp till "Anna i Byn" och köpa några karameller - de kostade inte så mycket -, och jag minns att till en påsk sparade vi för att kunna köpa ägg, så att vi skulle få äta sådana att vi blevo belåtna. För övrigt fingo vi naturligtvis rätta mun efter matsäcken.

När det fanns bär kunde vi alltid plocka lite extra och sälja och förtjäna en slant. Vid potatisplockningstiden, då det var potatislov i skolan, kunde man kanske bli anmodad att någon dag hjälpa till med plockning hos någon "främmande makt", och då betalades ens tjänst med 25 öre om dagen jämte maten, som vanligtvis vid ett sådant tillfälle låg på en betydligt högre standard, än man var van vid. Skräplockning var ett annat sätt att förtjäna pengar på. Detta innebar att man tog reda på allt järnskrot man kunde hitta, hur gammalt och hur rostigt och smutsigt det än var. Man gick och stirrade i marken, och så kunde man kanske hitta en gammal höstsko, vilket var ett mycket rikt fynd, en oxsko, ett klackjärn, gamla spikar och hästkosöm, samt även små flagor från smältstycken, på sådana ställen, där sådana legat. När man fått ihop lite sådant gick man till kontoret vid Övre Bruket och sålde det. Man fick några öre per kilo, hur många minns jag dock inte. Det plockades även tallkottar, som någon köpte upp till frö. Vid ett tillfälle var jag också med om timmerflottning i ån ovanför Övre Hävla, och var då placerad vid en krök, där jag hade att tillse att ingen stockning skedde. Jag tycker mig minnas att dagspenningen var 50 öre.

-----|-----

En ovanlig händelse, som jag tror inte inträffat varken förr eller senare, var att hävla fick besök, eller kanske riktigare genomrestes av, en blivande kung, nämligen av kronprins Gustav, sedermera konung Gustav V. Han var väl ute på någon jaktresa kan jag tro, och befann sig vid Beckershof och där hämtades han av ångbåten Hävla med farbror Tolf som maskinist, styrman och kapten samt med bror Oscar som eldare. De av den närboende befolkningen, som kunde komma ifrån, mest kvinnor och barn, mötte vid Skärfors och stodo uppradade i närheten av bryggan för att se på härligheten. Knekten Bard utbringade ett fyrfaldigt leve och de, som vågade öppna munnen i det fina sällskapet hjälpte väl till att hurra. Jag tror nog att kronprinsen hört kraftigare hurrarop. En fin skjuts från Frängsäter mötte och förde den höge gästen dit, där jag antar att brukspatron von Post och Hennes nåd månade om honom på bästa sätt. Oscar berikade sin handkassa med en hel krona den dagen. Jag skulle tro att händelsen inträffade någon gång mellan 1892 och 1895. Jag befann mig naturligtvis bland de intresserade åskådarna.

När jag tänker tillbaka på mitt barndoms Hävla, så framträder för min inre syn de många olika människor, som bodde där då. Somliga ser jag kanske i en dimma, andra äro skarpt avtecknade. Jag vill nu frammana en del av dem, så som jag minns dem med deras olika framträdande egenskaper.

Jag begynner med grannarna vägg om vägg med oss, vilka också tillhör närmaste släkten, nämligen faster Fia och farbror Tolf, samt deras dotter Charlott. Jag har tidigare nämnt något om dem i ett annat sammanhang. De bodde då i huset vid skolan, men flyttade sedan ner till Mellanbruket och bodde där i den lägenhet, som vi förut bebott, innan vi flyttade över i andra ändan av huset, med ingång från den sidan, som vette mot Vagnaren. Faster Fia var min riktiga faster, och äldre än

pappa. Hon var nog rätt barsk, och jag tror att vi pojkar hade stor respekt för henne, ja vi var nog lite rädda för att göra något, som hon inte gillade. Särskilt på söndagarna gällde det att vara försiktig, ty jag tror att hennes ideal för pojkar - och naturligtvis även för flickor - var att de vara klädda i de bästa kläderna, gå till söndagsskolan och helst även stanna på förmiddagspredikan också, och sen sedesamt promenera eller hålla sig i stillhet, Och det var ju svårt för pojkar att fylla dessa krav. För att belysa familjens inställning till världsliga nöjen, kan jag nämna ett tillfälle, som stannat bra kvar i minnet, troligen för att det var en stor upplevelse för mig själv. Positivspelare, som gick omkring, var ju rätt vanliga på den tiden, och vi barn samlades naturligtvis omkring dem då de kommo. Men så en gång kom det en sådan, som hade en björn med sig, och då kan man ju förstå att vi blevo särskilt intresserade. Det var säkert allas vår första björn, en stor bjässe tyckte vi. Han stod och trampade takten, dansade hette det. Men detta hände på en söndag.

Uppvisningen skedde på den lilla lediga plan, som låg mellan valsverket och vårt hus, där det annars vanligen låg en kolhög, alltså rakt framför farbror Tolfs bostad. För att visa sitt ogillande, det enda som kunde göras, stängde de demonstrativt ytterdörrarna, som väl knappast någonsin annars voro stängda, varken natt eller dag. Men vi lämnade nog inte björnen så länge han var kvar, och vi följde honom säkerligen också ett stycke på väg, då han lufsade från bruket.

Farbror Tolf var en lugn och snäll natur, som inte gjorde mycket väsen av sig. Han var en mångkunnig man. På den tiden då ångmaskin hjälpte till att dra valsverket, på grund av att vattenkraften var otillräcklig, skötte han denna. Han arbetade vid valsarna, han var spiksmed och beslagssmed, och han skötte sedermera ångbåten Häfla, på vilken han var både maskinist, eldare och styrman. Ångbåten ombesörjde transport av hästskor från Skärfors till Kindstorp, varifrån de sedan forslades till Vingåker efter häst. Han slaktade även grisar med allt vad därtill hörde. På den tiden användes inte slaktmask utan grisarna hölls av flera karlar medan de stuckos i halsen. Vi pojkar ville första gärna tjuvtitta, men hölls naturligtvis därifrån, bl.a. genom att vi blevo anmodade att springa till någon granne, helst så långt bort som möjligt, och låna ett rumpdrag, någonting som inte existerade. När vi snopna kommo tillbaka var allt över. Naturligtvis gick det inte att lura oss mer än en gång med detta. I blåsmaskinshuset hade han ett litet rum, som väl troligen varit något slags kontor till valsverket, där han hade han en del grejer för diverse arbeten. Här är emellertid mina minnen rätt dimmiga. Jag minns dock att jag flera gånger var intresserad åskådare när han rev färg, så att han måste ha sysslat med målning också. På den tiden var nämligen färgstoffet inte tillräckligt finfördelat, utan det skulle rivras, som det hette, vilket skedde genom att stoffet blandat med linolja maldes mellan en slät stenplatta och en stenklump med slät undersida, tills det fått lämplig finhet. Jag har ett annat minne, som tyder på att han hade en del verktyg också. En sommarpredikant, John Dahlberg, sedermera pastor och bokförläggare i Örebro, som var inackorderad i familjen, sysslade här med tillverkning av en antinje för Charlotts räkning. Stolparna mellan hyllorna utgjordes av sparade trädrullar, vilka väl var det egentliga upphovet till att denna grej kom till. Det måste alltså ha funnits lite snickeriverktyg också. Jag var naturligtvis med och såg på. Jag hade en särskild förmåga att hålla mig framme när något, arbete som intresserade mig, höll på att utföras.

Charlott var sömmerska och säkerligen en skicklig sådan och duktig på andra områden också. Hon sydde våra pojkkläder också så länge vi gingo i knäbyxor. Det var bara så sorgligt att hon inte sydde gylf på byxorna utan dessa knäpptes i sidorna och inte heller fingo vi byxfickor, och det där var ju föga karlaktigt. Det ansågs att hon var ute efter någon predikant, vilket väl var det finaste parti, som kunde tänkas, och det enda, som ansågs gå an för henne. Det blev emellertid aldrig så. Det blev så småningom kusin Vilhelm skomakare, fast det blev ju ingenting av förrän båda voro i 60-årsåldern. Under tiden hade de varit sams och osams många gånger, och Vilhelm var under en tid förlovad med Torbjörns faster Lovis i Katrineholm.

Tolfens, som familjen kallades i dagligt tal, hade på något sätt en högre standard än de övriga familjerna på bruket. Dels berodde det väl på att både faster och Charlott hade utpräglad ordningssinne, men väl också på att Charlott bidrog till försörjningen. Och farbror fick minsann hålla sig på mattan, så att han inte rubbade cirklarna. Det sades elakt nog att han fick ta av sig smedskläderna i farstun. När någon predikant under sommaren var anställd i Betania var det vanligen i den familjen han åt och bodde, där han hade kammaren helt till sitt förfogande. Några stycken av dem minns jag väl, ty jag fick plocka mask och sedan följa med ut på sjön och meta.

Faster och farbror hade även en son, Gottfrid, men av honom minns jag ingenting, ty han reste till Amerika före min tid, Han hade tydligen följt i sin faders fotspår och blivit maskinist. Jag minns att farbror en gång berättade ur ett brev att hans maskin var så ren och fin, att en person med vita handskar på, kunde ta på den utan att smutsa ner dem.

Jag tänker med glädje tillbaka på denna familj och på deras gästfrihet och vänlighet, då jag sedermera kom hem och hälsade på. Detta gäller då farbror och faster ännu levde, och likaså då Charlott blev ensam och ävenså då hon sedan blev gift med Vilhelm. Jag tycker nu att jag så gärna velat återgälda något av deras gästvänlighet.

De vila nu alla på Skedevi kyrkogård. Farbror har en sten på sin grav, vilken är belägen till vänster om stora gången in till kyrkan. Texten är dock nu i det närmaste oläslig. Var fasters grav är vet inte. Charlott och Vilhelm har familjegrav på den nyare delen av kyrkogården. Farbror Tolf var född 1838 och dog 1925

Jag har ett par minnen, som har anknytning till farbror Tolf och ångbåten Häfla, och jag tror att det kan vara lämpligt att berätta dem i detta sammanhang.

Att få följa med båten på en resa till Kindstorp var ett nöje, som Algot och jag gärna ville vara med om. Med mammas tillåtelse bådo vi därför farbror Tolf om denna ynnest, och vi fingo någon gång på året, då vädret var särskilt gynnsamt, följa med. Farbror hade förstås lovat mamma att hålla ett öga på oss, så att vi inte voro oförsiktiga och ramlade i sjön. Vi tyckte att det var förfärligt roligt och allt var frid och fröjd.

Det andra minnet gäller en lustresa till Beckerdhof, som baptistförsamlingen anordnat. Det räckte då inte med bara ångbåten, utan den hade den stora pråmen Sofia på släp. Vädret var strålande och både båten och pråmen voro fulla av folk. Vad jag särskilt minns från denna resa var att jag då för första gången smakade läskedrycker. Det fanns till salu på båten både äppleöl, lemonad och enbärdricka.

En flaska kostade 5 öre, och Algot och jag delade en flaska. Jag kan inte beskriva vilken njutning denna flaska beredde oss, aldrig hade vi smakat någonting så gott. Och jag tror nog att det offrades någon mera 5-öring den dagen.

Algot och jag strövade omkring inom det vackra området och hur vi nu gick kommo vi till en lada, där Beckershofsborna passat på att ställa till med dans. Det var första gången vi sågo hur dans gick till, alltså ytterligare en upplevelse. Det var väl just inte meningen att vi skulle förirra oss dit. Vi hade tydligen kommit utom räckhåll för faster Fia och Charlott, ty annars hade de nog sett till att vi kommit på rätta vägar.

Efter denna lilla avvikelse fortsätter jag nu mina minnen av människorna vid Mellanbruket.

I det mindre huset framför valsverket bodde farbror Fredrik och faster Ann-Mari på nedre botten, där Oskar Fajent, som jag tidigare talat om i annat sammanhang, förr bodde. Farbror Fredrik var min riktiga farbror, och även han var äldre än pappa. Han sågs alltid med en pipa i mun, han var fåordig och nog rätt så barsk. På ett gammalt foto ser han ut som en välbeställd brukspatron. Han var spiksmed och valsare, och han, liksom pappa, skötte sitt arbete med kraft och utan onödiga ord eller yttre åthävor.

Han hade varit gift en gång förut och hade med sin första hustru fem pojkar, nämligen Albert, Albin, Ludvig, Axel och Oskar. Med faster Ann-Mari hade han sonen Valdemar. Av Albert minns jag ingenting, ty han reste till Amerika före min tid. Albin minns jag, ty han retades med mig en gång då jag som mycket liten var med honom ute och rodde på Vagnaren. Simmande efter ekan kom förvaltarens stora hund Hej och strävade att hinna ifatt oss. Jag var förskräckligt rädd för att han skulle få kravla upp i ekan, och Albin låtsades att han skulle få det. Han fick det väl i alla fall inte, ty det blev ingen katastrof. Albin reste strax därefter till Amerika och ingen av de två bröderna kom någon gång tillbaka till Sverige.

Ludvig arbetade tidigare på Mellanbruket, men jag minns ingenting av honom från den tiden. Han var sedan smältsmed vid Lotorps Bruk, hade under några år samma tjänst i Finland och återkom så småningom till Hävla. Han var en särskilt vital person, som ännu in i ålderdomen bibehöll rörlighet och spänst. Han var gladlynt och språksam, och jag har många glada minnen av honom. Han var omsring 97 år då han dog. Han hade många barn, och dessa ha nu barn och barnbarn, så att släkten är vitt utgrenad.

Axel minns jag väl från Mellanbruket då han som nygift med Klara, Torbjörns mors faster, bodde i samma hus som vi, i den lägenhet, som vi övertog efter dem, då de sedermera flyttade till Katrineholm. Jag minns särskilt hur Axel, då han gick hem från valsverket, först hämtade ett fång ved och tog med in till Klara. Det var inte så vanligt att karlarna befattade sig med slikt kvinnogöra. När sedan Bertil kom - jag var då något över 7 år - fick jag det stora förtroendet att vara hans vaggpojke. För detta fick jag också riklig belöning. En gång blev jag inkallad till Klara och fick då en kopp mjölk i vilken det stod två långskorpor på lut. Men det finaste var i botten på koppen, ty där fanns en så ruskigt god sylt. Jag var van vid surt "lingamos", som man sötade hjälpligt med sirap, men det här var något annat det. En gång nämnde

Klara något om att det fattades ett bord i möblemanget, men den bristen åtog jag mig att klara upp. Om jag anmodades att åta mig beställningen. eller om jag erbjöd mig minns jag däremot inte. Jag fick tag i några brädstumpar - hur vet jag inte ty det var svåråtkomliga saker - och spikade ihop ett bord. Det var kanske lite ledlöst och hade nog lite svårt att stå för sig själft, men det mottogs med entusiasm av en förstående Klara, och inbringade mig en förtjänst av 10 öre. Här träffade jag också som lekkamrat min blivande hustru, som gästade familjen tillsammans med sin farmor, Klaras mor, från Sarfsjölund.

Axel var på sin fritid en gärna hörd predikant och söndagsskollärare, och i båda dessa egenskaper var han ofta kallad till Hävla, sedan han flyttat därifrån till Katrineholm. Särskilt till söndagsskolfesterna var anlita, ty han hade en särskild förmåga att fånga barnens uppmärksamhet, och få även blyga barn att svara på frågor.

Familjen var under en tid bosatt i Norrtelje medan jag själv var där. Den mesta tiden av sitt liv hade dock tillbringat i Katrineholm, och först då de på grund av åldern icke längre kunde klara sig själva flyttade de till sin dotter Elly i Uppsala. De vila nu båda på Uppsala kyrkogård.

Jag har från hela mitt liv så många goda minnen av Axel och Klara, och jag känner djup tacksamhet mot dem. Hemmet i Katrineholm har jag många gånger gästtat, och alltid har jag känt mig välkommen och alltid har där varit så trivsamt. Det var det gästvänligaste hem jag vet och det är inte bara jag som hade denna känsla, vilket bevisas av att det var många, som sökte sig till det hemmet både släktingar och andra.

Oskar minns jag huvudsakligen på grund av att han var så vig. Han gick på händerna nästan lika bra som han gick på fötterna, och han slog volter och frivolter som ingenting. Det berättas om honom att han, då han skulle mönstra till beväring - ett tillfälle då väl de flesta försökte simulera alla möjliga krämpor, som möjligen kunde befria dem från "Malmen" - då han kom inför läkaren och av honom tillfrågades om han var frisk som svar gjorde en frivolt framför honom. Ett friskbetyg så gott som något.

Han flyttade sedan till Katrineholm. Sista gången jag såg honom var jag med Axel på Grönkvists verkstad och där stod Oskar i verktygsutlämningen. Han gifte sig i Katrineholm och hade en dotter, men om hennes vidare öden vet jag ingenting. Oskar dog ung, han blev ett offer för lungnoten.

Valdemar var faster Ann-Maris enda son, och åtnjöt väl vissa förmåner från hennes sida. Jag kan inte minnas att han hade något arbete på Bruket, innan han for därifrån. Vad jag däremot väl minns är att han höll på med en liten båt, eller kanske rättare, jag minns när den var färdig och skulle provas. Den var tillverkad av ett trästycke, och var väl en halv meter lång, eller kanske något längre. Den var urholkad. och till det yttre formad som ångbåten Häfla, och jag antar att farbror Tolv varit rådgivare och att han även lånat ut verktyg, som troligen fanns i hans ägo, enligt vad jag förut nämnt. Den var försedd med propeller, som drogs av ett fjäderverk ur en gammal klocka. Jag och farbror Tolv var med då den provkördes i vattenrännan till spiksmedjan. Det fattades något så att den gick bara ett litet tag.

Jag kan inte minnas att felet blev avhjälpt, utan troligen var det väl så att Valdemar strax efter lämnade Hävla. Arbetet med båten vittnar om uppfinningsförmåga och händighet. Han kom sedan till smeden Krän i Rejmyre som smideshantlangare. Sedan är hans vidare görande och låtande under en lång tid för mig höljda i dunkel. Han lär under någon tid ha arbetat vid L. M. Ericsson i Stockholm, och det sades att han uppfunnit ett dyrkfritt lås, det stod föresten i tidningen om det. För exploatering av detta hade han på något sätt kommit i förbindelse med ingenjör Knut Pauli, vars pappa hade en då mycket känd parfymfabrik i Stockholm. När Valdemar nästa gång kom hem till Mellanbruket, kom han som fin herre, välbeställd verkstadschef, vid ett nystartat företag i Norrtälje, Aktiebolaget Pythagoras, som skulle exploatera låset m.m. Pauli var verkställande direktör. Valdemar lät minsann alla veta hur bra förspänt han hade det, men han hade dock lite svårt att övertyga de gamla på bruket, naturligtvis med undantag av sin mamma förstås, att allt detta skulle bli bestående, det hade gått lite för fort.

Det var vid detta tillfälle Valdemar kom att intressera sig för mig på grund av de grejor jag då höll på med. Jag har tidigare nämnt om dem i ett annat sammanhang. Han gjorde redan då pappa förslag om att jag skulle få komma till Norrtälje, och han skulle ta hand om mig och hjälpa mig fram. Pappa hörde emellertid till dem, som inte trodde på Valdemar, och han sade därför bestämt ifrån. Det var först senare när direktör Paull själv skrev -naturligtvis på Valdemars uppmaning - och lovade ta hand om mig som pappa gav med sig.

Till Valdemars vidare öden återkommer jag, då jag berättar om mina egna, sedan jag lämnat Hävla.

En annan person, som också framträder tydligt för minnet är "Orest-gubben", som han alltid kallades, och hans hustru Lotta. De bodde i stugan nära gamla tröskverket, på övre våningen. På nedre botten bodde deras son Adolf med sin hustru Sofia med familj. Då denna familj så småningom flyttade ner Skärfors bodde murare Pettersson där med sin hustru som allmänt kallades för "muraremora", jag kan inte minnas att jag någonsin hörde någon annan benämning. "Gubben Orest" hade varit vällare i valsverket, men var nu så gammal att han övergivit denna krävande syssla och tjänstgjorde nu som bakvarmare. Om nu inte minnet sviker mig på denna punkt.

Han var liten till växten, spenslig och mager, men kvick i vändningarna. Han hade många intressen och färdigheter inom vitt skilda områden. Han var fiskare och jägare åt förvaltaren Molin, och som sådan var han alltid klädd i stövlar, vars skaft hans smala ben inte på långt när fyllde. Han var ganska skrytsam av sig, och när han berättade om sina många bedrifter i skogen eller på sjön, så slutade han vanligen med en mening, som överlevde honom, nämligen: "Här ser ni en som inte darrar i stövelskaftena".

Han gjorde sina skor själv och säkerligen en stor del av sina fiskedon också. Kännetecknet på hans ekor var att de voro nästan lika breda i lilländan som i storändan. Han hade lite svårt att böja bräderna tillräckligt, en svår konst för övrigt, och han hade väl heller inte tillräckliga hjälpmedel. Men han gav sig inte, och hans ekor voro fullt funktionsdugliga, även om de inte voro så vackra.

Han skröt särskilt gärna med sina fiskebragder och de otroligt stora gäddor, långa som ekan, som nappat på hans drag, och som han lyckats få fram till ekan så att han såg dem, men som sen försvann med drag och allt.

Han drog även ut tänder, och han tillverkade själv både knivar och tänger, som behövdes för detta ändamål. Folk hade långt till doktorn, och besvärade inte honom i onödan, utan det de möjligen ansåg sig kunna klara upp själva, eller med grannens hjälp, det gjorde de. Det var långt ifrån en smärtfri behandling, det kan man ju förstå, och jag har också hört det av dem, som varit med och fått en tand utdragen på detta sätt. Det har berättats mig långt senare att patienterna fingo brännvin att skölja mun med, men att de fingo detta först sedan kniven gjort sitt, så att det inte fanns någon risk för att de skulle svälja ned det.

Han hade en nätbod, där han förvarade sina fiskredskap, och i den hade han satt upp en filbänk, och där hade han också en del gamla verktyg, bl.a. en del filar som, jag tror enligt hans eget påstående, gick mycket lätt.

Det skämtades nog rätt mycket med att han sa "å så dant", men han var en mångsidig och företagsam man, en färgrik person, som jag nu efteråt kanske bättre förstår att uppskatta, än jag förstod som barn.

Moster Orest, hans hustru Lotta - hon var förresten min gudmor - var snäll och förstående mot oss barn. Ner vi gjort oss illa, slagit sönder en tå eller skrapat håll på ett knä, vilket skedde ofta i synnerhet på sommaren då vi gingo barfota, så sprungo vi till henne och hon smorde då på balsaminsaft med en hönsfjäder, och så var såret snart läkt. Hon hade alltid en del balsaminer, som stodo på tillväxt, och av dessa tillredde hon sedan läkemedlet, och hade alltid några flaskor på lager. De hade i sitt lilla bokskåp ovanpå chiffonjén ett par årgångar av Allers Familjejournal inbundna, och vårt högsta nöje var att få titta på alla intressanta bilder i dem, när vi var där.

Oresten hade två söner Adolf och Emil, samt dottern Julia. Adolf var vällare i valsverket, och hade sedermera samma syssla i hästskofabriken, sedan han flyttat ner till Skärfors, där det ännu finns avkomlingar efter honom. Emil var mycket feminint betonad, och fick därför öknamnet "fröken Orest". Han blev betjänt, och var anställd vid Broxvik vid den tidpunkt då den s.k. Helga-Fägerskjöldska rättegången tilldrog sig allmänhetens intresse. Julia var uppapperska på en båt, som gick på utlandet, och jag minns henne bara från ett tillfälle, då hon var hemma hos sina gamla föräldrar, på grund av att hon väntade en liten. Hon var så fin att hon hade både vantar och paraply då hon gick på "huset". Och detta var väl enligt bruksbornas åsikt höjden av högfärd. Jag tycker nog så här efteråt att det väl kunde behövas ty det var långt till "huset".

Lotta Orest på övre våningen och Muraremorän på den nedre var just inga såta vänner utan gjorde nog istället allt för att förtala och illa berykta varandra. När nu Julia kom hem under sådana förhållanden så blev det en godbit och ett övertag, som Muraremorän tog fasta på och utnyttjade till det yttersta. Men - det dröjde inte länge förrän hennes dotter Selma kom hem under precis samma omständigheter. Då blev det någotsånär jämvikt igen.

Ett par personer, som också skarpt framträder på min minnesbild från Mellanbruket var farbror Per Andersson och moster Stava. De bodde visserligen inte där utan vid

Svarttorp, men endera av dem var så gott som dagligen sedd på Bruket, ty de turade om att köra ut mjölk till både Mellanbruket och Övre Hävla.

På den tiden voro inte Brukets gårdar utarrenderade, utan varje gård sköttes av en rättare. Farbror Per var rättare vid Svarttorp, och det var därifrån som mjölk och smör levererades till smedsfamiljerna mot avlämnandet av de blypoletter, som husmödrarna försågo sig med på de s.k. "uttagen", som jag tidigare nämnt om.

När nu "mjölksurran" kom till Bruket på morgonen gav den sig tillkänna med några slag med piskskaftet mot någon av mjölksåarna på vagnen eller släden, kraftiga slag om det var moster Stava, något lugnare om det var farbror Per. Så småningom kommo väl gummorna ut med sina krukor, men någon särskild brådska kan jag inte minnas att de gjorde sig. Det föreföll snarare att det inte var riktigt korrekt att fjäska iväg så där. Någon tanke på körsvennen som fick sitta och vänta i kanske regn eller snö tror jag inte var så vanlig. Det var väl så, att de alla var vana att finna sig i sådant.

Farbror Per var en blid man, och han talade lågmält och ödmjukt, och med sitt stora skägg såg han ut som en apostel. Han var föreståndare för församlingen och för söndagsskolan i Betania, och man såg honom varje söndag i kapellet. Vanligen gick han den långa vägen.

En vänlighet från farbror Per, som jag gärna minns, är att han skjutsade mig ända till Katrineholm, då jag lämnade Hävla för att resa till Norrtelje.

I min allra tidigaste barndom bodde en syster till mamma, moster Stava, vid Övre Hävla. Hon bodde i ett gavelrum i smedsbyggnaden och hon var änka efter någon Hellberg, om jag inte tar fel. Det finns många släktförbindelser, som jag nu skulle vilja ha reda på, men nu finns inte längre någon kvar att fråga.

Det var ett nöje för Algot och mig när vi fingo trava upp till henne. Jag minns särskilt ett tillfälle då jag fann trygghet hos henne. Det var så att golvet i köket, där vi bodde, skulle läggas om, och jag var förskräckligt rädd ty jag var på det klara med att det var fullt med ormar under golvet, var jag nu fått det ifrån. Jag fick då vara hos moster Stava, medan golvläggningen pågick.

Omkring 60 år senare bodde syster Sigrid som änka i samma rum.

För mitt minne framträder också en del släktingar, som inte bodde på Bruket, men som jag ändå hade tillfälle att besöka emellanåt, eller som kommo hem till oss och hälsade på.

Ett litet stycke på andra sidan Övre Hävla bodde faster Kari - min riktiga faster - och farbror Anders jämte sonen Vilhelm, som jag tidigare omnämnt i flera sammanhang. Både farbror Anders och Vilhelm voro skomakare, och vi pojkar hade ofta ärende till dem med gamla trasiga skor, som skulle lagas.

De ägde ett litet ställe och de delade sin tid mellan skomakeriet och att sköta detta. De hade en eller ett par kor och en del smådjur. De hade sin skomakareverkstad i ett hörn av finrummet, men trots detta såg rummet alltid finstädat ut, ty faster höll

god ordning i hemmet. Senare byggde de om huset så att de fingo en särskild verkstadslokal.

Faster var allvarligt lagd, men hon var alltid vänlig och snäll mot oss barn och hade alltid något gott att bjuda oss på. Farbror Anders var skämtsam och hade alltid spjuvern i ögonvrån, och kunde han komma åt att ställa oss i förlägenhet, så gjorde han det.

De hade en gång en ko som var folkkär, så att hon sprang efter folk. En gång då jag var på väg dit och närapå framme kom kon efter mig. Jag blev förstås rädd och började springa och kon sprang efter. Med hjärtat i halsgropen kom jag lyckligt in genom grinden och in i huset. Där stod farbror Anders i fönstret och hade roligt åt att se mig springa för livet. Han visste förstås att det inte var någon fara.

I kapellet voro de trogna medlemmar, och ägnade mycket intresse däråt, jag tror att det var de, som mest skötte om kapellet, de bodde ju närmast. Vilhelms arbete i söndagsskolan har jag förut nämnt om, men han var också kassör i församlingen under en osedvanligt lång tid.

De hade även en dotter, Rosali, som gifte sig med Albert i "Bråta". Hon dog mycket ung i difteri, och hon efterlämnade en liten dotter Elma, som sedan uppfostrades i morföräldrarnas hem som eget barn.

Jag tänker med glädje tillbaka på detta hem och ägnar det en tacksamhetens tanke för den gästvänlighet, som jag där varit föremål för då jag sedan var hemma och hälsade på.

Vid Rejmyre hade pappa också en syster, faster Lovis, gift med Erk-Petter, jag hörde aldrig något annat namn, så jag vet inte säkert tillnamnet, men jag tror att det var Pettersson. Faster Lovis var ganska lik faster Fia både till utseendet och jag tror även till sättet. Vilken som var äldst av de båda, vet jag inte, men det förefaller mig nu som att faster Lovis var den äldsta.

De hade en son och en dotter. Sonen Gustav tog sig sedan namnet Haglund efter sin mor. Han var en stor och ståtlig man, ganska dryg till sättet, men skämtsam och trevlig, även mot oss pojkar. Han var glasblåsare och han hade sina båda pojkar Algot och Otto som hjälpare. Han var säkerligen mycket skicklig i sitt yrke, och var också starkt medveten om detta. Jag minns honom med nöje, både från barndomen, och från de gånger, jag senare träffat honom.

Då jag var med någon äldre till Rejmyre - man fick ju alltid gå den långa vägen på den tiden - blevo vi alltid bjudna på kaffe i ettdera av dessa hem, och från Gustav eller från hans pojkar fick man vanligen något föremål av glas att ta med sig hem,

På den tiden sysselsattes i hyttan ganska många pojkar, och som det inte tycks ha funnits tillräckligt av den varan på själva glas bruket, sökte sig många dit från omkringliggande trakter. Alla dessa unga pojkar bodde tillsammans i en kasern, och efter vad man hörde om livet där, var det nog inte en plats, dit man skickade sin pojke, om man kunde slippa.

Min bror Algot var också "hyttkardus", som pojkarna kallades, innan han började i hästskofabriken. Han bodde emellertid inte i kasernen. och hans anställning där varade bara en kort tid, på grund av han snart fick arbete hemma på Bruket. Hans dröm var att förtjäna pengar till "resårer" och galoscher. "Resårer" var det vanliga namnet på kängor med resårer på sidorna i skaften, så att varken snörning eller knäppning behövdes, och det var den verkligt manliga fotbeklädningen för finbruk på den tiden. Modet har kommit igen på sistone, fast nu i form av lågskor. Och galoscher var ju fint att ha. Och jag tycker mig minnas att Algot blev lycklig ägare till den fina fotbeklädningen.

Och nu går tankarna till Lotorps Bruk, där moster Lina och morbror Boman bodde. Moster Lina var min riktiga moster. Jag var dock aldrig i deras hem vid Lotorp, ty jag var för liten att orka gå den långa vägen dit. Visserligen fanns en genväg över någon skog, men det var i alla fall långt att gå. Men jag minns att de båda vid ett par tillfällen voro vid Mellanbruket och hälsade på hos oss. Det var alltid högtid då de kommo, Mamma och moster hade ju så mycket att prata om, medan de hjälptes åt med sysslorna i köket. Jag tyckte ju då, att de voro ett par gamla gummor, men när jag nu räknar efter, så finner jag att mamma då måste ha befunnit sig i 40-årsåldern. Och morbror Boman pratade med oss pojkar, och intresserade sig för vad vi höll på med. En gång visade jag honom en gitarr, som jag gjort av en cigarrlåda, och antagligen skröt jag väl samtidigt med att jag skulle göra en mycket bättre sedan. Häremot invände emellertid morbror att jag inte hade något lämpligt virke att göra av. Virke, vad var det för nånting, det ordet hade jag inte hört förr. Jag trodde att det hade något med virkning att göra, och det visste jag ju vad det var, men jag kunde inte finna något samband mellan virkning och gitarr. Han retades länge med mig om detta, men förklarade slutligen vad han menade.

De hade många barn, men som de alla voro äldre än jag, så fick jag aldrig någon riktig kontakt med dem, vi träffades ju också så sällan. Nu känner jag inte alls till något om deras avkomlingar.

Mamma hade ännu en syster, moster Brita. och hon var bosatt någonstans åt Lotorpshället. Hon skötte där hemmet åt någon. Hon kom emellanåt gående den långa vägen för att hälsa på mamma, trots att hon hade svårt att gå på grund av någon skada på ett ben. Hon var mycket gladlynt, och vi tyckte alltid att det var så roligt när hon kom. En gång kom hon på Lovisa-dagen. och jag minns så väl att hon hade ett par pappersblommor med sig, som hon lämnade till mamma med orden "Här får du ett par Lovisablommor, som inte vissnar."

Hon hade en son som hette Alfred. Han var döv, men kunde dock tala fullt förståeligt. Han var också många gånger och hälsade på hos oss, ibland tillsammans med sin mamma, men även ensam.

I Norrköping bodde syster Olga med make Karl Hallin som nygifta. Karl hade då skomakeri där. Jag var omkring 6 år då de gifte sig hemma på Mellanbruket. Jag minns deras bröllop ganska väl, huvudsakligen på grund av de godsaker, som det vankades vid ett sådant tillfälle. Jag minns särskilt två läckerheter nämligen snöbullar, efter vad jag nu förstår ett slags maräng, fastän mycket godare än sådana, som finns nu, naturligtvis, samt ostkaka förstås.

Någon tid efter bröllopet fick jag följa med mamma och pappa på besök hos dem i Norrköping. Vi åkte efter häst till Simonstorp, och sedan tåg. Detta var min första och enda tågresa, innan jag for till Norrtelje. På den tiden användes ännu järnvägsvagnar utan plattformar och med ingång från vagnens sida. När tåget skulle avgå låstes dörren utifrån, och öppnades på samma sätt, när tåget ankom till nästa station. Det är klart att järnvägsresan var en stor upplevelse för mig, som aldrig sett ett tåg förr.

Det är en annan sak också, som starkt präglar minnesbilden från denna resa, och det är att då vi på morgonen drucko kaffe ute i en berså på gården (och detta var mitt inne i stan) fingo vi bagarbröd, alldeles färska bullar med socker på. Det var första gången jag smakade en sådan läckerhet.

Vi voro naturligtvis också ute i stan och sågo oss omkring, och jag var särskilt imponerad över blomsterprakten i en park. Vi voro även inne i ett stort väveri, men när en del av vävstolen begynte röra sig mot oss där vi stodo, blev jag så förskräckt, att jag sprang hem till Olga allt vad tygen höllo. Det måtte inte ha varit långt bort, eftersom jag vågade ge mig iväg hem ensam.

I Amerika hade vi, utom min syster Hilma och min bror Frits, även en bror till mamma, morbror Berg, samt släktingar med namnen Swanson och Wingbladh. Hur de senare voro släkt med oss kan jag inte nu längre redogöra för, trots att mamma flera gånger förklarat släktskapen.

Syster Hilma minns jag bara som i ett töcken, innan hon reste till Amerika. Hon reste några år före bror Frits. Hon gifte sig där med en musiker, eller var han kanske en amatörmusiker. Vi fingo nämligen ett fotografi av honom - var nu detta kan finnas - och på detta hade han en klarinett, eller vad det nu var, i händerna samt en stående på golvet. De efterlämnade inga barn, så vitt jag vet.

När Frits for till Amerika minns jag däremot mycket väl, jag var väl då i 7-årsåldern.

Vid den tiden låg bruksdriften så gott som nere åtminstone var det så långa tider, och det enda arbete som fanns att få, var att gå i dagsverke på Hävla gård, vilket innebar jordbruksarbete eller vedhuggning i skogen. Dessa dagsverken betalades med 80 öre om dagen, så vida man inte lyckades få ackord, då förtjänsten kunde bli något högre. Och det fanns inte så stora möjligheter på andra ställen heller i gamla Sverige just då.

Men Amerika var ju de stora möjligheternas land, som prisades i brev från dem, som rest dit, och bevisades av dem, som kommo hem för att hälsa på. Det var därför ej att undra på att de som hade släktingar där, som kanske också hjälpte till med den dryga kostnaden för biljetten, också togo mod till sig och reste. Man talar om resfeber, men detta kallades Amerikafebern.

Någon eller några av släktingarna hade lovat att hjälpa Frits igång, då han kom dit, och jag tror också att de skickade biljett till honom. Ett annat skäl till att Frits reste lär ha varit att han ville komma ifrån värnplikten, men det skälet måtte inte ha vägt så tungt, det kom väl med så att säga på köpet. Värnpliktstjänstgöringen var väl vid

denna tid endast 14 dygn ty jag tror inte att den ännu hade ökats till de 30, som det sedan blev.

På denna tid höllo emigranterna sig med maten själva på båtresan, som väl då tog 2 till 3 veckor i anspråk. De hade alltså matsäck med sig, och denna var väl så tilltagen, att den räckte ända till dess de kommo till bestämmelseorten i Amerika.

Jag ser ännu tydligt framför mig hur mamma håller på och gör i ordning färdkosten, och packar ned den i en korg, Pappa hade offrat sin fiskekorg för ändamålet, en hög smal korg med lock på, som försetts med haspel och hänglås. Samtidigt sitter Frits nedhukad över sin nya, gråmalade koffert, tillverkad av "Döven", och plitar med svart färg dit den konstiga Amerikaadressen.

När han reste hade han bestämt sig för att han skulle vara borta i tre år, och sen skulle han återkomma till Sverige. Han kom dock aldrig åter. I nästan varje brev skrev han, att han hoppades, att det skulle bli tillfälle för honom att komma hem och träffa oss alla, men det kom alltid något emellan. Och sedan råkade han ut för en svår olyckshändelse, en järnvägsolycka, som hade till följd långvarig sjukhusvistelse och därefter lång konvalescenttid, och detta uteslöt ju för lång tid hans möjligheter att resa hem till det gamla landet. Han avled 1943.

I detta sammanhang kan jag nämna att jag själv en gång varit hårt ansatt av Amerikafeber. Det var under den tid, då jag i brist på arbete i Stockholm, arbetade vid Hävla. Frits inbjöd mig att bo hos dem att börja med, och han lovade också, att han skulle hjälpa mig med att skaffa arbete. I början av 1903 hade jag så gott som beslutat mig för att fara. Jag hade också skrivit och talat om mina planer för min "blivande hustru", i vilken avsikt är väl för långt att här förklara, men kan nog lätteligen genomskådas. Min "blivande hustru" var det ja, det visste hon nog inte att hon var, och det visste inte jag heller, men jag närde ett svagt hopp, ty jag bar på en djup, hemlig kärlek till Signe, trots att vi inte träffats på flera år. Men ett och annat brev hade dock växlats mellan oss under tiden.

Men just som Amerikaplanerna hörlo på att utformas, fick jag ett brev från Stockholm, vari jag erbjöds arbete hos L.M.E. Jag tog då den chansen, istället för Amerika.

Några minnen, som väl lämpligen skulle ha varit med tidigare i olika sammanhang, dyker nu upp.

Som liten var jag förskräckligt rädd för "domen" eller "domens dag" Det tycks vid denna tid ha varit en allmän tro, åtminstone bland de äldre kvinnorna, att den yttersta dagen och världens undergång, kunde väntas vilken dag, som helst. Detta fick man ju ständigt höra, men ingen tänkte väl på hur detta kunde uppröra ett barn. Jag vet inte om det också förklarades, att detta skulle föregås av att himlen blev röd, eller om detta var ett eget antagande. Himlen var ofta röd om kvällarna, så röd och grann, att det borde ha varit en syn, som glatt ett barn. Men i stället var man ytterst förskräckt varje gång detta inträffade. Och inte vågade man tala med någon om detta, man gick bara och tittade på himlen och var rädd. Jag har många gånger på äldre dagar tänkt på denna skräck, som ett barn bort vara förskonat ifrån. Jag vet inte heller om jag var ensam om den, eller om andra barn kände på samma sätt.

Men skräcken varade inte länge. Så snart himlen återtagit sitt vanliga utseende, var allt gott och väl igen.

Men nu kommer det fram ett minne, som är så mycket angenämare, nämligen vår glada skridskoåkning på Vagnaren.

När kylan på hösten började komma, var väl det första vi tittade efter på morron huruvida Vagnaren lagt sig eller inte. Var det en ishinna provade vi den genast genom att kasta sten på den. Gick stenen igenom, var det just ingenting annat att göra, än att bida tiden. Gick den däremot inte igenom, hade vi ett stort nöje av att kasta stenar, som kanade utefter isen och därvid frambringade en egen, sjungande ton, som jag ännu kan höra. Nästa morgon kunde man kanske försöka kliva på den alldeles vid land, och efter ytterligare ett par natters köld, vågade man sig längre ut. Och då letades skridskorna fram.

Men skridskorna var ett sorgligt kapitel. Vi ägde inte var sitt eget par, utan vi fingo försöka klara oss med vad som fanns, även fast de inte passade till våra fötter. De voro av trä med en järnskena fastsatt på undersidan, och de bundos fast på skorna med snören. Men därtill erfordrades starka snören, och sådana var det svårt för oss pojkar att skaffa. Det var därför ett ständigt besvär att få dem att sitta stadigt nog.

Men roligt hade vi. Vi åkte framlänges och baklänges, ytterskär", "korsskank" m.m., men vi satte åtskilliga rovor också.

Det har berättats mig att Signes farmor vid besök hos Axel och Klara suttit i deras köksfönster och sett på, hur jag som ganska liten höll på och kravlade på skridskor, hur jag oupphörligt ramlade, men reste mig och fortsatte. Hon menade att pojken slår väl ihjäl sig till slut. Senare tillfrågad om jag hyste samma åsikt lär jag ha svarat; Å skit.

När det så småningom blev så mycket snö, att skridskoåkning blev omöjlig, tog man fram kälkar drögar och åkte kälkbacke av hjärtans lust.

På vårarna när snön smälte åkte vi skridskor på svallisen, den is som bildades när smältvatten uppifrån skogsbackarna rann ner på sjön, men vid påkommen kyla frös till is. Denna svallis gick i slingringar mellan tuvor, stubbar och stenar och bildade gupp allt emellan. Nöjet och spänningen bestod i att kunna stå på skridskorna och följa alla slingringar och klara alla gupp med den fart, som lutningen gav. Ju längre upp i skogen man kunde börja, och sedan klara sig ända ner på sjön, ju duktigare var man förstås.

Jag har tidigare nämnt, att vi pojkar förtjänade en extra slant, genom att öppna grindar för farande till och från Regna marknad, medan denna pågick.

Men en gång övergav jag denna syssla, ty jag fick följa med mamma till marknaden, vilket lovade att bli en stor upplevelse. Det var ju långt att gå, ända till Regna och hem igen, och jag kan inte minnas, att vi fingo åka någon del av vägen med någon forbonde, vilket väl annars kunde hända. Men vi voro ju vana att gå, vart vi skulle, vana vid långa vägar.

Marknaden hölls i oktober, och jag kan ännu känna doften av multnande löv, och se de olika färgskiftningarna på träden, som var utmärkande för årstiden. Alltid, sedan dess, har lukter och syner, som mött mig i skogen denna årstid, påmint mig om "Regnamarken"

Det var ett rörligt liv på marknadsplatsen. Där var ju också, eller kanske framför allt, kreatursmarknad, så att där var en myckenhet djur samlade och ett väldigt köpslående mellan förståsigpåare på detta område. Men den delen av marknaden ägnade man förstås inget intresse. Det var de många stånden med alla dessa vackra och goda saker, som fångslade intresset

Det var ju vanligt att besökarna skulle köpa en marknadsgåva, om än så anspråkslös, till barnen hemma. Men framför allt skulle drängarna köpa en gåva till sin själs älskade, om de hade någon, eller köpa något till sin åtrådda, för att fånga hennes uppmärksamhet och vinna hennes gunst.

Vad som dock bäst kvarstår i minnet från detta marknadsbesök, var en konstig apparat, som tilldrog sig mångas uppmärksamhet. Vad man först gav akt på var ett antal slangar, som utgingo från apparaten vilka voro avsedda att sättas i öronen. Vidare såg man en rulle eller vals, varpå släpade ett stift, fastsatt vid en arm. Om man nu hade en 10-öring, och ville offra den, kunde man få höra tal, sång eller musik genom slangarna. Jag provade den inte, ty bättre upp kunde man nog få för den slanten. Jag var fullt övertygad om att det låg en gubbe i den stora låda som apparaten stod på, och att det var honom man fick höra. Detta var mitt första möte ned fonografen, grammofonen, som den senare hette, då rullarna blevo ersatta med skivor.

I samband med denna min första bekantskap med talmaskinen, kan det kanske vara lämpligt att nämna om, då jag första gången hörde talas om levande bilder.

Min bror Algot berättade från ett besök i kapellet jag var väl för liten för att få följa med - att där bl. a. visats bilden av degtråg, fullt med deg, och det märkvärdiga var att man på bilden såg hur degen jäste och jäste och jäste, tills den slutligen jäste över trågets kanter. Detta var i högsta grad obegripligt.

Det är rätt egendomligt, hur dofter kan påminna om platser och upplevelser, som ligga mycket långt tillbaka i tiden, jag har ju nyss nämnt, att jag alltid blir påmind om Regna marknad, då jag känner lukten av multnande löv i skogen. På samma sätt kommer jag alltid att tänka på "Hävla ängar", då jag känner den friska doften av blåsippor, och jag ser då också framför mig vissa sträckor av vägen mellan Juställs och Övre Hävla översållade med blåsippor. Denne syn har jag för övrigt sett en gång i verkligheten som äldre, då jag råkade att just i blåsippstiden få åka den vägen.

Men det finns också upplevelser och stämningar från barndomstiden, som man aldrig mer kan få uppleva, men som man ändå aldrig glömmer.

Jag tänker mig då en marsdag med dagsmeja, en aning av vår i den friska härliga luften, kyligare mot kvällen, vitt överallt fastän solen tagit på snövidderna, vars yta så småningom fryser till skare, vägen vit även den, slät och filad, som den endast kan bli genom åkning med slädar och kälkar, men dock med en och annan fläck,

som hästarna lämnat efter sig, vilket också hör till bilden, den makliga farten på slädarna, man mötte, medarnas gnissel mot vägen, doften av hästar, klangen av bjällror.

Jag har försökt fånga denna stämning på de platser, där jag upplevt den, men jag har aldrig lyckats. Men det är ju numera omöjligt att göra det, sedan hästar och slädar försvunnit och ersatts med bilar.

En annan stämningsbild kommer också för mig. Jag står, som mycket liten, i Järnbobacken, och tittar mot Juställs. Det är en sommarkväll, och jag ser sädesfält, träd och blommor, och jag hör alla dessa olika ljud, som naturen frambringar en sådan kväll. I övrigt är allt tyst. så det måste vara en lördagskväll, den enda kväll i veckan, då allt stod stilla på bruket, då jag var liten. Jag tittar mot Juställs, ty där tar den stora, hemlighetsfulla världen vid. Till Juställs sträcker sig min värld, där jag känner mig hemma, men vad allt döljer sig där bortom?

Och det är till denna stora, okända värld jag nu skall bege mig.

Den 1 oktober 1898 lämnade jag föräldrahemmet och Hävla, och begynte min resa till Norrtelje.

Som jag redan tidigare nämnt hade kusin Valdemar, då han var hemma på besök, intresserat sig för mig, och föreslagit att jag skulle få komma till honom i Norrtelje. Han lovade att ta hand om mig och ge mig sysselsättning i det nybildade företaget Aktiebolaget Pythagoras, där han var välbeställd ingenjör och verkstadschef. Han lovade att jag skulle få en bra praktisk utbildning, och ställde även i utsikt att jag så småningom genom företagets försorg skulle få teknisk utbildning.

Trots dessa fagra löften ville pappa ändå inte vara med om att skicka mig till Norrtelje, ty han litade inte på Valdemar. Han litade inte på många och fagra ord, och han tyckte väl, liksom många andra, att Valdemar nått sin ställning alldeles för fort, för att den skulle bli bestående.

Någon tid sedan Valdemar rest skrev direktör Pauli själv, naturligtvis på Valdemars uppmaning, till pappa och upprepade alla löften, som Valdemar givit angående mig. Och nu tyckte väl pappa att det fanns bättre täckning att jag skulle tas om hand och hjälpas fram, så att nu gav han sitt tillstånd till, att jag skulle få antaga de gjorda erbjudandena.

Men nog tror jag att detta beslut fattades med stor tveksamhet, och att både mamma och pappa var ängsliga för att skicka iväg mig, så ung som jag var. Men de ville väl å andra sidan inte heller ställa sig i vägen för min framtid, så bra som den blivit utmålad. Och de resonerade väl också så, att jag kunde ju komma hem igen, om försöket inte slog bra ut. Själv var jag inte tveksam, efter vad jag kan minnas, för mig var det väl ett äventyr. Jag var för ung att förstå Valdemars osäkra ställning, och hur min egen situation var beroende av denna.

Jag påminner mig just nu att det också sändes respengar för min räkning. Jag minns inte nu, om de kommo i dir. Paulis brev, eller om de kommo separat, men i varje fall kommo de innan pappa fattat sitt beslut, och det kunde väl knappast undgås, att

de inverkade på detta, vilket väl också var avsikten. Valdemar var tydligen mycket angelägen om att jag skulle få resa till Norrtelje.

Man kan ju fråga sig, och jag har själv frågat mig många gånger, vad som var motivet till att Valdemar frivilligt påtog sig det ansvar och de många besvär, vilket allt måste vara förknippat med att ta hand om en så ung pojke, långt från föräldrahemmet. Och att han därtill var angelägen om att göra det. Valdemar var godhjärtad, och han var på ett impulsivt sätt generös och hjälpsam, så länge han kunde det, och jag vill tro, att dessa egenskaper voro de starkaste drivfjädrarna till hans handlande i denna sak. Men det fanns nog ett annat skäl också. Han var ung och oerfaren, och hans plötsliga framgång hade stigit honom åt huvudet, och han ville lysa med sin ställning, och detta då framför allt bland sina anhöriga vid Hävla. Och detta kunde han göra genom att ta hand om mig, och hjälpa mig framåt, varigenom jag blev ett levande bevis för hans maktställning. Jag vill på intet sätt med detta förringa värdet av hans hjälp, för vilken jag är honom mycken tack skyldig, jag har endast försökt företå hans bevekelsegrunder, och söka få fram ett tänkbart svar på den fråga, jag gjort mig själv.

Hur som helst med detta, nu var det i alla fall bestämt att jag skulle fara. Och mamma såg om det lilla jag hade att ta med mig, och packade ner det i en sockerlåda. Vad som ingick i min utrustning har jag intet minne av, jag tror inte att det bekymrade mig, jag hade ju ännu inte behövt tänka på sådant själv. Men jag var medveten om att jag inte hade någon överrock, en sådan hade jag aldrig haft, men Valdemar ställde i utsikt att jag skulle få en i Norrtelje, när det började bli kallt.

För att förenkla resan och slippa tågbyte till Stockholm, blev det bestämt att jag skulle åka hästskjuts till Katrineholm i stället för Vingåker. Vi tingade skjuts i Svarttorp, och farbror Per åtog sig att själv skjutsa mig, vilket fick uppfattas som en särskild godhet.

Jag fick väl många förmaningar av mamma antar jag, och fast det kanske såg ut, som om jag inte "hörde på det örat" tror jag nog att de föllo i god jord, och buro frukt i sinom tid. När vi sedan åkte förbi Skärfors, var jag ner i smedjan och sade adjö till pappa. Han följde mig ut till vagnen, och som vanligt sa han inte många ord, men det han sa var det tyngd i. Egendomligt nog minns jag bäst vad Charlott sade åt mig, kanske beroende på att det var romantiskt, och stämde överens med ens föreställning om sättet att vinna framgång. Det var tydligen hämtat direkt ur en söndagsskoleberättelse. Hon sa så här: "Nu gäller det att svänga på mössan, då du träffar principalerna på mornarna".

Så fortsattes så färden till Katrineholm, vilken med vårt fortskaffningsmedel tog minst 3 timmar i anspråk. Det småregnade hela vägen och var ruggigt värre. Men så blevo vi så mycket varmare mottagna av Klara och Axel, då vi kommo fram. Det var som alltid så trivsamt hos dem. Det var överenskommet, att jag skulle få ligga hos dem över natten, och de hjälpte mig sedan på tåget till Stockholm på morgonen, jag tror att det avgick redan vid 9-tiden.

Av tågresan till Stockholm minns jag ingenting särskilt. Det var naturligtvis så mycket för mig att se på och uppmärksamma, och så satt jag nog och var en smula orolig, då jag nu blivit lämnad alldeles ensam.

I Stockholm mötte Valdemars fästmö, Amanda, som hade i uppdrag att följa mig till Östra station, och se till att jag kom med tåget där. Hon hade tjänst hos en kapten Drakenberg, och hon tog mig först med sig hem till sitt kök, och gav mig mat, jag tycker mig minnas att jag fick stekt strömming, som jag tyckte smakade väldigt gott. Jag minns inte om det blev någon tid att se på stan sedan, innan vi gingo till station. Dagen förut, d.v.s. den 1 oktober, hade tågtiderna ändrats, vilket vi inte kände till. Följden blev att vi kommo så i sista minuten till stationen, att vi inte hunno pollettera min sockerlåda, utan jag fick ta den med i kupén, vilket väl inte var så svårt, men troligen mot Valdemars direktiv.

När så konduktören kom och tittade på biljetten meddelade han att jag skulle byta tåg i Rimbo. Detta hörde visst ihop med ändringarna av tågtidtabellen, och var alltså icke med i beräkningarna. Nu blev jag ganska orolig. Hur skulle jag hitta rätt tåg då jag skulle byta? Jag visste inte hur långt det var till Rimbo, så att jag satt i spänning hela vägen, för att komma av där. Men av kom jag, och där stod jag sedan med min sockerlåda i famnen, och visste inte vart jag skulle ta vägen. Tåget gav sig iväg, det växlade, men det visste inte jag. Då fick jag se ett ungt par, som stod och väntade. Jag gick fram till dem och frågade om de skulle till Norrtelje. Då de bejakade detta, sade jag: "Det var bra det, då får vi sällskap". Jag vet inte om de förstodo min situation, men jag vill tro det. Jag följde sedan bara med dem då de stego på tåget, och kom så lyckligt fram till Norrtelje.

Jag tycker mig minnas att klockan var inemot 9, då vi stego av tåget. Valdemar var mig till mötes, och det första han gjorde för mig var, att han bjöd mig på mat. Jag tror att vi voro på stadshotellet, till något enklare ställe kunde nog Valdemar inte gärna gå. Sedan gingo vi hem till hans dubblett, där jag skulle få bo, tills det blev ordnat med ett rum för mig. Denna var belägen i ett hörnhus, nära societetsparken. Då han installerat mig, gick han igen, han skulle bort på någonting. Det kändes kanske lite kusligt att bli lämnad ensam i den främmande omgivningen, men egentligen var jag inte i behov av annat sällskap än John Blund, och han infann sig säkerligen ganska snart. Det hade forsat intryck över mig under dagen, så att jag var nog behagligt trött. Jag somnade vid ljudet av hästhovars klapprande och järnskodda hjuls buller mot kullerstenarna på gatan. Jag var ju van att somna vid buller, men dessa ljud voro nya för mina öron.

På morgonen följde Valdemar mig till ett privat matställe, där jag skulle få mina måltider, tills dess att han hunnit ordna med eget hushåll, då jag skulle få äta i köket hos honom. Egentligen var det ett alldeles för fint ställe för mig, en blyg pojke från landet med obefintligt bordsskick. Men mina mattider sammanföll inte med övriga gästernas, affärsanställda och lärarinnor, utom på söndagarna, som tur var. Jag fick ingenting där före frukosten, och jag började mitt arbete kl. 7. och det kändes nog lite tomt i pojkmagen. Men så småningom lärde jag mig att smita in på ett litet kafé och dricka en kopp kaffe, när ekonomin det tillät. Detta gällde även sedan jag börjat äta i Valdemars kök.

Efter frukosten fick jag sammanträffa med dir. Pauli - jag hoppas att jag då kom ihåg Charlotts råd och svängde mössan ordentligt - och han tog mig med till verkstaden däruppe på höjden, där jag nu skulle göra mina första lärospån.

Dir. Pauli var en ståtlig man i 30-årsåldern, och säkerligen en världsman, efter vad jag nu kan förstå, då reflekterade jag inte över sådant. Han var ingenjör och hade förmodligen tagit sin examen vid Tekniska Högskolan i Hannover. Detta vet jag därigenom att jag sedermera fick låna ritningar av honom för att rita efter, och därigenom öva mig med ritning, och dessa voro daterade i Hannover. Någon erfaren affärsman var han väl tydligen inte, ty då hade han nog inte gett sig in på ett företag med en tillverkning, som tycks ha varit ganska illa planerad. Det var väl han, eller rättare sagt hans pappa, som satsade pengarna. Vad jag minns bäst från detta mitt första sammanträffande med honom var att han var iklädd stövlar med korta skaft och av fint läder, alltså inga Hävladito, samt att han med en smal käpp eller ett ridspö, som han bar, utan att säga något slog på namnskylten till den gränd, där vi togo av för att komma upp till verkstaden.

Aktiebolaget Pythagoras hade två verkstäder, belägna rätt långt från varandra. Dels den, till vilken dir. Pauli och jag just nu voro på väg och som alltid kallades endast Pythagoras, och dels en, som var belägen nere vid järnvägen och som kort och gott kallades för Låsfabriken.

Den förstnämnda verkstaden, Pythagoras alltså, bestod av en liten envåningslänga, varav ena ändan avdelats till kontor, samt en utbyggnad på ena långsidan avsedd för en ångmaskin, vilken höll på att monteras in, om jag inte minns fel. Där fanns inga arbetsmaskiner ännu, och elektriskt ljus var icke infört. Och där härskade ännu så länge endast en man, nämligen ingenjör Robert Fredriksson, Och till honom överantvordades jag tills vidare, och jag kom i goda händer.

Mina göromål bestodo under första tiden helt av springsysslor, städning o.d. Så länge det ej fanns elljus användes fotogenlampor, och dessa fodrade fyllning och tillsyn. Fotogen och andra förnödenheter, som fanns att köpa i diversehandel, hämtade jag hos "Hybinettes Eftr. Nederlag av äkta spanska viner" på huvudgatan. Det kunde alltså köpas fotogen och viner, jämte allt möjligt annat i samma affär. Bredvid butiken låg bryggeriet, vari det också fanns en utskänkningslokal. Därifrån utströmmade en stark doft, som jag inte kan definiera på annat sätt än att säga att det luktade bryggeri lång väg. Dessa två dofter, fotogen och bryggeri, äro intimt förknippade med mina första dagar i Norrtelje. De spanska vinerna hade jag ingen känning av, men jag grubblade mycket över vad "Nederlag" kunde betyda. Hade det på skylten stått Lager av äkta spanska viner, då kunde jag förstått det.

När ångmaskinen kom igång sattes det upp en liten dynamo, som skulle leverera ström till belysningen, jag skulle vilja se den dynamon igen, det vore som att återse en gammal kär vän. Kanske finns den modellen, eller någon nära lika, på Tekniska museet. Jag skall verkligen undersöka den saken om jag kommer dit någon mera gång. Den utgjorde min första bekantskap med elektriciteten, både teoretiskt och praktiskt. Den var inte kapslad, som maskinerna äro numera, utan alla delar voro fullt synliga. Man såg hur det gnistrade mellan kollektorn och borstarna och man kände lukten av ozon, som uppkom vid gnistbildningen, och man kände hur rotern och elektromagneterna utstrålade värme.

Ing. Fredriksson svarade själv för installationen, och när ledningarna skulle dras och lampor sättas upp fick jag hjälpa till. Ledningsdragningen gick till på ett helt annat sätt än nu. Först uppspikades då i taket trälistor, som voro ungefär 30 mm breda

och 10-12 mm. tjocka, och försedda med två långsgående spår. I vardera spåret inlades en enkelledare, och där en lampa skulle hänga ner skalades dessa och en dubbelledare löddes fast. varefter skarven först isolerades med gummiband och därutanpå med samma sorts isolerband, som användes nu. Skarven blev ju på detta sätt ganska klumpig, så att en urgröpfung måste göras i listen för att den skulle få rum, när sedan locket, en ungefär 5 mm tjock trälist, skruvades på för att hålla ledningarna kvar och skydda dem. Ovanpå locket skruvades dessutom en rund bricka vid varje lödställe, som lampsladden gick igenom. På kontoret användes icke trälist, utan där fästes tvinnad dubbelledare på porslinsknoppar, schackels, vilka skruvades fast i tak och på väggar. Sådan ledningsdragning kan man få se än i dag på gamla ställen. Men montering i trälist har jag aldrig sett sedan.

Arbetet var ju inte så konstigt, så att då jag sett hur det gick till kunde jag snart klara det mätta själv. Jag fick sedan ytterligare träning på området, men därtill återkommer jag senare i samband med Låsfabriken.

Belysningen blev så småningom färdig att tas i bruk, men jag tror inte att den skulle ha tillfredsställt nutida anspråk på elektrisk belysning. Lamporna voro få, och de bestodo av 15 och 25-ljus koltrådslampor. vilka spredo ett gulaktigt och sparsamt sken över tingen. Men för mig betydde det också, att jag inte längre behövde springa och hämta fotogen och ansa fotolampor.

Ungefär vid denna tidpunkt anställdes verkmästare Persson för att ta hand om och leda verkstadsarbetet. Han hade visst förut varit anställd vid L.M. Ericsson i Stockholm, och jag antar att Valdemar under sin anställningstid där lärt känna honom, och sedan erbjudit honom denna plats på Pythagoras.

Nu skulle axelledningar, transmissioner och arbetsmaskiner sättas upp, och vid det arbetet fick jag också hjälpa till överallt, där jag kunde göra någon nytta. Verkmästare Persson var ytterst noggrann med de arbeten, han hade om hand. Man kan nog säga att han var pedant. Fastän maskinerna voro fabriksnya, togos de dock isär och granskades, och i synnerhet blevo spindlarna föremål för översyn och i allmänhet inslipade på nytt. Man kan ju tolka denna noggrannhet på olika sätt, men någon fart på iordningställandet av verkstaden blev det inte på det viset. Men det var kanske heller inte så brådskande med det, ty efter vad jag kunde förstå, så låg där inga större arbetsuppgifter, som trängde på.

Persson var hygglig mot mig, och hjälpte mig till rätta med det jag hade för händer. Men han kunde vara ganska spydig, när han fann någon anledning att vara det. Jag fick vid flera tillfällen höra - fastän det kanske inte var meningen - hur dessa spydigheter gällde Valdemar. Och detta sårade mig djupt. Även från andra håll fick jag nu och så småningom höra dyligt, och jag kände mig mycket illa till mods vid sådana tillfällen. Anmärkningarna hade väl i allmänhet sin grund i att Valdemar i brist på självkritik icke insåg sin begränsning, och därför, utan tillräcklig eftertanke, uppträdde och yttrade sig på ett sätt, som visade hans okunnighet och brist på erfarenhet. Om han tagit saken lite försiktigare, så att han hunnit växa i fatt uppgifterna, så hade nog allting gått mycket bättre. Varken dir. Pauli eller Valdemar hade sitt högkvarter på Pythagoras, utan de hade sina kontor på Låsfabriken, men de gjorde förstas täta visiter hos oss, och jag antar att de då bestämde var "skåpet skulle stå"

Några dagar efter sedan jag kom till Norrtelje erhöll jag ett rum i ett litet envåningshus, som ägdes av ett par gamla fröknar. Jag har glömt gatans namn, men den låg helt nära societetsparken. Det var ett litet rum och mycket lågt till tak, men hemtrevligt. Mina båda värdinnor månade om mig på bästa sätt, så att jag trivdes bra där.

Någon tid efter flyttade Valdemar in i en våning på 4 rum och kök, 1 tr. upp i ett hus vid samma gata. Han ordnade nu med eget hushåll, som förestods av hans blivande svägerska, Hulda, tills dess att han så småningom skulle gifta sig. Där skulle nu också dir. Pauli, och hans bror Kandidaten, som han alltid kallades, också ha maten. Och även jag, fast i köket sedan de andra ätit. Och det var inget dåligt matställe, det kan jag försäkra. Om jag bara fått någonting på morgonen före frukost, men den saken klarade jag ju själv så småningom, som jag nämnt tidigare.

Kandidaten, som jag antar var äldre än brodern, hade ingen sysselsättning, och han tyckte väl därför att han kunde bosätta sig i Norrtelje lika väl som någon annanstans, i synnerhet som nu brodern bodde där. Det måste ha varit något fel med hans sjäsliv, ty det verkade som om han fullständigt saknade initiativkraft. Vad som låg bakom detta vet jag emellertid ingenting om. Nu levde han väl på sin pappas pengar, och han levde tydligen gott på dem. Och det gjorde väl brodern också ännu så länge, så vitt jag kan förstå, och Valdemar med förresten.

Hulda var duktig att laga mat, och stor omsorg lades ner på middagen, som av de två herrarna tydligen ansågs som en viktig del av dagens arbete, och av den tredje som det mest efterlängtade på dagen. Ofta kom Valdemar helt upprymd ut i köket efter middagen och meddelade Hulda vad gästerna sagt om maten.

Tiden gick fort, och snart var det jul. Redan innan jag reste hade Valdemar lovat mig, att jag skulle få fara hem och hälsa på då. Men dir. Pauli tycks inte ha haft något med det löftet att göra, ty efter vad jag kunde förstå, var han inte med om att lämna ut några pengar för detta ändamål. Men Valdemar höll i alla fall sitt löfte, han kunde väl inte annat, och lämnade ur egen kassa 15 kr. till respengar. Denna summa minns jag mycket väl, men i övrigt är min ekonomiska situation under hela min Norrteljevistelse, egendomligt nog, helt fallen i glömska. Under min första tid fick jag väl inga kontanter, utan jag fick vad jag oundgängligen behövde. Mot slutet fick jag väl kontanter i någon form, ty jag måste då reda mig mera själv. Men jag måste väl i alla fall ha haft lite fickpengar, eftersom jag kunde kosta på mig kaffe på morgnarna, var jag nu fått dessa pengar ifrån.

Och överrocken som jag fick löfte om att få då det började bli kallt, hade jag också fått. En blå, dubbelknäppt, kort rock, som på den tiden kallades kavaj, och var ett vanligt ytterplagg för både pojkar och äldre, fastän den ansågs ju inte lika förnäm som en lång ytterrock förstås. Pris 15 kr.

Så att jag var ju riktigt fin nu då jag skulle fara hem och hälsa på. Och jag hoppas att jag även vuxit lite, både utvändigt och invändigt, medan jag varit borta.

Nu var det inte längre någon svårighet att klara resan ensam. Det svåraste stycket av den var förstås alla gatorna mellan Östra station och Centralen. Men den svårigheten löstes mycket lätt genom att man tog en släde (Taxi), och åkte från den ena stationen till den andra. Ja, man åkte verkligen släde i Stockholm på den tiden.

Slädföret på gatorna var väl ungefär detsamma som det var på landsvägarna, fastän det nog tog fortare slut i stan än på landet.

Vid Vingåker mötte Erk-Ors-Erker i Mullsätter med häst och släde, eller någon annan, om han inte kunde komma. Men innan man satte sig i släden, för att avverka den sista biten av resan, skulle man bjuda skjutsbonden på kaffe. Det hörde så att säga till ritualen, och utgjorde en del av resans nöje. Sen kunde man njuta av slädåkning och bjällerklang i det vackra vinterlandskapet.

Som jag skriver om slädåkning här, både i Stockholm och på landet, måste man ju tro, att det alltid var snö och slädföre vid julen förr i tiden. Men kanske är det så, att jag kommer ihåg endast snöjularna, men glömt bort de jular, då det var barmark. Men jag kan dock inte helt släppa tron på, att snön kom tidigare förr i tiden än nu.

Det var naturligtvis med stor glädje, jag sett fram mot julen och hemresan. Och alla glada förväntningar blevo säkerligen till fullo infriade. Jag har dock inte något särskilt minne av de få dagarna hemma, och märkvärdigt nog, inte heller av hur det kändes att komma tillbaka till Norrtelje. Så att återkomsten dit och återgången till arbetet, måtte ha försiggått ganska smärtfritt,

Så var jag nu åter tillbaka på Pythagoras. Och jag tror inte att varken intresse eller arbetslust saknades.

Ännu var väl verkstaden inte fullt driftfärdig, utan det återstod en del kompletteringar, och jag fick väl därvid hjälpa till med vad jag kunde.

Men vad var verkstaden egentligen avsedd för? Att springpojken inte visste eller förstod det, var ju inte att undra på. Men efter vad jag sedan såg, har jag anledning tro, att inte vederbörande själva hade detta riktigt klart för sig, utan litade på att uppslag skulle komma. Det kan ju också tänkas, att en plan var uppgjord, men att denna av någon anledning blev ändrad eller kullkastad. Troligt är väl att verkstaden i första hand var avsedd för att experimentera fram nya tillverkningar, men det verkade som om det var brist på lämpliga uppslag. Jag vill inte absolut påstå att denna min uppfattning är riktig, men ännu i denna dag hyser jag den.

Ett uppslag för experiment fanns dock tydligen från början, och det var en räknemaskin. En instrumentmakare Hansson var under en längre tid sysselsatt med att experimentera fram en ny sådan. Vid detta arbete kunde jag inte göra någon nytta, jag var inte mogen för det, men jag var intresserad åskådare, till både konstruktioner och arbetsmetoder, och lärde mig nog en del även på det viset. Vems iden till denna var har jag inte klart för mig. Vi hade flera gånger besök på verkstaden av ing. A. Hultman från Stockholm, en inom telefonindustrin känd uppfinnare, men om dessa besök hade något med experimenten att göra, eller om de helt enkelt berodde på gammal bekantskap med dir. Pauli, vet jag inte.

Ett annat experiment, om det nu gör skäl för denna benämning, och som jag tycker hör föga ihop med det stolta namnet Pythagoras, var att få fram modeller till rädisskålar. Dessa bestodo av skålar i tre våningar, varje skål något mindre än den andra, fastsatta på en konisk pelare av plåt. Skålarna trycktes i svarv mot träpatron, och materialet var zinkplåt. Hade de utförts i ett ädlare material, hade de kanske kunnat bli vackra. Det var troligen Valdemar eller Pauli, som låg bakom detta.

Detta arbete fick jag vara med om, och den kunnighet som jag därvid fick i tryckning, har jag sedan vid flera tillfällen haft nytta av i min hobbyverkstad, där jag framställt flera trevliga detaljer på detta sätt.

Ävenså var jag med om att framställa handtag till låstrycken i en revolversvarv. Jag var med tillräckligt mycket för att lära mig ställa in och sköta en dåtidens revolversvarv. Arbete i en sådan har jag aldrig varit med om sedan dess.

Det måste väl ha förekommit flera olika slags arbeten, än dem jag nu nämnt, men det är endast dessa, som stannat kvar i minnet Och jag hade tydligen också deltagit i en hel del andra arbeten, ty det visade sig att då jag sedan kom till W. Wiklunds elektriska verkstad i Stockholm, kunde jag så pass mycket att jag av verkmästare Thorin blev tagen för en 19-åring, fastän jag då nyss fyllt 15. Pythagoras blev för mig en god bottenskola.

Även på den teoretiska sidan fick jag börja så smått. Jag fick först låna en del ritningar av dir. Pauli, vilka jag skulle söka att efterbilda. Men då ing.. Fredriksson fick se dessa tyckte han att de voro för svåra att börja med, så han lånade mig en del av de konstruktionsritningar, som han gjort i skolan. Jag knåpade ju lite med dessa, men tyvärr blev det nog inte så gott resultat, ty jag saknade en hjälpande hand. Det var först då jag kom till Stockholm, jag kunde börja att skaffa mig lite teoretiska kunskaper.

I slutet på januari kom min bror Oscar, på Valdemars förslag och genom hans övertalningsförmåga, också till Pythagoras. Han hade arbete på mekaniska verkstaden vid hästskofabriken, där han arbetat i flera år. Han var alltså inte nybörjare, som jag, utan hade verkstadsvana. Han blev dock inte så länge kvar på Pythagoras, utan han placerades snart på Låsfabriken.

Även ett par andra arbetare på verkstaden vid Hävla, nämligen bröderna Berggren, sökte Valdemar locka till sig, men det lyckades inte.

Låsfabriken bestod att börja med av en liten envåningsbyggnad nere vid järnvägen. Jag känner inte till om huset var nybyggt, eller om det förut tjänat något annat ändamål. Här började alltså låstillverkningen.

Det var väl från början meningen att det av Valdemar uppfunna låset först och främst skulle tillverkas. Men jag tror inte att det blev någonting alls med det, utan tillverkningen kom helt över till vanliga dörrlås, lika dem som tillverkades i Eskilstuna..

För att kunna lägga upp dessa i konkurrenskraftiga serier, var väl den befintliga verkstaden för liten. En tillbyggnad skulle alltså ske under sommaren. Denna skulle muras av tegel, och för att få detta arbete utfört, satte sig Valdemar i förbindelse med sin bror Axels svåger, August Eriksson i Byle, min blivande svärfar, och uppdrog åt honom att åtaga sig detta arbete. Han i sin tur tog med sig sin svåger, Frits Hellberg, och dessa två murade nu upp den nya tvåvåningsbyggnaden, som låg parallellt med järnvägen.

På höstsidan var byggnaden färdig att börja inredas. Och det är nu jag kommer med i arbetet även på Låsfabriken. Där skulle nämligen inledas elektriskt ljus. Jag hade

på Pythagoras arbetat så pass mycket med ledningsdragning och uppsättning av lampor, att jag nu ganska självständigt kunde utföra dessa arbeten, naturligtvis under ing. Fredrikssons kommando, vilken hade hand om och svarade för hela elektriska anläggningen här, liksom på Pythagoras. I hejarsmedjan, och kanske även på ett par andra ställen, sattes det upp bågglampor, för att få tillräckligt kraftig belysning. Glödlampor kunde väl då ej tillverkas med så stor ljusstyrka. Jag undrar om det fanns ljusstarkare glödlampor än 25 normalljus.

Elektricitetsverk fanns då ännu icke i Norrtelje, utan gatorna upplystes med fotogenlampor. Först några år senare kom elektricitetsverket till, och därefter utgjordes gatubelysningen av bågglampor, de enda lampor, som mig veterligt, på den tiden användes för detta ändamål.

Alltså måste även här, liksom på Pythagoras, en dynamo med tillhörande instrumenttavlor installeras. Men denna dynamo var betydligt större och modernare, än den fattiga släktingen, som vi hade uppe på höjden.

När allt var färdigt, och strömmen skulle släppas på, var jag emellertid så ängslig för min del av arbetet, att jag inte vågade stanna inom verkstaden, utan höll mig på avstånd, till dess att jag fick se att ljuset strålade ur fönstren.

Det gällde väl nu att få fart på låstillverkningen, och erhålla lite ränta på de myckna utlagda pengarna. För att dra nytta av andras erfarenhet på området anställdes en förman Öberg, som arbetat inom låsbranschen i Eskilstuna samt några vana arbetare från samma plats.

Som verkmästare anställde Valdemar sin bror Axel, som hade plats på Grönkvists mekaniska verkstad i Katrineholm, där han arbetat i många år, huvudsakligen med pressar, vilka maskiner även dominerade på Låsfabriken. Det var dock efter mycken övertalning från Valdemars sida och med stor tvekan, som Axel antog platsen. Och innan han bestämde sig, hade han försäkrat sig om löfte att få komma tillbaka till Grönkvist, om han inte trivdes i Norrtelje. Det visade sig också så småningom att hans tveksamhet var befogad, och hans förutseende, att försäkra sig om att få tillbaka sin gamla plats, var klokt, ty han kom inte att stanna i Norrtelje mer än ungefär ett år, varefter han flyttade tillbaka till Katrineholm. Han trivdes icke med arbetsförhållandena på Låsfabriken, och jag tror att han kände en stor lättnad då, han var tillbaka i sitt gamla arbete igen.

Axel tog med sig sin familj till Norrtelje, och det var för mig en glädjande tilldragelse. Bertil, vars vaggpojke jag varit, var nu 7 år. och begynte sin skolgång. Han lär också redan då ha bestämt sig för sin levnadsbana, ty han hade fått följa med en granne, lokförare Olsson, upp på hans lok några gånger, varvid han fattade en outplånlig kärlek till denna underbara maskin. Han var gärna med överallt, där det rörde sig, då som nu.

Då min blivande svärfar hade sitt åtagna mureriarbete färdigt, och tydligen gärna ville ha något fast arbete, i stället för att fara omkring och mura, erbjöds han plats som förrådsförvaltare på Låsfabriken, vilket erbjudande han accepterade. Han tog då sin familj till sig, hyrde tills vidare ut sin villa Fridlunda i Byle, och hyrde en lägenhet i Mosebacke . Signe var då 14 år och Alice 10.

Utom Valdemars hade jag nu två bekanta, älskvärda och gästvänliga familjer, vilket var av synnerligen stort värde för mig. Båda familjerna tillhörde baptistförsamlingen, och genom dem kom jag också att vara med där. Flera av medlemmarna i de båda familjerna voro sångare. och deltog nu i sångföreningen. De äldre voro ju gamla sångare, som länge sjungit med i sångföreningen i Eksjö, och jag har redan tidigare nämnt, hur jag kände ända ner i benen, när jag hörde den sångföreningen sjunga i Betaniakapellet i Hävla. Axel blev även här en gärna hörd predikant.

Signe tillhörde ungdomsföreningen, och genom hennes förmedling och genom dess ordförande, Emil Ahlbom, verktygsarbetare på Låsfabriken, kom jag också med där. Ahlbom, som även var sångföreningens ledare, var, tror jag, en av de många, som Valdemar kommit i kontakt med under sin Stockholmsvistelse, och sedan erbjudit anställning hos sig.

Jag blev här bekant och vän med flera av de manliga medlemmarna. De voro i allmänhet betydligt äldre än jag, men jag måtte dock ha accepterats. De flesta flyttade så småningom till Stockholm, och vi träffades emellanåt även där. Till ett par av dem återkommer jag i samband med mina egna Stockholmsupplevelser.

Till Signe drogs jag redan då oemotståndligt, och jag visste, att jag ville vinna henne. Hon blev en stark drivfjäder i mina strävanden, att arbeta mig fram, och var det alltjämt, fast vi, sedan jag lämnat Norrtelje, inte träffades ofta, och endast ett och annat meddelande med långa mellanrum växlades oss emellan.

Jag befann mig nu i konfirmationsåldern, men hade just ingen tanke på det. Mamma var baptist och pappa hade varit det. Jag såg väl på det hela med mammas ögon, och ansåg det väl ganska onödigt. Jag är dock den ende av syskonen, som inte är konfirmerad.

Men så en dag kom det kallelse från kyrkoherde Sandahl, att jag skulle infinna mig hos honom. Det var naturligtvis inte svårt att förstå, vad saken gällde. Mina närmaste, om jag får använda detta uttryck, gävo mig förstås en del råd, vad jag skulle säga och svara. Kyrkoherden var en gråhårsman, och han verkade inte farlig, men han såg inte heller ut att vara något vidare barnkär. Han påpekade att jag var i konfirmationsåldern, och frågade om jag inte ämnade delta i konfirmationsundervisningen. Jag svarade, som jag väl delvis blivit lärd, att det inte stod något i Bibeln om konfirmation. Men där står, svarade han genast, att man skall vara all mänsklig ordning underdånig. Svaret var inte motsett, och därför hade jag ingenting att säga till detta. Han frågade mig sedan om jag var släkt med Valdemar Haglund på Låsfabriken, och sedan jag besvarat den frågan, drog han väl sina egna slutsatser, vilka de nu kunde vara. Han satt tankfull någon minut, och sedan sade han endast: Adjö med dig. Och jag lommade iväg. Det ansågs väl duktigt av mig, att jag klarade mig hos kyrkoherden, och jag tänkte väl inte så mycket på saken vidare då. Kanske var jag glad över att vara ifrån det hela.

Som äldre har detta tillfälle många gånger kommit i mina tankar, och då känner jag mig varken duktig eller tillfredsställd med mig själv. Visserligen kan man väl ifrågasätta hans svar, och han borde väl, tycker man, ha utrett och förklarat frågan

lite närmare, och även försökt förstå pojken, som stod där framför honom. Men ändå, så omogen och så säker.

I detta sammanhang vill jag också tillstå, att jag är långt ifrån tillfredsställd med det korta, avböjande svar, jag utan motivering gav min pojke, då han kom med ett förelag från sin skolkamrats, Clas, mamma, att de båda pojkarna skulle konfirmationsläsa tillsammans. Vi skulle naturligtvis ha resonerat om saken, Torbjörn och jag, som jämbördiga. Han var ju mycket mera mogen, än vad jag var i hans ålder. Det är så mycket, som man på äldre dar inser, att man hellre bort göra på ett annat sätt.

Tiden gick, och vi började närma oss julen igen, julen 1899. Det måste ha skett en hel del bakom kulisserna beträffande Pythagoras och Låsfabriken. Antingen var väl pengarna slut, eller också ansågs den nuvarande ledningen inkompetent eller för äventyrlig, ty en vacker dag var dir. Pauli borta, och ersatt av en annan direktör, baron von Brauner, och Valdemar blev också avkopplad.

Pythagoras lades ner, ty för den avdelningen var det ju ännu bara utgifter, och jag antar att den nya ledningen meste ta stor hänsyn till ekonomin. Först senare, jag vet inte riktigt efter hur lång tid, togs där upp tillverkning av verktygsmaskiner. Chef för denna tillverkning blev den instrumentmakare, Hansson, som jag tidigare nämnt i samband med räknemaskinsexperimenten. Ännu längre fram blev han chef för elverket i Norrtelje, så det var tydligen en duktig man.

Jag var fortfarande sysselsatt på Låsfabriken med komplettering av det elektriska ledningsnätet, och arbetade, ännu så länge åtminstone, oberörd av omvälvningen inom ledningen.

Men jag skulle snart få kännning av den. En dag blev jag inkallad till kontorschefen, Konow, och han meddelade mig att de inte längre hade något arbete för mig. Hur lång uppsägningstiden var, kan jag inte dra mig till minnes. Han uppgav väl som skäl att Pythagoras skulle läggas ned, men detta var naturligtvis inte verkliga skälet, ty nog kunde ha beretts mig arbete på Låsfabriken, där jag alldeles säkert på någon plats kunnat göra skäl för mig.

Nej, det verkliga skälet var nog min släktskap med Valdemar, och att jag hette Haglund. Det visade sig sedan att de strävade efter att bli kvitt oss alla med det namnet. Oscar blev senare tillfrågad om han inte tänkte söka sig något annat arbete, ty, som de sade, det han nu höll på med, var ju inget framtidsjobb. Oscar förstod meningen, sade upp sig, och reste till Stockholm även han. Detta skedde någon tid sedan jag lämnat Norrtelje. Om Axel fick silkessnöret, eller om han sade upp sin plats dessförinnan, har jag inte klart för mig. Han slutade emellertid på försommaren, och reste tillbaka till Katrineholm. Och jag vet att han gjorde det med glädje. Däremot blev min blivande svärfar kvar till 1905 eller 1906, då han flyttade till Uppsala, och övertog en möbelaffär där.

Då jag sades upp framhöll jag de löften, som dir. Pauli givit för min del, men fick till svar, att jag för den sakens skull fick vända mig till honom, de hade ingen skyldighet att uppfylla löften, som han givit mig. Och på det var väl ingenting att svara, åtminstone kunde inte jag göra det.

Där stod jag nu, och kunde inte annat. Hur jag kände mig kan jag inte minnas, men jag tog det väl inte så förfärligt hårt. Det gör man väl knappast i den åldern, då man har så lätt för att hoppas och tro på framtiden.

Att resa till Stockholm, och försöka få arbete där, var ju min mening, men hur det skulle gå till, det hade jag inte klart för mig. Av Valdemar kunde jag inte vänta någon nämnvärd hjälp nu, han hade säkerligen nog av bekymmer för egen räkning. Han var nu gift, så att han hade inte längre bara sig själv att tänka på. Men han hjälpte mig så långt han kunde, det var tack vare honom, jag fick bostad första tiden i Stockholm.

Men jag fick en mycket värdefull hjälp från ett alldeles oväntat håll. Det fanns på Låsfabriken en verktygsarbetare, som hette Eklund. Han var ytterst skicklig i sitt yrke, liten, tystlåten och anspråkslös. Han kom en dag och frågade mig, vart jag tänkte vända mig i Stockholm för att söka arbete. Jag sade, som sanningen var, att det visste jag inte. Han sade då åt mig att jag skulle gå till W. Wiklunds mekaniska verkstad på Inedalsgatan på Kungsholmen, och där fråga efter verkmästare Thorin på elektriska avdelningen, och hälsa från honom, och han trodde då säkert att jag skulle få plats där.

Jag behövde inte tillgripa sockerlådan för packning av mina tillhörigheter denna gång. Då jag var på besök hos mina blivande svärföräldrar antagligen för att säga farväl, erbjöds jag att övertaga en liten, brunmålad koffert - som min blivande svärfar själv gjort - till ett pris av 4 kronor, att betalas när jag fick råd därtill. Det är klart att jag accepterade så goda villkor. Kofferten finns ännu i behåll, och befinner sig i Torbjörns ägo.

Ja, så var då min Norrteljevistelse slut. Den utvecklades ju inte precis, som tänkt var, men den hade säkerligen ändå varit mig till stort gagn, och jag hade många goda och glada minnen, att ta med mig därifrån.

Jag kom ju tillbaka till Norrtelje för att hälsa på några gånger, medan mina blivande svärföräldrar ännu bodde kvar där. Och det är klart att dessa besök först och främst gällde Signe. Jag blev alltid väl mottagen och omhuldad i denna älskvärda och gästvänliga familj, där jag erfor en verklig hemkänsla, vilken var särskilt värdefull för mig, då jag kom från min trista Stockholmsmiljö. Ett av dessa besök, som hade särskilt stor och avgörande betydelse för mig, kommer jag nog att beröra i samband med min andra Stockholmsvistelsen.

Och så reser jag nu till Stockholm, de stora möjligheternas stad, som det tycktes mig, och mot nya upplevelser.

Jag kom till Stockholm den 15 mars 1900. Den första frågan var ju var jag skulle få tak över huvudet. Som jag tidigare nämnt, lämnade Valdemar mig inte vind för våg, fastän han nu inte längre var i stånd att uppfylla alla löften, han givit mig. Han ordnade så, att jag under första tiden fick bo hos en kvinnlig släkting, på hans mammas sida. Hon hette Anna, men det är mig nu omöjligt att komma ihåg hennes efternamn. Hon var massös, och bodde Brahegatan 13, 4 tr. Det måste ha varit Valdemars enastående övertalningsförmåga, som gjorde att jag fick bo där. Och det måste även varit av ideella skäl, hon gav med sig, ty hon hade, om jag inte minns fel, endast ett rum och kök. Jag fick ligga på ett lock på ett par bockar. Jag har för

mig att det var en strykbräda, men det är ju inte möjligt, ty en sådan är ju så smal. Det måste ha varit förenat med ganska stora besvär för henne, att ta emot en inhysing. Sedan jag blivit äldre, och bättre förstår både hennes besvär och det värde det hade för mig att få bo där, ville jag gärna betyga henne min stora tacksamhet.

Då jag nu liksom fått en fast punkt, gällde det att börja arbeta och förtjäna pengar, ty det var mycket klen beställt med kassan. Jag följde därför Eklunds anvisning och sökte upp verkmästare Thorin på W. Wiklunds, och det visade sig att hans rekommendation hade stort värde, så att jag redan dagen därpå fick börja arbeta där. Verkstaden var belägen på Inedalsgatan, alldeles utmed Klarastrand, just där Sportpalatset nu ligger. Västerbron fanns ju inte då, möjligen var den planerad, ty jag tycker mig minnas, att platserna för de blivande brofästena användes som utfyllnadsplatser. Mitt emot på andra stranden låg Atlas verkstäder. Förbindelsen mellan de båda stränderna uppehölls av roddmadammer. Det hände emellanåt att vi på Wiklunds for över till Atlas för att bada varmbad, och då använde vi oss av detta samfärdsmedel.

W. Wiklunds var egentligen en mekanisk verkstad, som bland annat tillverkade stora bryggermaskiner m. m. men hade högst upp en elektrisk avdelning, och det var där jag hamnade. Verkmästare Thorins broder, Aron Thorin, var chef för avdelningen, han var en liten man, som inte gjorde mycket väsen av sig, men han tycks ha varit en framstående konstruktör, som på flera ställen är omnämnd i G.R. Dahlanders "Elektriciteten", boken finns i min samling - och på sidan 796 finns även en bild av dynammaskiner och motorer, som tillverkades där på min tid.

Hur jag tog mig fram till Inedalsgatan från Brahegatan, kan jag nu inte erinra mig, men jag meste ha klarat det ensam. Det var en ganska lång väg från bostaden till jobbet, men den vägen fick jag nu färdas till fots morgon och kväll. Jag tog vägen genom Östermalmstunneln, som det på den tiden kostade 3 öre, att få igenom, och det förkortade vägen rätt mycket.

Nu hade jag alltså bostad och arbete, nu gällde det att hitta ett lämpligt ställe, där jag kunde få mat. Det fanns gott om matserveringar på Kungsholmen, där de flesta verkstäderna på den tiden voro belägna, men för mig var det frågan om att få tag i någon av de billigaste. Och en sådan fanns på Flemminggatan, alldeles intill Separators fabriker. Där åt man middag, två rätter jämte bröd, för 30 öre. Som det var samma middagstid för alla verkstäderna däromkring, blev lokalen genast fullsatt av dem, som arbetade närmast, så att vi, som hade längre väg dit, fingo stå och vänta, till dess att någon stol blev ledig. Det fanns just ingen, som satt och njöt av de goda anrättningarna onödigt länge, så att där blev snart plats för nästa man. När man sen slutade för dagen kl. 6, slank man in där igen på hemvägen och åt en portion gröt med socker och kanel för 15 öre. Till frukost köpte man med sig en smörgås, som på den tiden kunde erhållas i vilket mjölkmagasin eller i vilken matvaruhandel som helst, och som där gjordes iordning medan man väntade, och med det pålägg, man ville ha. Vanligen utgjordes de av en halv kaka knäckebröd eller en hel eller halv skräddkaka. I närheten av verkstaden fanns ett sådant magasin, och där kunde man även få sitta och förtära smörgåsen och få en mugg svagdricka till. På morgonen, innan man gick till jobbet, ordnade man på ett eller annat sätt med lite varmt vatten till en kopp choklad.

Det dröjde ju något innan jag fick min första avlöning, och jag var så gott som pank. Jag hade ett cirkelbestick, som jag trodde att jag skulle kunna belåna och få så mycket, att jag skulle klara mig till avlöningsdagen. Men nu inser jag ju, att på det hade jag inte fått låna mycket. Jag skrev hem och talade om hur jag hade det ställt, och jag tror att mamma och pappa blevo mycket mer ängsliga, än vad jag var själv. De skickade genast 15 kr., och för att jag skulle få dem fort nog, sände de dem med bud till posten i Katrineholm. Jag har många gånger sedan tänkt på, att det säkert inte var så lätt för dem, att så där hastigt skrapa ihop och skicka iväg de pengarna. Jag behövde alltså ej gå till juden, eller farbror, som han också kallades, och jag har lyckligtvis ej behövt det någon gång sedan heller.

Arbetet på verkstaden var både intressant och lärorikt. Tillverkningen utgjordes av motorer, dynamomaskiner, instrumenttavlor, regleringsmotstånd, knivströmbrytare, strömbrytare för belysning samt diverse andra apparater, som användes inom elektrotekniken. Dessutom tillverkades en hel del, som beställdes av flottan, såsom strålkastare, flytminor m.m. Ibland var det enstaka arbeten, men oftast serier, men mycket små sådana, och där man fick göra grejorna från början till slut, naturligtvis med undantag av vissa förarbeten, såsom pressning eller revolversvarvning, där sådana tempon förekom.

Avdelningen var inte större än att man följa med i allt vad som gjordes den omfattade inte mer än 15 - 20 man.

Jag hade ett skruvstycke och ett verktygsskåp på min plats, men sen fick man använda svarvar, bormaskiner och fräsmaskiner vid behov allteftersom de voro lediga. Vari mitt första arbete bestod kan jag inte nu erinra mig, men sedermera gjorde jag vridströmbrytare - dessa monterades på den tiden på porslinssocklar, och förseddes med kåpor av mässing, vilka polerades och gullackerades - knivströmbrytare, regleringsmotstånd, vilka monterades på marmorplattor - varvid man fick god vana vid marmorborring som förekom mycket inom elektrotekniken på den tiden - kollektorer till mindre motorer och dynamomaskiner samt diverse arbete vid flottans beställningar, varvid jag särskilt kommer ihåg flytminorna, som det var så bråttom med att vi fingo arbeta lördagseftermiddag och söndag.

Jag fick så småningom en ganska god vana vid både svarvar och fräsmaskiner - de voro ju enklare på den tiden än vad de äro nu - och jag fick också erfara, att man inte skall peta bort spån med fingrarna framför en i gång varande frästrissa. Det gjorde jag nämligen en gång, med påföljd att jag fräste av pekfingerändan. De sydde visserligen fast biten igen på Serafimerlasarettet, men fingret har inte varit sig riktigt likt sen.

Jag kan gott påstå, att det var en utmärkt verkstadspraktik, jag där fick. Och genom att jag togs för betydligt äldre än jag var, blev förtroendet för mitt arbete kanske större, än det varit om jag tagits för den 15-åring, som jag i verkligheten var.

Själva arbetet trivdes jag alltså utmärkt med, men jag var för ung och för blyg att finna mig tillrätta bland dessa gamla arbetare, bland vilka det fanns några, som särskilt utmärkte sig för sin grovkornighet, och som naturligtvis fann nöje i att plåga mig, då de sågo hur jag reagerade.

Där fanns dock två yngre arbetare, bröderna Eriksson, som jag sympatiserade med, och som jag därför kom att hålla ihop med, och som också blev mig till god hjälp. Den yngre av dem, Leonard, var väl i den ålder, jag antogs befinna mig i. Vi kommo sedan att hålla ihop, även sedan vi båda lämnat Wiklunds, och han hade stor del i att jag kom till L.M.E., dit han kom före mig.

På den tiden var det vanligt, att då en ny arbetare kom till en verkstad, skulle han ordna med inkilning, d.v.s. han skulle bjuda kamraterna på en liter brännvin. För att påminna mig om detta sattes det en kil i skruvstycket, i svarven eller var jag hade mitt arbete. Så fort jag vände ryggen till, så sattes en kil på min arbetsplats, men jag såg aldrig vem som satte dit den, bara att den fanns där, om jag så bara vänt mig bort ett ögonblick. Först visste jag ju inte vad detta betydde, men så småningom fick jag det klart för mig. Kanske var det inte så förskräckligt allvarligt menat, gubbarna tyckte förstås att det var roligt att trolla med kilarna, men det gjorde mig förtvivlad och förbittrade i högsta grad min tillvaro. De fortsatte envist och länge med sin kilar, men så småningom ledsnade de dock, och det blev trivsammare för mig. Min första blyghet försvann väl något och jag kände mig väl också lite säkrare, så att jag kom på god fot med alla kamraterna, innan jag slutade där.

Egendomligt nog kan jag nu inte erinra mig hur mycket jag förtjänade i veckan, trots att annat, som är betydligt mindre viktigt, fastnat så bra i minnet. Jag minns att vi på lördagarna fingo avlöningen i runda plåtaskar, med ens nummer instämplat på locket, men minns inte hur mycket pengar det låg i asken. Det är väl bakvänt. Jag minns även att vi ibland fick vänta en bra stund, innan askarna kommo till avdelningen. Om nu detta berodde på penningbrist eller på dålig planering, vet jag inte. Något sådant har emellertid aldrig hänt mig sedan.

Emellertid tycks jag i alla fall ha förtjänat så mycket att jag klarade mig och inkomsten ökade väl också något så småningom. Jag har ett foto av mig, som togs 1901, alltså under mitt andra år hos Wiklunds, och på detta ser jag både välfödd och välklädd ut. Naturligtvis är bilden förskönad, det hörde ju yrket till att göra det.

I min tillfälliga bostad kom jag mitt upp i en religiös krets, mest bestående av medelålders damer, vilka samlades några kvällar i veckan i hemmen hos än den ena än den andra. Den centrala i denna krets var en notarie Schager, anställd vid tullen. Schager hade haft någon religiös upplevelse, som hade till följd en intensivare kristlig efterföljelse, med avstående från åtskilligt, som ansågs överflödigt. Han talade vid dessa sammankomster - inte predikade - och det sjöngs, - inte precis några glädjesånger, och det bads. Det låg en intensiv och förtätad stämning över dessa möten, åtminstone föreföll det 15-åringen så.

Men jag var så hemskt trött och sömning på kvällarna, ty jag måste ju upp tidigt på mornarna, och jag hade ju lång väg att gå till och från mitt arbete. Voro de nu samlade där jag bodde kunde jag förstås inte få lägga mig förrän gästerna gått, och samlades de i någon annans hem, togs det för givet att jag skulle vara med.

Min nuvarande bostad var ju av mycket tillfällig art. Efter någon tid blev jag erbjuden att få flytta till notarie Schager i hans ungarlysya, inte långt från Brahegatan. Detta var naturligtvis helt av ideella skäl, och i överensstämmelse med hans bekännelse. De ville naturligtvis ej släppa mig på egen hand bland storstadens

alla faror. Jag måste ju säga att det var ofantligt snällt och uppoffrande av notarie Schager att låta mig bo hos honom, och jag är skyldig honom mycket stor tacksamhet för detta. Han steg upp lika tidigt som jag. Och vi drucko choklad med skorpor tillsammans innan jag gick. Han började ju inte så tidigt, utan han tillbringade morgonen med att läsa i bibeln.

Men även denna bostad var naturligtvis endast tillfällig, till dess att jag kunde få tag i något tryggt ställe att bo på. Ett sådant tillfälle erbjöd sig snart nog. Jag kom i kontakt med en av mina vänner från Norrtelje, Carl Johansson, som flyttat till Stockholm någon tid före mig. Han bodde tillsammans med två kamrater, bröderna Mandel, i ett stort rum hos en skräddarfamilj på Skomakaregatan 11, 3 tr. i Gamla Stan. De åto även vissa mål där och i övrigt voro de som familjemedlemmar. Genom att den ena av bröderna flyttade - han skulle börja i Betelseminariet - kunde jag få flytta dit. Värdfolket voro glada och trevliga människor, och kamraterna likaså, så att där trivdes jag utmärkt, trots att det var i Gamla Stan.

Ty Gamla Stan var illa beryktad på den tiden, och det ansågs inte så fint att bo där då, som det gör nu för tiden. De smala gatorna och gränderna ansågs osäkra, särskilt på kvällarna. Det fanns gott om fulla busar och även busarinnor. För min del hade jag aldrig något ont av dem, och jag tror inte att de voro så farliga, om de fingo vara i fred. Ruskigast var det väl, åtminstone i början, att ta sig igenom den mörka förstugan och uppför de tre mörka och slitna trapporna, när man kom hem sent på kvällarna. Men väl uppkommen på rummet, möttes man av gammaldags hemmiljö. Jag bodde kvar där, så länge jag var kvar i Stockholm första omgången.

Familjen, som jag bodde hos, och även den ena av kamraterna, tillhörde Ebeneserkyrkan på Söder, och i sällskap med dem sökte jag mig också dit. Där fick jag många vänner, som jag var tillsammans med mycket då, och som jag även bibehållit kontakten med sedan. De flesta av dem äro nu borta, det finns endast ett par stycken kvar.

Min avsikt var att jag skulle börja i aftonskola, då jag kom till Stockholm. Jag satte denna min avsikt i verket på hösten, och började då i Tekniska skolan, som på den tiden var belägen i hörnet av Mästersamuelsgatan och Slöjdgatan, med ingång för maskin-, byggnads- med flera avdelningar från Slöjdgatan och för konstindustriella fackskolan från Mästersamuelsgatan.

Det blev dock inte så mycket med skolgången under denna min första Stockholmsvistelse, som inte varade så länge.

Ljuspunkter i tillvaron var besöken hemma, och dessa såg man fram emot och gladde sig åt långt i förväg. Jul och midsommar var jag nog hemma, och kanske även någon gång emellan, om kassan möjliggjorde det. Det var ju förfärligt roligt att komma hem, men det var inte så roligt att komma tillbaka till Stockholm igen, bortskämd som blivit med både det ena och det andra. Man "leddes" ganska svårt första tiden efter återkomsten, tills man hunnit anpassa sig och kommit in i de gamla hjulspåren igen. Det är särskilt ett sådant tillfälle, som står klart avtecknat i minnet, och jag kan när som helst erinra mig precis hur jag kände det då. Men denna otrivsel brukar väl kallas hemlängtan i sådana här sammanhang - gick lyckligtvis fort över, när man kom i arbete igen.

På hösten andra året jag var anställd hos Wiklunds, alltså 1901, kom rykten i omlopp att avdelningen skulle läggas ner. Det var väl så att tillverkningen bedrevs i alltför liten skala för att kunna konkurrera med de hastigt växande större företagen i branschen. Ryktet besannades också i det att vi framåt jultiden blevo uppmanade att söka skaffa oss annat arbete i god tid. Detta var dock lättare sagt än gjort. Jag för min del sprang omkring till alla el-verkstäder, jag kände till, men ingenstans fanns något arbete att få. Det var ont om arbete i Stockholm då. Arbetsförmedlingen fanns väl till, men hade inte den omfattning eller funktion, som den har numera. Jag tror inte att någon Stockholmsverkstad anmälde sitt behov av arbetskraft dit. Det behövde de säkerligen inte, ty de hade vanligen en lång kö av arbetsökande, det var bara att välja bland dem.

Jag hade ju för avsikt att under alla förhållanden resa hem under julen, och då jag nu inte lyckats att skaffa något nytt arbete, stannade jag kvar hemma efter jul, i förhoppning om att så småningom lyckas bättre.

Vistelsen hemma vid Hävla blev dock längre, än vad jag tänkt mig. Jag kom att stanna där till mitten av 1903.

Och jag övergår nu till denna del av min tillvaro.

Så var jag nu åter i hemmet vid Hävla julen 1901. Men denna gång hade jag inte att räkna dagarna, tills jag skulle resa tillbaka till Stockholm, ty där hade jag inget arbete längre.

Jag kan inte nu erinra mig, hur jag tänkt att det skulle gå till att skaffa nytt arbete i Stockholm. Förmodligen hoppades jag väl på, att arbetstillgången där skulle ökas så småningom. Jag hade ju inte tänkt mig att återgå i arbete på Bruket, om där nu fanns något sådant för mig, men ändå blev det dock så småningom så.

Familjen bodde nu nere vid Skärfors på övre våningen i det mindre av de rappade husen efter vägen. Samlingsplatsen var kring det stora slagbordet vid fönstret, varifrån vi hade en bra utsikt över Bruket och vägen samt över stallbacken, av mig benämnd stora torget, numera busshållplatsen. Det var nu endast Algot och Mauritz, som vistades hemma, Oscar var i Stockholm och Sigrid i Örebro eller Yxhult. Algot hade fått ett av Brukets ungarlarum, d.v.s., han låg där, i övrigt var han ju hemma. Jag minns detta särskilt väl därför att jag på eftermiddagarna fick gå dit och elda i kakelugnen, för att det skulle hinna bli varmt till kvällen. Familjen var nu i alla fall fem personer i och med mitt återinträde. Men ändå hade mamma tagit emot två matgäster, säkerligen inte så mycket för förtjänstens skull, utan snarare för att villfara deras önskan att få inackordera sig i maten hos henne. När jag numera tänker på saken, så förstår jag, att hon nog inte hade mycket för sitt arbete, ty hon kunde inte vara snål, utan såg till att maten var både god och riklig.

Då jag nu tänker tillbaka på denna tid, utan fast arbete förefaller det mig vara en oerhört lång tid, och ändå var det inte mer än tre månader, Naturligtvis var jag inte helt utan sysselsättning, jag högg förstås ved och bar in med mera sådant, och jag hoppas verkligen att jag hade förstånd nog, att även bära in vatten. Men det fanns också så mycket annat, som jag skulle ha kunnat hjälpa mamma med för att underlätta hennes arbete, om inte jag, i likhet med allt mankön på den tiden, varit så helt inriktad på vad som var manliga och vad som var kvinnliga sysslor. Och

mamma själv var ju van vid denna uppdelning, så att hon inte gärna kunde be mig om hjälp med annat än sådant, som ansågs som pojksysslor. Det hände inte, så vitt jag vet, att en pojke eller äkta man skulle bädda sin säng, och skulle någon råkat få se en man stå och diska, så skulle nog den mannen anses velig.

Men jag fick ett tillfälle att hjälpa pappa med ett arbete, som han fick i uppdrag att utföra. Det gamla valsverket vid Mellanbruket var sedan länge övergivet, huset var nedrivet, men själva verket stod kvar. Detta skulle säljas som skrot, men skulle först styckas i bitar, som vägde högst 50 kg. Denna styckning tillgick så, att man med en kantmejsel gjorde ett spår cirka en centimeter brett och så djupt, att man däri på ett eller annat sätt kunde placera en kil, och på detta sätt spräcka stycket. Pappa hade betalt efter vikt, så att jag kunde hjälpa honom utan att vara anställd.

Sedan frågade pappa verkmästare Ericsson om han hade något arbete åt mig, med påföljd att jag fick börja den 1 april. Jag hamnade först vid rätbänken i det nya valsverket, men det arbetet varade för min del endast någon vecka. Där gick arbetet till på ett annat sätt än det gjorde vid rätbänken i gamla valsverket. Tillverkningen gick ju i snabbare takt, och det var icke skiftarbete. Sedan var jag under någon tid hjälpare åt pappa i beslagssmedjan. Detta var inget tungt arbete, det gällde bara att vara påpasslig. Då sedan hantlangareplatsen hos handsmeden och hovslagare Bergman blev ledig, beordrades jag till detta jobb. Detta blev ibland ett ganska hårt arbete, åtminstone för min relativt otränade kropp. Det var ofta groft smide, då man fick slå rundslag med stora släggan. Det fanns ingen fjäderhammare då, som underlättade arbetet. Men i gengäld blev det ju långa pauser, ty det tog lång tid att få de grova arbetsstyckena tillräckligt uppvärmda. Och då Bergman skodde hästar hade hantlangaren inte mycket att göra. Jag har många gånger haft nytta av att ha arbetat under en skicklig handsmed, även om jag sedan inte direkt utövat yrket i större utsträckning än att smida till ett och annat svarvstål.

Efter ytterligare någon tid blev svarvarplatsen på verkstaden ledig (det fanns bara en svarv då), och som väl disponent Ljungström, som nu kommit i stället för verkmästare Ericsson, på något sätt kände till att jag förut sysslat med svarvning, blev jag tillfrågad om jag ville anta den platsen. Det var jag naturligtvis pigg på, även om jag var medveten om att jag inte var vuxen den uppgiften. Det jag inte kunde var jag beredd att lära mig, och jag fick ju god hjälp av Rudolf Ejnar, som då var den äldste och kunnigaste på verkstaden. Nytt för mig var gängskärning i svarven, men detta förekom i så stor utsträckning, att jag fick tillfälle att träna upp mig rätt bra. Arbetet var intressant och omväxlande, och jag trivdes bra med det, fastän jag naturligtvis hela tiden siktade på att åter få arbete i Stockholm, ty jag trodde ju att jag skulle ha större möjligheter där, och framför allt erbjöd sig där tillfälle att få gå i aftonskola.

Jag hade också tanke på Amerika, de stora möjligheternas land. Jag stod i livlig brevväxling med bror Frits, och han lovade ta hand om mig, om jag kom över dit. Jag skulle få bo hos honom, och han skulle hjälpa mig att skaffa arbete. Det var alltså väl tillrättat för mig, om jag beslöt mig för att resa. Det som kom att bestämma min väg, var ett brev från Stockholm. Och jag visste också att jag på den vägen hade utsikter att snart sammanträffa med Signe igen.

Jag har ibland undrat, hur mitt liv gestaltat sig, om jag stannat vid Hävla, eller om jag rest till Amerika. En fråga utan svar, och väl är väl det.

Vissa omdisponeringar av lokaliteterna och omdirigeringar av driften hade vidtagits medan jag varit borta från Hävla. Hästskofabriken var sig lik, men mekaniska verkstaden hade flyttats till övervåningen i ett nybyggt hus, och den därigenom ledigblivna platsen tagits i anspråk för utvidgning av beslagssmedjan. I bottenvåningen i det nybyggda huset var inrymd en nystartad bultfabrik. Tillverkningen av skruvar och muttrar var i gång, men den blev tydligen inte långvarig. Dels berodde det väl på den hårda konkurrensen, men dels, tror jag, var nog orsaken ett misslyckande i själva tillverkningen. Vid stukningen av skallen uppstod ett veck inåt mellan bult och skalle, som minskade vridningshållfastheten. Men detta var ett problem, som väl kunnat lösas här, likaväl som på andra håll. Bruksledningen ansåg det väl ej lönande att lägga ner mera pengar på denna tillverkning.

I stället uppfördes i denna lokal en hästskofabrik till, och tidvis voro båda fabriker i gång, och däremellan utgjorde den ena en reserv.

Då nu brukskontoret och bruksledningen var förlagd till Skärfors, och så gott som hela bruksrörelsen koncentrerad dit, blev det Bruket det egentliga Hävla, och namnet Skärfors kom så småningom bort ur det allmänna medvetandet.

En dag på försommaren 1903 fick jag ett brev från min vän Leonard Eriksson, som jag var kamrat med på W. Wiklunds. Han hade nu fått anställning hos L.M. Ericsson, och där var också vår f.d. verkmästare Thorin, som var förman för relähopsättningsavdelningen. Då de sammanträffade en dag frågade Thorin Leonard om han visste var jag var nånstans. Då han fått veta detta sade han genast "skriv till honom att han kommer hit, så får han arbete här".

Detta var en efterlängtd chans, som jag inte tvekade att ta vara på. Under iakttagande av då gängse uppsägningstid, två veckor, sade jag genast upp min plats, och gjorde mig beredd att resa.

Denna gång reste jag inte med en sockerlåda som enda bagage, utan nu hade jag beställt en koffert av "Döven", snickare Adolf Hellberg, vari jag stuvade ner mina tillhörigheter. Jag var nog betydligt bättre rustad denna gång, än vad jag var vid min första utresa.

Jag gav mig iväg någon dag efter midsommar, och just som jag skulle stiga upp i vagnen, kom det ett kort från Sigrid och Karl, som nu voro bosatta i Norrköping, att de fått en liten flicka, som de kallade Karin.